

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE
MALİYELERİNE YANSIMALARI VE TÜRK KAMU MALİYESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Kadir KARTALCI

Hazırlayan

Göktuğ PARILDAY

MALATYA-2026

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE
MALİYELERİNE YANSIMALARI VE TÜRK KAMU MALİYESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Göktuğ PARILDAY

Danışman

Prof. Dr. Kadir KARTALCI

MALATYA-2026

ONURSÖZÜ

Prof.Dr. Kadir KARTALCI Danışmanlığında hazırladığım “2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülke Maliyelerine Yansımaları ve Türk Kamu Maliyesi Örneği ” isimli çalışmayı ahlak ve geleneklere uygun olarak hazırladığımı, bana ait olmayan fikirler için uygun şekilde kaynak gösterdiğimi kabul ederim.

ÖNSÖZ

Dünyada yaşanan hızlı küreselleşme sonucu ekonomiler ülke gelişmişlik düzeyi farkı olmaksızın birbirlerine entegre olmuşlardır. Bu durumun sonucu olarak finansal krizler sadece ortaya çıktığı bölgede etkisini yaratmamış, küresel çerçevede finansal sorunlar yaratmıştır. Bu durumun en iyi örneğini 2008 Küresel Finansal Krizi oluşturmaktadır. ABD’de uygulanmaya çalışılan konut edinme politikası, bankaların risk seviyesi yüksek birimlere kredi vermesi sonrası, bu birimler krediyi geri ödeyememiş, sahip oldukları konutları da satamadan bankalara devretmişlerdir. Bu durum ekonomide bir boşluk yaratmıştır. Bu krizden Türkiye ABD’ye göre daha az etkilenmiştir, bunun sebebi 2008 Küresel Finans Krizinden önce yaşadığı mali krizlerdir. Küresel finans krizi her ülkeyi farklı kanallardan etkilemiştir ve her ülkenin verdiği tepki farklı olmuştur. Bu çalışmada seçili gelişmekte olan ülkelere 2008 Küresel Finans Krizinin etkisi ve krizin Türk kamu maliyesine olan yansımaları incelenecektir. Çalışma sürecim boyunca tez çalışmamın planlanması ve oluşumunda desteğini eksik etmeyen değerli hocam Prof. Dr. Kadir Kartalcı’ya teşekkür ederim.

ÖZET

ABD’de 2007 yılında başlayan konut edinme politikası finansal krizi meydana getirmiş ve dünyadaki dengelerin değişmesine neden olmuştur. Bankacılık sistemleri batmış, ekonomik politikalara verilen önem artmıştır. Bazı dönemlerde iyileşmeler yaşansa da kalıcı iyileşme sağlanamamıştır. Küreselleşme sonucu sınırların kalkması, tüm dünyanın etkilenmesine sebep olmuştur. 2008 küresel finansal krizinin etki alanının geniş olmasında kapitalizmin rolü vardır. 2007 yılında ABD’ de ortaya çıkan kriz Türkiye’yi ABD kadar etkileyememiştir. Bu durumun en önemli sebebi ABD ekonomisinin sahip olduğu özelliklerin birçoğunun Türkiye’de olmamasıdır. Ayrıca 2008 küresel finansal krizinin bankacılık sistemi üzerindeki yıkıcı etkisi de ABD bankacılık sistemi üzerindeki olan etkisine göre, Türkiye’de 2001 krizinde alınan önlemler nedeniyle Türk bankacılık sistemi üzerinde yüksek derecede olamamıştır. Türkiye’de 2008 finansal krizinin yarattığı bir diğer etki cari açığıdır. İthalatın azalması açığı azaltsa da asıl sorun talep yetersizliği ve dengesizliğidir. Bu durum ihracatı ve dış kaynak sağlama durumunu engellemiştir. Üretim oranı azalmış, işsizlik artmıştır. Sonuç olarak GSYİH azalmıştır. Bu çalışmadaki amaç 2008 küresel finansal krizini analiz ederek, Türk kamu maliyesini incelemek, diğer gelişmekte olan ülkelere mali etkisi hakkında literatüre katkıda bulunmak ve 2008 küresel finansal krizinin diğer krizlere göre daha yoğun olduğunu göstermektir.

Anahtar Sözcükler: 2008 Küresel Finansal Krizi, Küreselleşme, Kapitalist Sistem, Türk Ekonomisi, Kamu Maliyesi,

ABSTRACT

The housing policy that started in the USA in 2007 caused the financial crisis and caused the balances in the world to change. Banking systems collapsed and the importance given to economic policies increased. Although improvements were experienced in some periods, permanent improvement could not be achieved. The removal of borders as a result of globalization has affected the whole world. Capitalism played a role in the wide impact of the 2008 global financial crisis. The crisis that emerged in the USA in 2007 could not affect Turkey as much as the USA. The most important reason for this situation is that many of the features of the US economy are not available in Turkey. In addition, the devastating impact of the 2008 global financial crisis on the banking system was not as high on the Turkish banking system compared to its impact on the US banking system, due to the measures taken in Turkey during the 2001 crisis. Another effect of the 2008 financial crisis in Turkey is the current account deficit. Although the decrease in imports reduces the deficit, the real problem is the insufficiency and imbalance of demand. This situation has hindered exports and outsourcing. The production rate decreased and unemployment increased. As a result, GDP decreased. The aim of this study is to analyze the 2008 global financial crisis, examine Turkish public finance, contribute to the literature on its financial impact on other developing countries, and show that the 2008 global financial crisis was more intense than other crises.

Keywords: 2008 Global Financial Crisis, Globalization, Capitalist System, Turkish Economy, Public Finance

İÇİNDEKİLER

ONURSÖZÜ.....	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KAMU MALİYESİ	6
1.1. Yönetim Kavramı	6
1.2. Tarihsel Süreçte Yönetim Kavramı	9
1.3. Kamu Yönetiminin Tanımı	15
1.4. Kamu Mali Yönetiminin Tanımı	17
1.5. Kamu Mali Yönetimi Reformları ve Ulusüstü Kuruluşların Kamu Mali Yönetimi Reformlarına Yönelik Rolü	18
1.5.1. Avrupa Birliği	20
1.5.2. SIGMA.....	22
1.5.3. Avrupa İdari Alanı	25
1.6. İyi Yönetişim İlkeleri ve Kamu Mali Yönetimine Yansımaları	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	34
2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN GELİŞMEKTE OLAN SEÇİLİ ÜLKELERE YANSIMALARI	34
2.1. Kriz Olgusu.....	34

2.2. Finansal Kriz Tanımı	35
2.3. Küresel Ekonomik Krizlerin Oluşumu	38
2.3.1. 1929 Ekonomik Krizi.....	39
2.3.2. 1994–1995 Meksika Krizi	43
2.3.3. 1997 Asya Ekonomik Krizi	44
2.3.4. 1998 Rusya Ekonomik Krizi.....	45
2.4. 2008 Küresel Finans Krizi	46
2.4.1. 2008 Küresel Finans Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri.....	46
2.4.2. 2008 Küresel Finans Krizinin Etkileri	49
2.4.3. 2008 Küresel Finans Krizinin Sonuçları.....	53
2.5. 2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülkelerinin Kamu Maliyesine Etkileri	54
2.5.1. Malezya.....	61
2.5.2. İspanya	67
2.5.3. Pakistan.....	76
2.5.4. Rusya	81
2.5.5. Brezilya.....	89
2.5.6. Çin.....	98
2.5.7. Hindistan.....	109
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	119
2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN TÜRK KAMU MALİYESİNE YANSIMALARI	119
3.1. 2008 Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri	119
3.2. 2008 Krizinin Türk Kamu Maliyesine Yansımaları	129
3.2.1. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi)	129
3.2.2. Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi)	135

3.2.3. Türkiye’de Bütçe Dengesi ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi)	138
3.2.4. Türkiye’de Kamu Borçları ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi).....	143
3.3. Türkiye’nin 2008 Krizi Neticesinde Almış Olduğu Kamu Maliye Politikaları. 148	
3.3.1. Bütçe İçin Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları	148
3.3.2. Kamu Harcamaları ile Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları	150
3.3.3. Kamu Gelirleri ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları	152
3.3.4. Borçlanma ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları...	154
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	159

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Kamu Yönetimi İlkeleri (OECD-SIGMA, 2023).....	25
Şekil 2.1. Ekonomik Kriz Türleri (Darıcı, Öcal, Okyar: 188).....	36
Şekil 2.2. 2008 Küresel Kriz Oluşum Süreci.....	49
Şekil 2.3. Malezya Devlet Harcamaları, (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026).....	64
Şekil 2.4. Malezya Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026).....	66
Şekil 2.5. Malezya Devlet Borcunun GSYİH'ya Oranı (The GlobalEconomy, 2024) ..	67
Şekil 2.6. İspanya Devlet Harcamaları, (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026)	74
Şekil 2.7. İspanya Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026) ..	75
Şekil 2.8. İspanya Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı (theglobaleconomy, 2026)	76
Şekil 2.9. Pakistan Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026)	79
Şekil 2.10. Pakistan Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026)	80
Şekil 2.11. Pakistan Hükümet Borcunun GSYİH'ye Oranı (theglobaleconomy, 2026).....	81
Şekil 2.12. Rusya Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları). (theglobaleconomy, 2026)	87
Şekil 2.13. Rusya Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026).....	88
Şekil 2.14. Rusya Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı (The GlobalEconomy, 2026).....	89
Şekil 2.15. Brezilya Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları) (statista, 2026)	96
Şekil 2.16. Brezilya Vergi gelirleri GSYİH'nin Yüzdesi (statista, 2026).....	97
Şekil 2.17. Brezilya Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı: (The GlobalEconomy, 2024)	98

Şekil 2.18. Çin Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026).	107
Şekil 2.19. Çin Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı (The GlobalEconomy, 2024).....	109
Şekil 2.20. Hindistan Devlet Harcamaları, (Milyar ABD Doları) (tradingeconomics, 2026).....	116
Şekil 2.21. Hindistan Hükümet Borcunun GSYİH'ye Oranı (The GlobalEconomy, 2024)	117
Şekil 3.1. Türkiye; GSYİH Büyüme Oranları (2006-2011) (verikaynağı, 2026),.....	120
Şekil 3.2. Türkiye; İşsizlik Oranları (2006-2011)(sbb, 2026)	121
Şekil 3.3. Türkiye; Enflasyon Oranları (2006-2011) (legalbank, 2026)	124
Şekil 3.4. Dolar - Türk Lirası Kuru (2006-2011) (yiodk, 2026)	125
Şekil 3.5. Türkiye; Toplam Kamu Net Borç Stoku (2006-2011) (hmb. 2026)	127

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Yönetim, Management ve Administration Kavramlarının Karşılaştırılması..	7
Tablo 1.2. Geleneksel Yönetim ve Modern Yönetim Anlayışı Karşılaştırılması	14
Tablo 2.1. İspanya'nın 2007-2010 Yılları İçin Temel Ekonomik Verileri (%)	71
Tablo 2.2. Rusya'nın 2007-2010 Yılları İçin Temel Ekonomik Verileri (%).....	84
Tablo 2.3. Brezilya'nın 2007-2010 Yılları İçin Ekonomik Verileri (%)	94
Tablo 2.4. Çin'in 2007-2010 Yılları İçin Temel Ekonomik Verileri (%).....	103
Tablo 2.5. Hindistan'ın 2007-2010 Yılı İçin Ekonomik Verileri (%).....	114
Tablo 3.1. Türkiye Ekonomisi Temel Göstergeler (2006-2010).....	123
Tablo 3.2. Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Bütçe Görünümü (2006-2011).....	126
Tablo 3.3. 2007-2011 yılları itibari ile Türkiye'de Kamu Harcamaları ve GSYİH İçindeki Payı (Milyar TL, %)	131
Tablo 3.4. 2007-2011 Dönemi Yıllar İtibari ile Ekonomik Sınıflandırmaya göre Türkiye'de Kamu Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)	133
Tablo 3.5. 2007-2011 Dönemi Yıllar İtibari ile Türkiye'de Kamu Gelirleri, GSYİH (Milyar TL) ve Kamu Gelirleri/GSYİH Oranı (%)	136
Tablo 3.6. 2007-2011 Yılları Türkiye Kamu Gelirleri ve GSYİH (Milyar TL)	139
Tablo 3.7. Türkiye'de 2007-2011 Yılları İtibari ile Bütçe Dengesi ve GSYİH İçindeki Payı (%).....	141
Tablo 3.8. 2007-2011 Dönemi Türkiye Kamu Net Borç Stoku (Milyar TL) ve GSYİH içindeki Payı (%).....	144
Tablo 3.9. Türkiye 2007-2011 dönemi TÜFE değişim endeksi (On iki aylık ortalama göre, %)	146

GİRİŞ

Küresel ekonomik sistem, artan finansal entegrasyon ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte, yerel ölçekte ortaya çıkan ekonomik şokların kısa sürede uluslararası boyuta taşınabildiği bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşümün en çarpıcı örneklerinden biri, 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde konut finansmanı piyasasında başlayan ve 2008 yılında küresel bir finansal krize evrilen süreçtir. Başlangıçta mortgage piyasasıyla sınırlı görülen bu kriz, kısa süre içerisinde bankacılık sistemine, reel sektöre ve kamu maliyesine sirayet ederek, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde derin ekonomik ve mali sonuçlar doğurmuştur.

2008 Küresel Finans Krizi, yalnızca finansal piyasalarda yaşanan bir daralma olarak değil, aynı zamanda devletlerin ekonomik sistem içerisindeki rolünü yeniden tartışmaya açan bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir. Kriz sürecinde özel sektör kaynaklı sorunların kamu kesimine taşınması, bütçe açıklarının hızla büyümesine, kamu borç stoklarının artmasına ve mali disiplin kavramının yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, krizin doğrudan kaynağı olmamalarına rağmen, dış ticaret hacmindeki daralma, sermaye akımlarındaki ani duruşlar ve küresel talep yetersizliği nedeniyle kamu maliyesi açısından önemli baskılarla karşı karşıya kalmışlardır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından 2008 krizi, maliye politikalarının konjonktür karşıtı bir araç olarak ne ölçüde kullanılabileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Ekonomik daralmayı sınırlamak amacıyla uygulanan genişletici maliye politikaları, kısa vadede büyüme ve istihdam üzerinde destekleyici etkiler yaratırken, orta ve uzun vadede bütçe dengesi, borçlanma ve mali sürdürülebilirlik açısından yeni risk alanları oluşturmıştır. Bu çerçevede kriz, kamu harcamalarının bileşimi, kamu gelirlerinin yapısı ve borçlanma politikalarının etkinliği gibi konuların önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Türkiye ekonomisi, 2008 Küresel Finans Krizi'ne 2001 krizinin ardından uygulanan yapısal reformlar ve görece güçlü bir bankacılık sistemi ile girmiştir. Bu durum, krizin finansal sistem üzerindeki yıkıcı etkilerinin sınırlı kalmasını sağlamış olsa da, küresel talepteki daralma ve sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar, Türkiye'nin

büyüme performansı ve kamu maliyesi üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır. Kriz döneminde artan kamu harcamaları, azalan vergi gelirleri ve yükselen bütçe açıkları, Türk kamu maliyesinin kriz karşısındaki tepkilerini analiz etmeyi gerekli kılmıştır.

Küresel finansal krizler, yalnızca finansal piyasalarla sınırlı kalmayan; reel ekonomi, istihdam yapısı ve kamu maliyesi üzerinde derin ve kalıcı etkiler yaratan çok boyutlu süreçlerdir. 2008 Küresel Finans Krizi, bu niteliği en açık biçimde ortaya koymuş; krizlerin özel sektörden kamu kesimine hızla sirayet edebileceğini ve kamu mali dengelerini ciddi ölçüde bozabileceğini göstermiştir. Krizin ardından birçok ülkede artan kamu harcamaları, azalan kamu gelirleri, yükselen bütçe açıkları ve borç stokları, mali disiplinin sürdürülebilirliği konusunu temel bir iktisadi problem haline getirmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından temel sorun, krizlerin doğrudan kaynağı olmamalarına rağmen küresel entegrasyon nedeniyle bu tür şoklara karşı yüksek kırılganlık göstermeleridir. Sermaye hareketlerindeki ani duruşlar, dış talepteki daralma ve finansman koşullarındaki bozulma, bu ülkelerde kamu maliyesinin konjonktür karşıtı politika üretme kapasitesini zorlamaktadır. Kriz dönemlerinde ekonomiyi canlandırmak amacıyla uygulanan genişletici maliye politikaları kısa vadede büyümeyi desteklese de, orta ve uzun vadede bütçe dengesi ve kamu borç sürdürülebilirliği üzerinde önemli riskler yaratabilmektedir. Bu durum, mali disiplin ile ekonomik istikrar arasındaki hassas dengenin nasıl kurulması gerektiği sorusunu gündeme taşımaktadır.

Türkiye özelinde problem, 2008 Küresel Finans Krizi'nin kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin hangi kanallar aracılığıyla ortaya çıktığının ve bu etkilerin ne ölçüde yönetilebildiğinin net biçimde ortaya konulamamasıdır. Her ne kadar Türkiye, 2001 krizi sonrası gerçekleştirilen yapısal reformlar sayesinde krize görece güçlü bir mali ve bankacılık yapısıyla girmiş olsa da, kriz döneminde kamu harcamalarının artması, vergi gelirlerinin dalgalanması, bütçe açıklarının büyümesi ve kamu borç stokundaki değişimler, kamu maliyesinin kriz karşısındaki dayanıklılığının sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca kriz sürecinde uygulanan maliye politikalarının kısa vadeli istikrarı mı yoksa uzun vadeli mali sürdürülebilirliği mi önceliği konusu da tartışmalı bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Kriz döneminde izlenen mali politikaların etkinliğinin ve mali disiplin üzerindeki etkilerinin ortaya konulması, hem Türkiye deneyiminin daha sağlıklı değerlendirilmesi

hem de gelecekte yaşanabilecek benzer krizler için politika yapıcılara yol gösterici olması açısından önemli bir araştırma problemi oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 2008 Küresel Finans Krizi'nin gelişmekte olan ülkelerin kamu maliyesi üzerindeki etkilerini analiz etmek ve Türkiye örneği üzerinden krizin kamu gelirleri, kamu harcamaları, bütçe dengesi, kamu borç stoku ve mali disiplin üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır. Küresel ölçekte finansal piyasalarda başlayan krizin, reel ekonomi aracılığıyla kamu mali dengelerine nasıl sirayet ettiğini incelemek, çalışmanın ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında, 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında gelişmekte olan ülkelerde uygulanan maliye politikalarının genel eğilimleri değerlendirilmekte; genişletici maliye politikalarının kısa vadeli istikrar sağlama kapasitesi ile orta ve uzun vadede mali sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Bu çerçevede, kriz dönemlerinde mali disiplinin nasıl yeniden tanımlandığı ve kamu kesiminin ekonomik daralmaya karşı üstlendiği rolün sınırları incelenmektedir.

Türkiye özelinde ise çalışmanın amacı, 2007-2011 dönemi verileri ışığında kamu maliyesinin kriz sürecine verdiği tepkileri nicel göstergeler aracılığıyla değerlendirmektir. Bu doğrultuda kamu harcamalarının yapısı ve GSYİH içindeki payı, kamu gelirlerinin seyri, bütçe açıklarının büyüklüğü, kamu borç stokunun gelişimi ve enflasyon dinamikleri analiz edilerek, Türkiye'nin krize karşı mali dayanıklılık düzeyi ortaya konulmaktadır. Ayrıca 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen mali ve kurumsal reformların, 2008 Küresel Finans Krizi sürecinde kamu maliyesi üzerindeki koruyucu etkileri de değerlendirme kapsamına alınmaktadır.

Son olarak bu çalışma, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türkiye kamu maliyesi üzerindeki etkilerini diğer gelişmekte olan ülkelerin deneyimleriyle karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alarak, kriz dönemlerinde uygulanabilecek maliye politikalarına ilişkin çıkarımlar sunmayı ve ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, kamu maliyesi ve kamu mali yönetimi çerçevesinde 2008 Küresel Finans Krizi'nin gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye kamu maliyesi üzerindeki etkilerini bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktadır. Çalışmanın kapsamı üç ana bölümden oluşmakta olup, her bölüm kriz olgusunun farklı bir boyutunu teorik ve ampirik düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır.

Birinci bölümde kamu maliyesine ilişkin kavramsal ve kuramsal altyapı oluşturulmaktadır. Bu çerçevede öncelikle yönetim kavramı ele alınmakta, yönetim düşüncesinin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü incelenmektedir. Ardından kamu yönetiminin tanımı yapılarak, özel yönetimden ayrılan yönleri ortaya konulmaktadır. Kamu mali yönetimi kavramı bu genel çerçeve içerisinde değerlendirilmekte ve kamu kaynaklarının planlanması, kullanımı ve denetimine ilişkin temel ilkeler açıklanmaktadır. Bu bölümde ayrıca kamu mali yönetimi reformları ele alınmakta; Avrupa Birliği, SIGMA ve Avrupa İdari Alanı gibi ulusüstü yapıların kamu mali yönetimi reformları üzerindeki yönlendirici rolleri incelenmektedir. İyi yönetim ilkeleri kapsamında şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik ve katılımcılık gibi unsurların kamu mali yönetimine yansımaları da birinci bölümün kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde 2008 Küresel Finans Krizi'nin gelişmekte olan seçili ülkeler üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Bu bölümde öncelikle kriz olgusu ve finansal kriz kavramı teorik çerçevede tanımlanmakta, küresel ekonomik krizlerin ortaya çıkış dinamikleri tarihsel bir perspektifle incelenmektedir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, 1994–1995 Meksika Krizi, 1997 Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi örnekleri üzerinden küresel krizlerin benzerlikleri ve farklılıkları analiz edilmektedir. Ardından 2008 Küresel Finans Krizi'nin ortaya çıkış nedenleri, finansal piyasalardan reel ekonomiye yayılma süreci, küresel ölçekteki ekonomik ve mali etkileri ile sonuçları detaylı biçimde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Malezya, İspanya, Pakistan, Rusya, Brezilya, Çin ve Hindistan örnekleri üzerinden kriz sürecinde kamu maliyesinde yaşanan bozulmalar, maliye politikası tepkileri ve uygulanan kamu mali önlemleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Üçüncü bölümde ise 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türkiye kamu maliyesine yansımaları 2007–2011 dönemi esas alınarak analiz edilmektedir. Bu bölümde ilk olarak Türkiye'de kamu harcamalarının kriz öncesi ve kriz sürecindeki seyri ele alınmakta ve kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı mali disiplin perspektifinden değerlendirilmektedir. Ardından kamu gelirlerinin gelişimi, vergi gelirlerinin yapısı ve kamu gelirlerinin kriz dönemindeki performansı incelenmektedir. Bütçe dengesi bağlamında, kriz sürecinde bütçe açıklarının büyüklüğü ve GSYİH içindeki payı analiz edilerek mali disiplin üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır. Son olarak kamu

borçları ele alınmakta; kamu net borç stokunun gelişimi ve borç sürdürülebilirliği mali disiplin çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bu kapsam doğrultusunda çalışma, 2008 Küresel Finans Krizi'nin gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye üzerindeki mali etkilerini hem teorik hem de ampirik verilerle inceleyerek, kriz dönemlerinde kamu maliyesinin üstlendiği rolü ve mali disiplinin sınırlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU MALİYESİ

1.1. Yönetim Kavramı

Yönetim, bir grup, kurum ya da organizasyonun belirlenmiş amaçlara ulaşabilmesi için sahip olduğu insan gücünü, maddi kaynakları ve zamanı sistemli bir biçimde kullanma sürecidir. Bu süreç; hedeflerin belirlenmesini, gerekli planlamaların yapılmasını, işlerin örgütlenmesini, çalışanların yönlendirilmesini ve sonuçların denetlenmesini kapsar. Yönetim yalnızca teknik bir faaliyet alanı değil, aynı zamanda karar alma, liderlik etme ve organizasyonun sürekliliğini sağlama işlevlerini de içeren çok boyutlu bir yapıdır.

Türkçede “yönetim” kavramı, “yönetmek” fiilinden türemiştir ve Türkçe kökenlidir. Yönetmek; bir yapıya yön vermek, onu idare etmek ve belirli bir düzen içinde sürdürmek anlamlarını taşır. Bu yönüyle kavram, yalnızca kontrol etmeyi değil, aynı zamanda yönlendirmeyi ve amaç doğrultusunda ilerlemeyi de ifade eder (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2024). Yönetim anlayışı; organizasyonel hedeflerin saptanması, mevcut kaynakların etkili biçimde dağıtılması ve insan unsurunun doğru şekilde yönlendirilmesini içerir. Genellikle üst düzey planlama, politika oluşturma ve uzun vadeli stratejik karar alma süreçleriyle ilişkilendirilir.

İngilizce kökenli “management” kavramı ise, bir organizasyonun amaçlarını gerçekleştirebilmesi için insanları, süreçleri ve kaynakları koordine etme ve denetleme faaliyetlerini ifade eder. İş dünyasında management, verimliliği artırmak, iş süreçlerini iyileştirmek ve rekabet avantajı sağlamak amacıyla kullanılan temel bir yönetim anlayışıdır. Kavramın kökeni, İtalyanca “maneggiare” fiiline dayanmakta olup başlangıçta atları yönlendirme ve kontrol etme anlamında kullanılmıştır. Bu sözcük, Latince “manus” (el) kelimesinden türemiştir ve zamanla insanları, işleri ve organizasyonları yönlendirme anlamını kazanmıştır (Nişanyan Sözlük, 2024). Günümüzde management; stratejik planlama, ekip yönetimi, operasyonel kontrol ve performans değerlendirme gibi alanları kapsamaktadır.

“Administration” kavramı ise, yönetimin daha çok idari ve bürokratik boyutuna karşılık gelir. Bir kurumun işleyişi için gerekli olan resmi işlemlerin, kuralların ve prosedürlerin yürütülmesini ifade eder. Özellikle kamu kurumlarında ve resmi yapılarda yaygın olarak kullanılan bu kavram, günlük idari faaliyetlerin düzenli biçimde sürdürülmesine odaklanır. İngilizce “administration” kelimesi, Latince “administratio” sözcüğünden türemiştir ve “hizmet etme” ya da “bir işi yürütme” anlamlarını taşır. Bu yapı, “ad-” (yönelme) ve “ministrare” (hizmet etmek) kelimelerinin birleşiminden oluşur (Oxford English Dictionary, 2024). Administration, stratejik karar almaktan ziyade, mevcut kararların uygulanması, bürokratik süreçlerin yönetilmesi ve kurumsal düzenin korunması ile ilgilidir.

Bu çerçevede yönetim, management ve administration kavramları; kapsam, odak noktası ve uygulama alanları bakımından birbirinden ayrılmakta olup, söz konusu farklılıklar Tablo 1.1’de karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Tablo 1.1. Yönetim, Management ve Administration Kavramlarının Karşılaştırılması

Kriter	Yönetim (Türkçe)	Management (İngilizce)	Administration (İngilizce)
Odak Noktası	Organizasyonun hedeflerine ulaşmak için stratejik kararlar ve yönlendirme.	Operasyonel süreçlerin optimize edilmesi, strateji uygulanması.	İdari işlemler, bürokratik süreçler ve destek hizmetleri.
Kapsam	Genel yönetim süreçlerini kapsar; planlama, yönlendirme ve kontrol.	Planlama, yönlendirme, ekip yönetimi ve operasyonel kontrol.	Prosedürel görevler, günlük işler ve organizasyonun idari yapısı.
Stratejik vs. Operasyonel	Stratejik yönetim daha fazla ön plandadır.	Hem stratejik hem de operasyonel yönetimi kapsar.	Daha çok operasyonel ve prosedürel yönleri içerir.
	Kurumsal yönetim, kamu yönetimi, genel yönetim süreçleri.	İşletmelerde operasyonel ve stratejik süreçlerin yönetimi.	Kamu kuruluşları, okullar, hastaneler gibi kurumlarda idari işler.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1.1’de ortaya konulan kavramsal ayrımlar, organizasyonların hangi anlayış çerçevesinde yönetildiğini ve yönetim süreçlerinde hangi terimlerin hangi düzeylerde kullanıldığını daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırma, özellikle kamu ve özel sektör bağlamında yönetim anlayışlarının farklılaşmasını anlamaya yardımcı olmakta ve yönetim kavramının uygulama alanlarına göre nasıl çeşitlendiğini göstermektedir.

Yönetim kavramı, literatürde farklı dönemlerde ve farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmış; her düşünür, yönetimin belirli bir boyutuna odaklanarak kavramı tanımlamıştır. Bu durum, yönetimin tek boyutlu bir olgu olmadığını, aksine çok yönlü bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, modern yönetim düşüncesinin öncülerinden Henry Fayol, yönetimi belirli işlevler bütünü olarak ele almış ve yönetimi planlama, örgütleme, emir verme, koordinasyon ve kontrol faaliyetlerinin tamamı şeklinde tanımlamıştır (Wren, 1994: 20). Fayol’un yaklaşımı, yönetimi sistematik ve düzenli bir süreç olarak görmesi bakımından işlevsel yönetim anlayışının temelini oluşturur.

Peter Drucker ise yönetim kavramını daha çok insan ve kaynak odaklı bir perspektiften değerlendirmiştir. Ona göre yönetim, belirlenen amaçlara ulaşabilmek için insan gücünün ve mevcut kaynakların etkin ve verimli biçimde organize edilmesi ve yönlendirilmesi sürecidir (Crainer, 1998: 607-609). Drucker, yönetimin merkezine insan unsurunu yerleştirerek, yöneticinin temel sorumluluğunu hem verimlilik hem de etkililik çerçevesinde ele alır.

Frederick Taylor tarafından geliştirilen bilimsel yönetim yaklaşımı ise yönetimi, iş süreçlerinin bilimsel yöntemlerle analiz edilmesi ve bu analizler sonucunda en verimli çalışma biçimlerinin belirlenmesi olarak tanımlar (Nelson, 1974: 479). Taylor’ın yaklaşımı, özellikle üretim süreçlerinin standartlaştırılması ve iş gücü verimliliğinin artırılması üzerinde yoğunlaşmıştır.

Mary Parker Follett, yönetimi daha çok insan ilişkileri ve işbirliği ekseninde ele almış ve yönetimi, başkaları aracılığıyla iş görme sanatı olarak tanımlamıştır (Graham, 1995: 80). Follett’e göre yönetimin başarısı, bireylerin birlikte uyum içinde çalışabilmesine ve ortak amaçlar doğrultusunda hareket edebilmesine bağlıdır. Bu yaklaşım, yönetimin sosyal boyutuna dikkat çekmektedir.

James Stoner'ın tanımı ise modern yönetim yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Stoner'a göre yönetim; planlama, örgütleme, liderlik etme ve kontrol etme süreçlerinin bütünleşik bir yapısıdır (Shafritz ve Ott, 2001: 29). Bu tanım, yönetimi dinamik bir süreç olarak ele almakta ve liderlik unsurunu özellikle ön plana çıkarmaktadır.

Farklı yaklaşımlarla yapılmış bu tanımlar incelendiğinde, yönetim kavramının bazı ortak unsurlar etrafında şekillendiği görülmektedir. Bunlar; belirli amaçlara ulaşma hedefi, bu hedefler doğrultusunda planlama ve örgütleme faaliyetlerinin yürütülmesi, insan unsurunun sürecin merkezinde yer alması ve tüm faaliyetlerin kontrol ve koordinasyon mekanizmalarıyla desteklenmesidir (Budak ve Budak, 2004: 25).

Yönetim kavramı farklı düşünürler tarafından çeşitli açılardan tanımlanmış olsa da, genel anlamda organizasyonların amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli olan planlama, yönlendirme, örgütleme ve kontrol süreçlerinin bir bütünü olarak değerlendirilebilir. Bu tanımlar, yönetimin yalnızca teknik ve bilimsel bir faaliyet olmadığını; aynı zamanda insan davranışlarını anlama, motive etme ve yönlendirme becerilerini içeren sanatsal bir yönünün de bulunduğunu ortaya koymaktadır.

1.2. Tarihsel Süreçte Yönetim Kavramı

Yönetim olgusu, insanlık tarihinin farklı evrelerinde toplumsal yapılanmalar ve üretim biçimleriyle birlikte sürekli olarak dönüşüm geçirmiştir. Yönetim anlayışının tarihsel gelişimi incelendiğinde, insan topluluklarının basit ve sınırlı örgütlenme modellerinden, çok katmanlı ve karmaşık organizasyon yapılarına doğru ilerlediği görülmektedir. Bu süreç, yönetimin yalnızca bir teknik faaliyet değil, aynı zamanda toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenen dinamik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. İlk insan toplulukları, küçük ölçekli gruplar ve aile birlikleri şeklinde örgütlenmiştir. Bu erken dönem yapılar da yönetim, resmi kurallardan ziyade doğal liderlik üzerinden yürütülmüştür. Topluluk içinde yaşça büyük, deneyimli ya da fiziksel olarak güçlü bireyler liderlik rolünü üstlenmiş; yönetim süreci sözlü normlar, gelenekler ve ortak kabuller çerçevesinde işlemiştir. Bu dönemde liderler, grubun güvenliğini sağlamak, avlanma faaliyetlerini düzenlemek ve sınırlı kaynakların adil paylaşımını gözetmekle sorumlu olmuş; karar alma süreçleri ise çoğunlukla ortak akla ve işbirliğine dayalı olarak gelişmiştir. Tarım faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte yerleşik yaşam biçimi benimsenmiş ve nüfusun artmasına paralel olarak daha geniş ve kalabalık topluluklar

ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretim; toprağın planlı biçimde işlenmesini, sulama sistemlerinin kurulmasını ve iş gücünün koordinasyonunu zorunlu kılmıştır. Bu gereksinimler, daha düzenli ve karmaşık yönetim yapılarını beraberinde getirmiştir. Eski Mısır, Mezopotamya ve Çin gibi erken uygarlıklarda merkezi yönetim anlayışı ve bürokratik yapılanmalar gelişmiş; yöneticiler, geniş tarım alanlarını denetlemek amacıyla çeşitli idari görevliler atamıştır. Bu dönemde yazılı kurallar, yasalar ve idari kayıtlar ortaya çıkmış; yönetim, kurumsal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Antik Yunan'da yönetim anlayışı, şehir devletleri temelinde şekillenmiştir. Özellikle Atina'da, yurttaşların karar alma süreçlerine doğrudan katılım sağladığı demokratik bir yönetim modeli geliştirilmiştir. Bu yapı, yönetimde katılım ve kamusal tartışma kültürünün önem kazanmasına katkı sağlamıştır. Roma İmparatorluğu ise çok geniş bir coğrafyayı yönetebilmek için güçlü bir merkezi otorite ve gelişmiş bir bürokratik sistem kurmuştur. Roma'da valiler ve yerel yöneticiler aracılığıyla eyaletler yönetilmiş; hukuk sistemi ve idari düzenlemeler sayesinde yönetimde süreklilik ve düzen sağlanmıştır. Bu yaklaşım, modern devlet yönetimi ve hukuk anlayışının temel taşlarını oluşturmuştur. Orta Çağ Avrupa'sında yönetim, feodal yapı çerçevesinde şekillenmiş ve krallar, soylular ve vassallar arasında hiyerarşik bir ilişki ağına dayanmıştır. Bu dönemde yönetim, büyük ölçüde yerel feodal beylerin kontrolünde olmuş ve merkezi otorite sınırlı kalmıştır. Aynı tarihsel dönemde İslam dünyasında ise halifelik ve sultanlıklar aracılığıyla geniş coğrafyalar yönetilmiştir. Bu bölgelerde yönetim anlayışı, dini esaslara dayalı hukuk sistemiyle desteklenmiş; özellikle Abbasiler döneminde gelişmiş bürokratik kurumlar ve liyakat ilkesine dayanan idari yapılanmalar ön plana çıkmıştır. Sanayi Devrimi, yönetim düşüncesinde köklü bir dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur. Fabrikaların kurulması ve kitlesel üretimin yaygınlaşması, üretim süreçlerinin planlanmasını ve iş gücünün sistemli biçimde organize edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu dönemde iş bölümü, uzmanlaşma, verimlilik ve standartlaşma gibi kavramlar yönetim anlayışının merkezine yerleşmiştir. 20. yüzyılın başlarında Frederick Taylor tarafından geliştirilen bilimsel yönetim yaklaşımı, iş süreçlerinin bilimsel yöntemlerle analiz edilmesini ve en verimli çalışma biçimlerinin belirlenmesini savunmuş; bu yaklaşım modern yönetim biliminin temellerini atan önemli bir dönüm noktası olmuştur (Nelson, 1974: 481).

Sanayi Devrimi sonrasında yönetim düşüncesi daha sistematik bir çerçevede ele alınmaya başlanmış ve bu dönemde birçok kuramsal yaklaşım geliştirilmiştir. Henri

Fayol ve Max Weber, yönetimi yapısal ve işlevsel açıdan inceleyen öncü düşünürler arasında yer almıştır. Fayol, yönetimi; planlama, örgütlenme, yöneltme ve kontrol işlevlerinden oluşan bütüncül bir süreç olarak tanımlamış, yöneticilerin temel görevlerini bu işlevler üzerinden açıklamıştır. Max Weber ise rasyonellik ilkesine dayanan bürokrasi modelini geliştirerek, kurallara bağlılık, hiyerarşik yapı ve yetki dağılımı gibi unsurların örgütsel etkinlik açısından önemini vurgulamıştır.

1960'lı yıllardan itibaren organizasyonların, yalnızca iç yapılarıyla değil; aynı zamanda faaliyet gösterdikleri çevre ile sürekli etkileşim halinde olan sistemler olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bu yaklaşım, klasik yönetim anlayışının her koşulda geçerli ve yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Taylor ile temelleri atılan klasik yönetim düşüncesi, belirli dönem ve koşullarda etkili olmakla birlikte, değişken çevresel faktörler karşısında organizasyonların ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verememiştir. Bu duruma ilişkin olarak Luthans, geleneksel yönetim yaklaşımlarının bütünüyle yanlış olmadığını, ancak çağdaş organizasyonların karşılaştığı karmaşık sorunları çözmekte yetersiz kaldığını ifade etmiş; çözümün durumsallık yaklaşımında bulunabileceğini belirtmiştir (Eren, 1996: 140). Durumsallık teorisi, her organizasyonun kendine özgü koşullara sahip olduğunu ve tek tip bir yönetim modelinin tüm durumlar için geçerli olamayacağını savunmaktadır.

Günümüzde ise dijitalleşme ve teknolojik gelişmeler, yönetim süreçlerini derinden etkilemektedir. Uzaktan çalışma modelleri, dijital iletişim platformları, yapay zekâ uygulamaları ve büyük veri analizi gibi unsurlar, modern yönetimin ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Küresel ölçekte hızla değişen rekabet ortamı, organizasyonları daha esnek, çevik ve yenilikçi yönetim yaklaşımlarına yöneltmiştir. Bu bağlamda, katı ve dikey hiyerarşik yapılar yerine; yatay, işbirliğine dayalı ve hızlı karar alabilen örgütlenme biçimleri ön plana çıkmıştır. Ayrıca çağdaş yönetim anlayışı, yalnızca ekonomik performansa odaklanan bir yaklaşımın ötesine geçerek; çevresel sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk ve etik değerler gibi unsurları da yönetim stratejilerinin merkezine almaktadır. Modern organizasyonlar, topluma ve çevreye karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi, uzun vadeli başarı için temel bir unsur olarak görmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, yönetim kavramı tarihsel gelişimi içinde geleneksel ve modern olmak üzere iki ana yaklaşım çerçevesinde ele alınabilir. Geleneksel yönetim anlayışı, Sanayi Devrimi öncesi ve sonrasında şekillenen, daha çok

yapısal ve mekanik modelleri kapsarken; modern yönetim anlayışı, günümüzün dinamik çevresel koşullarına uyum sağlayabilen, teknoloji destekli ve insan merkezli yönetim süreçlerini ifade etmektedir. Geleneksel yönetim anlayışı, ağırlıklı olarak hiyerarşik, merkeziyetçi ve bürokratik bir örgütlenme biçimine dayanmaktadır. Bu yönetim modelinde organizasyonlar, açık ve katı bir hiyerarşik yapı içerisinde düzenlenir. Yetki ve sorumluluklar üst kademelerde yoğunlaşırken, karar alma süreçleri çoğunlukla üst yönetim tarafından belirlenir ve aşağı kademelere doğru iletilir. Bu yapı içerisinde ast–üst ilişkileri net bir şekilde tanımlanmış olup, alt düzey çalışanların karar alma inisiyatifleri oldukça sınırlıdır; çalışanlar genellikle kendilerine verilen görev ve talimatları yerine getirmekle yükümlüdür (Demir ve Yavaş, 2015: 92).

Geleneksel yönetim, belirlenmiş kural, prosedür ve düzenlemeler çerçevesinde işler. Bu durum, organizasyon içerisindeki rollerin ve sorumlulukların açık biçimde tanımlanmasını sağlayarak belirsizlikleri azaltmayı amaçlar. İletişim süreci büyük ölçüde resmi kanallar üzerinden yürütülür ve yazılı belgeler ön plandadır. Böylece standartlaşma sağlanmakta, hataların ve yanlış anlamaların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu yönetim yaklaşımında işler, küçük ve net görevler halinde bölünerek yürütülür. İş bölümü ve uzmanlaşma ilkeleri doğrultusunda her çalışan, belirli bir görev alanına odaklanır ve bu alanda uzmanlaşması beklenir. Bu durumun, üretkenliği artıracağı ve iş süreçlerini daha kontrollü hale getireceği varsayılmaktadır. Verimlilik, büyük ölçüde iş süreçlerinin standartlaştırılması, tekrar edilebilir hale getirilmesi ve sistematik olarak denetlenmesi yoluyla sağlanır.

Geleneksel yönetim anlayışında kontrol mekanizmaları önemli bir yer tutar. Yönetim, çalışan performansını yakından izler ve belirlenen standartlara uygunluğu sağlamak amacıyla sıkı denetim araçları kullanır. Disiplin, düzen ve kurallara bağlılık, bu yönetim modelinin temel unsurları arasında yer almaktadır (Demir ve Yavaş, 2015: 93).

Bu çerçevede geleneksel yönetim anlayışının başlıca özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Gül, 2018: 8):

- Hiyerarşik yapı ve kararların merkezileştirilmesi
- Bürokratik düzen ve resmi kurallara bağlılık
- İş bölümü ve görev temelli uzmanlaşma

- Verimlilik odaklılık ve sıkı kontrol mekanizmaları

Modern yönetim anlayışı, geleneksel yönetim modellerine kıyasla daha esnek, katılımcı ve yenilik odaklı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Günümüz iş ortamında teknolojik gelişmelerin hızlanması, küresel rekabetin artması ve müşteri beklentilerinin çeşitlenmesi, organizasyonların değişime daha hızlı uyum sağlayabilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda modern yönetim, değişken çevresel koşullara uyum sağlayabilen, öğrenen ve kendini sürekli yenileyen bir örgüt yapısını esas almaktadır.

Modern yönetim anlayışında organizasyon yapıları, katı ve merkeziyetçi modellerden uzaklaşarak daha esnek ve uyarlanabilir bir nitelik kazanmıştır. Karar alma yetkisi yalnızca üst yönetimde toplanmak yerine, organizasyonun farklı kademelerine dağıtılmakta; bu sayede alt düzey çalışanlar da sürece aktif biçimde katılabilmektedir. Bu desantralize yapı, hızlı karar alma süreçlerini desteklerken çalışanların sorumluluk bilincini ve örgütsel bağlılığını da artırmaktadır.

İletişim, modern yönetim anlayışının temel bileşenlerinden biridir. Açık, şeffaf ve çift yönlü iletişim kanalları, organizasyon içindeki bilgi akışını güçlendirmekte ve sorunların daha erken aşamalarda tespit edilerek çözümlenmesine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte ekip çalışmasına dayalı yönetim anlayışı, farklı bilgi ve becerilere sahip bireylerin ortak hedefler doğrultusunda işbirliği yapmasını teşvik etmekte; bu durum yaratıcılığın ve yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır.

Teknolojinin etkin kullanımı, modern yönetimin ayırt edici unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Yönetim bilgi sistemleri, kurumsal kaynak planlama (ERP) yazılımları ve dijital iletişim araçları, hem operasyonel süreçlerin etkinliğini artırmakta hem de yönetsel kararların daha sağlıklı verilmesini sağlamaktadır (Abdinnour-Helm, Lengnick-Hall ve Lengnick-Hall, 2003: 258). Dijital dönüşüm süreciyle birlikte uzaktan çalışma modelleri ve çevrimiçi işbirliği platformlarının yaygınlaşması, modern yönetim anlayışının esnek ve dinamik yapısını daha da güçlendirmiştir.

Modern yönetim yaklaşımı, çalışanları yalnızca uygulayıcı bireyler olarak değil, örgütsel sürecin aktif paydaşları olarak değerlendirmektedir. Çalışanların görüş ve önerilerine değer verilmesi, katılımcı yönetim anlayışının temelini oluşturmakta ve bu durum motivasyon düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca eğitim, yetkinlik

geliştirme ve kariyer planlamasına yönelik uygulamalar, çalışanların sürekli gelişimini destekleyerek organizasyonel performansın sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Bu çerçevede modern yönetim anlayışının başlıca özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Kalağan, 2016: 95):

- Esnek ve desantralize örgüt yapıları
- Açık iletişim ve işbirliğine dayalı çalışma ortamı
- Teknolojinin yönetim süreçlerine entegrasyonu
- Çalışan odaklılık, katılım ve motivasyonun önceliklendirilmesi

Geleneksel ve modern yönetim anlayışları arasındaki temel farklar ise Tablo 1.2’de karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Tablo 1.2. Geleneksel Yönetim ve Modern Yönetim Anlayışı Karşılaştırılması

Kriter	Geleneksel Yönetim	Modern Yönetim
Yapı	Hiyerarşik ve merkeziyetçi	Esnek ve desantralize
İletişim	Resmi, yazılı ve tek yönlü	Açık, şeffaf ve iki yönlü
Karar Verme	Üst yönetimde toplanır	Alt kademelere yayılmış, katılımcı
İş Bölümü	Uzmanlaşmaya dayalı, sıkı görev tanımları	Esnek görev tanımları, ekip çalışması
Motivasyon	Disiplin ve kontrol yoluyla sağlanır	Katılım, esneklik ve ödüllendirme ile sağlanır
Teknoloji Kullanımı	Geleneksel araçlar ve yöntemler kullanılır	Dijitalleşme ve yeni teknolojiler entegre edilir
Odak Noktası	Verimlilik ve standartlaşma	Yenilikçilik, adaptasyon ve insan odaklılık

Kaynak: Seçtim ve Erkul, 2020: 20.

Geleneksel yönetim anlayışı, temel olarak verimliliğin artırılması ve örgütsel faaliyetlerin sıkı denetim altında tutulması üzerine inşa edilmiştir. Bu yaklaşımda kontrol mekanizmaları ve standartlara bağlılık ön planda yer alırken, yönetim süreci büyük ölçüde istikrar ve düzen sağlamaya odaklanmaktadır. Buna karşılık modern yönetim anlayışı, hızla değişen ekonomik, teknolojik ve sosyal koşulların gerektirdiği esnekliği sağlayabilmek amacıyla şekillenmiştir. Modern yönetim, yenilikçi uygulamaları teşvik eden, çalışan memnuniyetini ve katılımını önemseyen bir yapı sunmaktadır.

Bu yaklaşım, organizasyonların çevresel değişimlere daha hızlı uyum sağlamasını mümkün kılarken, aynı zamanda uzun vadeli başarı ve sürdürülebilirliği hedeflemektedir. Modern yönetim anlayışı, yalnızca kısa dönemli performans göstergelerine odaklanmak yerine, insan kaynağının geliştirilmesi, öğrenen organizasyonların oluşturulması ve sürekli iyileştirme süreçlerinin desteklenmesi yoluyla kalıcı rekabet avantajı elde etmeyi amaçlamaktadır.

1.3. Kamu Yönetiminin Tanımı

“Kamu” kavramı, sözlük anlamı itibarıyla halkı, toplumu ya da bir ülkede yaşayan insanların tamamını ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır (TDK, 2024). Bu bağlamda kamu, bireysel çıkarların ötesinde ortak yararı ve toplumsal bütünlüğü temsil eden bir kavram niteliği taşımaktadır.

Kamu yönetimi ise, kamusal faaliyetlerin yerine getirilebilmesi amacıyla gerekli olan tüm idari çabaların, düzenlemelerin ve uygulamaların bir bütün olarak ele alınmasını ifade etmektedir. Dar anlamda kamu yönetimi; devletin yasama ve yargı organlarının faaliyetleri dışında kalan, yürütme fonksiyonuna bağlı kurum ve kuruluşların işleyişini kapsamaktadır. Geniş anlamda ise kamu yönetimi, bir toplumda kamu otoritesinin nasıl işlediğini, karar alma süreçlerini ve bu süreçlerin uygulanma biçimini ifade eden daha kapsayıcı bir yapıyı tanımlamaktadır (Denek, 2022: 80).

Kamu yönetimi, tarihsel süreç içerisinde özel sektör kaynaklı birçok yönetim anlayışı, ilke ve uygulamayı kendi yapısı içine dâhil etmiştir. Yönetim alanına önemli katkılar sunmuş olan Henry Fayol’un ortaya koyduğu görüşler, yalnızca özel sektör açısından değil, kamu kurumları açısından da benimsenmiş ve uygulanmıştır. Fayol’un yönetim anlayışı çerçevesinde geliştirdiği ilkeler, yönetsel faaliyetlerin etkinliğini artırmayı hedefleyen on dört temel ilke etrafında şekillenmektedir.

Bu ilkelerden ilki olan iş bölümü, daha az çaba ile daha fazla ve daha nitelikli iş üretilmesini amaçlamaktadır. Fayol’a göre, hem yöneticilerin hem de çalışanların belirli görevler üzerinde uzmanlaşması, verimliliği artırmaktadır. Sürekli değişen görev tanımları ise eğitim ihtiyacını artırmakta ve uyum sürecini uzatarak üretkenliği olumsuz etkilemektedir. İş bölümü, doğal olarak uzmanlaşmayı beraberinde getirmekte; Fayol bu durumun yalnızca teknik alanlarla sınırlı olmadığını, tüm örgütsel faaliyetler için geçerli olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte bazı kültürlerde, örneğin Japon yönetim

anlayışında, uzmanlaşma yerine iş rotasyonu uygulamalarının tercih edildiği ve bunun çalışanlara farklı deneyimler kazandırdığı görülmektedir (Candan, 2012: 35).

Otorite ilkesi, emir verme ve bu emirlerin yerine getirilmesini sağlama yetkisini ifade etmektedir. Fayol'a göre otorite ile sorumluluk bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır; yetki sahibi olan bireylerin aynı zamanda sorumluluk üstlenmeleri zorunludur. Disiplin ilkesi ise örgütsel düzenin sağlanmasında yöneticilerin rolüne dikkat çekmektedir. Fayol, disiplinin adil, açık ve yetkin bir liderlik anlayışıyla mümkün olabileceğini; beklentilerin net tanımlanması ve yaptırımların hakkaniyetli biçimde uygulanmasının önemini vurgulamaktadır (Demirel ve Tüzemen 2020: 30).

Komuta birliği ilkesine göre her çalışan yalnızca tek bir amirden talimat almalıdır. Bu ilkenin ihlali, otorite karmaşasına ve örgütsel işleyişte aksamalara yol açmaktadır. Yön birliği ilkesi ise aynı amaca yönelik faaliyetlerin tek bir plan ve tek bir yönetici tarafından yürütülmesi gerektiğini ifade eder. Bu yaklaşım, örgüt içinde eşgüdüm ve hedef birliğinin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir (Yenisu vd., 2019: 514).

Genel çıkarların bireysel çıkarlara üstün tutulması ilkesi, örgütsel amaçların korunmasını esas almaktadır. Fayol, bireylerin doğal olarak kendi çıkarlarını önceleyebileceğini kabul etmekle birlikte, yöneticilerin bu duruma izin vermemesi gerektiğini savunmaktadır. Ücretlendirme ilkesi ise çalışanlara yapılan ödemelerin adil, zamanında ve motive edici nitelikte olması gerektiğini vurgular. Çalışanların emeğinin karşılığını aldıklarına dair güven duymaları, örgütsel bağlılık açısından önemli görülmektedir. Merkezileşme ilkesi, yönetim yetkisinin tek bir merkezden yürütülmesini ifade eder. Fayol bu durumu insan vücudunda komutların beyinden verilmesine benzetmektedir. Hiyerarşi ilkesi ise örgüt içindeki emir-komuta zincirini tanımlamakta; ast ve üst ilişkilerinin açık biçimde düzenlenmesini öngörmektedir. Düzen ilkesi, doğru işin doğru kişi tarafından, doğru yerde yapılmasını esas alır (Yenisu vd., 2019: 515).

Hakkaniyet ve eşitlik ilkesi, çalışanların adil ve tarafsız bir yönetim anlayışıyla yönlendirilmesi gerektiğini savunur. Çalışan istikrarı ilkesi ise, uzun süreli ve deneyim kazanan yöneticilerin örgüt açısından daha faydalı olduğunu ifade etmektedir. İnisiyatif kullanma ilkesi, hem yöneticilerin hem de çalışanların düşünme, öneri geliştirme ve çözüm üretme süreçlerine aktif katılımını teşvik eder. Son olarak birlik ve beraberlik

ilkesi, çalışanlar arasındaki uyumun, karşılıklı saygının ve iş birliğinin örgütsel gücü artırdığını vurgulamaktadır (Tüzemen ve Demirel, 2020: 3).

Kamu yönetimi, devletin sürekliliğini sağlamak, toplumsal düzeni korumak ve toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mal ve hizmetleri üretmekle yükümlü olan kurumsal bir yapıdır. Siyasal sistemin bir parçası olarak kamu yönetimi, kamu politikalarının hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesine ilişkin tüm süreçleri kapsamaktadır (Ün, 2020 :86).

Fonksiyonel açıdan kamu yönetimi, vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik üretim ve hizmet süreçlerini ifade etmektedir. Stillman'a (2005) göre kamu yönetimi; kamu politikalarının hayata geçirilmesi, kamusal hizmetlere ilişkin idari işlemlerin yürütülmesi ve kamu görevlilerinin gerçekleştirdiği tüm yasal faaliyetleri kapsamaktadır (akt. Asıl, 2019: 89).

Kamu yönetimi, işlevsel ve yapısal olmak üzere iki temel boyutta ele alınmaktadır. İşlevsel yönüyle kamu yönetimi, kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında merkezi bir rol üstlenirken; yapısal yönüyle merkezi ve yerel düzeyde devletin örgütsel yapılanmasını ortaya koymaktadır (Candan, 2012: 36; Ün, 2020: 89; Denek, 2022).

1.4. Kamu Mali Yönetiminin Tanımı

Kamu mali yönetimi, devletin anayasal ve yasal yetkileri çerçevesinde belirlenmiş hedeflere ulaşabilmesi amacıyla, kamu gelirlerinin elde edilmesi ve bu gelirlerin önceden tanımlanmış amaçlar doğrultusunda harcanmasını kapsayan bütüncül bir süreci ifade etmektedir. Bu kapsamda vergi, resim, harç, ceza ve benzeri kamu gelirlerinin toplanması; söz konusu kaynakların hukuka uygun, planlı ve denetlenebilir bir biçimde kullanılması kamu mali yönetiminin temel unsurlarını oluşturmaktadır (Candan, 2012: 38; Asıl, 2019: 92).

Kamu mali yönetimine ilişkin literatürde farklı bakış açılarıyla geliştirilmiş çok sayıda tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan birine göre kamu mali yönetimi; kamu faaliyetlerinin yürütülmesinde zorunlu görülen yöntem ve tekniklerin belirlenmesi, bütçe ve muhasebe sistemlerinin oluşturulması, kamu kaynaklarının kullanımına ilişkin süreçlerin gözetim ve denetim altında tutulması ile bu süreçlerin etkin biçimde sürdürülmesini sağlayan uygulamaların tamamını kapsamaktadır (Asıl, 2019: 92). Bu

yönüyle kamu mali yönetimi, yalnızca gelir ve gider işlemleriyle sınırlı olmayan, aynı zamanda yönetsel ve denetleyici boyutları da içeren çok katmanlı bir yapıya sahiptir.

Özetle kamu mali yönetimi; siyasal iktidarın yürürlükteki mevzuata uygun biçimde vergi toplaması, kamu idaresinin borçlanma kararlarını alması ve bu kararların uygulanmasını izlemesi sürecini kapsamaktadır. Bunun yanında, toplanan kamu gelirlerinin belirlenmiş hukuki ve mali esaslara uygun olarak harcanması, izleyen mali yıla ait bütçenin hazırlanması ve yürürlüğe konulması, kamuya ilişkin iktisadi ve mali politikaların oluşturulması da kamu mali yönetiminin temel faaliyet alanları arasında yer almaktadır. Tüm bu süreçlerin şeffaflık, hesap verebilirlik ve mali disiplin ilkeleri doğrultusunda yürütülmesi, çağdaş kamu mali yönetiminin vazgeçilmez bir gereği olarak değerlendirilmektedir (Zekioğlu, 2009: 85; Candan, 2012: 40).

Kamu mali yönetimine ilişkin tanımlarda ortak olarak vurgulanan husus, kamu kurumlarının gelir elde etme ve bu gelirleri kullanma süreçlerini önceden belirlenmiş hukuki ölçütler doğrultusunda gerçekleştirmesidir. Kamu kaynaklarının mevzuata uygun biçimde toplanıp harcanıp harcanmadığının denetlenmesi ise bağımsız bir yüksek denetim organı olan Sayıştay tarafından yerine getirilmektedir. Sayıştay, inceleme, denetim ve raporlama faaliyetleri aracılığıyla kamu mali yönetiminde hukuka uygunluğun ve mali saydamlığın sağlanmasında kritik bir rol üstlenmektedir.

1.5. Kamu Mali Yönetimi Reformları ve Ulusüstü Kuruluşların Kamu Mali Yönetimi Reformlarına Yönelik Rolü

Küresel ölçekte devletler, kamu mali yönetimine ilişkin yapısal sorunları aşmak, vatandaşların kamu yönetimine ve hükümete duyduğu güveni güçlendirmek ve değişen sosyo-ekonomik koşullara uyum sağlayabilmek amacıyla kamu sektörlerini yeniden düzenleme yönünde hem içsel hem de dışsal baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Visser ve Erasmus (2002: 16), bazı ülkelerde bu sürecin kamu sektörü mali yönetiminde köklü bir dönüşümü beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir. Tilley (2014) ise söz konusu dönüşümün yalnızca teknik düzenlemelerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kamu mali yönetiminde stratejik yaklaşımlar ve kurumsal kültür açısından kalıcı değişikliklere yol açtığını vurgulamaktadır. Bu değişim, kamu sektörü mali yönetiminde kullanılan sistemlerin ve işleyiş süreçlerinin yeniden tasarlanmasına olanak sağlamıştır (akt. Odhiambo Nyamita vd., 2015: 25).

Gelişmiş ülkelerde kamu mali yönetimi (KMY) reformlarını yönlendiren iki temel baskı öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, kamu harcamalarının sınırlandırılması ve bütçe açıklarının kontrol altına alınması gerekliliğidir. İkinci baskı ise kamu hizmetlerinin sunumunda verimlilik, etkinlik ve hizmet kalitesinin artırılması yoluyla kamu performansının iyileştirilmesi hedefidir. Mali disiplini sağlarken aynı zamanda performans odaklı bir yönetim anlayışını benimseme zorunluluğu, reform sürecine giren ülkelerde sıklıkla tekrar eden ortak temalar arasında yer almıştır (Wescott, 2008: 29). Bu bağlamda gelişmiş ekonomiler, KMY alanında yenilikçi uygulamaların ortaya çıktığı laboratuvarlar niteliği taşıırken; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, kapsamlı ve çoğu zaman köklü reform girişimlerinin temel uygulama alanı hâline gelmiştir (Cangiano vd., 2013: 285).

Vani ve Dorotinsky (2008), gelişmekte olan ülkelerde KMY reformlarını tetikleyen unsurların tek bir nedene indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Bununla birlikte literatürde, bazı ortak faktörlerin reform sürecini başlatan veya hızlandıran etkenler olduğu yönünde genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Mali krizler, siyasal dönüşüm ihtiyacı, artan kamuoyu talepleri, çatışma sonrası yeniden yapılanma süreçleri, teknolojik gelişmeler ile Avrupa Birliği üyeliği gibi bölgesel ve kurumsal zorunluluklar bu faktörler arasında sayılmaktadır (Pretorius ve Pretorius, 2009: 89).

Gelişmekte olan ülkelerde kamu mali yönetimi reformlarının önemli bir bölümü, uluslararası donörlerin sağladığı mali ve teknik destekler aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Bu reformlar çoğunlukla uluslararası kuruluşların rehberliği ve yönlendirmesiyle uygulanmıştır. Yaygın reform alanları arasında; orta vadeli harcama çerçevelerinin oluşturulması, mali disiplinin güçlendirilmesi, bütçe hazırlama süreçlerinin kurumsallaştırılması, program veya performans esaslı bütçeleme sistemlerine geçilmesi, kamu mali yönetimine ilişkin yasal altyapının tesis edilmesi, tek hazine hesabı uygulamasının benimsenmesi ve Bütünleşik Mali Yönetim Bilgi Sistemlerinin kurulması yer almaktadır. Ayrıca kamu alımları süreçlerinin düzenlenmesi, şeffaf ve liyakate dayalı insan kaynakları yönetiminin geliştirilmesi, iç denetim ve iç kontrol mekanizmalarının oluşturulması, muhasebe ve raporlama standartlarının belirlenmesi, dış denetimin güçlendirilmesi ile bütçe ve harcama süreçlerinde şeffaflığın ve vatandaş katılımının artırılması da reform gündeminin temel başlıkları arasında sayılmaktadır (Andrews vd., 2014: 285).

Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin küresel ölçekte derinleşmesiyle birlikte IMF, Dünya Bankası, OECD ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların rolü belirgin biçimde artmış; bu kuruluşlar, devletlerin ve kamu yönetimlerinin geçirdiği dönüşüme paralel olarak kendi kurumsal yaklaşımlarında da önemli değişimler yaşamıştır. Söz konusu kuruluşların politika belgelerinde ve söylemlerinde kullanılan kavramlar incelendiğinde, Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) yaklaşımından türeyen pek çok ilke ve yöntemin benimsendiği görülmektedir. IMF, Dünya Bankası, OECD ve AB tarafından desteklenen ve YKİ ilkeleriyle uyumlu reform girişimleri, küresel piyasa mekanizmalarını güçlendiren ve küreselleşme sürecini kolaylaştıran bir nitelik taşıdığı için, bu durum karşılıklı olarak birbirini besleyen ve pekiştiren bir dönüşüm sürecinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim zamanla bu kuruluşlar, “yüksek düzeyde meşruiyet, temsil ve hesap verebilirlik” ilkelerinin savunucuları olarak konumlanmış; söz konusu normlar daha sonraki aşamada “iyi yönetim ilkeleri” başlığı altında kavramsallaştırılmıştır (Özdemir Tsarouhas, 2013: 26).

Reform sürecine dâhil olan aktörlerin etkileri farklı yoğunluklarda olmakla birlikte, uluslararası örgütlerin bu süreçte daha baskın ve yönlendirici bir rol üstlendiği dikkat çekmektedir. Üyelik koşulları, aday ülkelere yönelik beklentiler, mali yardım ve kredi mekanizmaları gibi araçlar aracılığıyla bu kuruluşlar, devletlerin kamu yönetimi yapıları üzerinde belirgin bir etki alanı oluşturmuştur. Bunun yanı sıra reform sürecinin ideolojik ve düşünsel çerçevesini şekillendiren bir ortamın oluşturulması ve koşulluluk esasına dayalı uygulamalar yoluyla, uluslararası örgütler kamu yönetimi reformlarının hem yönünü hem de içeriğini belirleyen temel aktörler hâline gelmiştir. Bu yönüyle söz konusu kuruluşlar, reform sürecinin yalnızca destekleyicisi değil, aynı zamanda tasarlayıcısı ve uygulayıcısı konumuna yerleşmiştir (Övgün, 2013: 28).

1.5.1. Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da kalıcı barışın tesis edilmesi yönündeki girişimler hız kazanmış ve bu doğrultuda 1951 yılında altı Avrupa devletinin öncülüğünde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. AKÇT, Avrupa bütünleşme sürecinin başlangıç noktası olarak değerlendirilmekte ve Avrupa Birliği'ne uzanan entegrasyon sürecinin ilk kurumsal adımını oluşturmaktadır. Kurucu devletler, egemenlik yetkilerinin belirli bir bölümünü gönüllü olarak ulusüstü bir yapıya

devrederek yalnızca kömür ve çelik sektörleriyle sınırlı kalmayan bir işbirliği hedeflemiştir. Bu işbirliği anlayışı doğrultusunda, 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik bütünleşme modeli benimsenmiş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) hayata geçirilmiştir (AB Başkanlığı, 2024a).

AKÇT ve AET'nin kurulmasıyla temelleri atılan Avrupa entegrasyonu, zaman içerisinde derinleşme ve genişleme süreçlerinin eş zamanlı ilerlemesi sonucunda dönüşerek günümüzde 27 üyeden oluşan Avrupa Birliği'ne evrilmiştir. Bütünleşme süreci, ortak politika alanlarının genişletilmesi yoluyla kurumsal olarak derinleşirken, Birlik coğrafi ve siyasal olarak da genişleme politikasını sürdürmüştür. Bu bağlamda, genişleme sürecinin en kritik aşaması Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ortaya çıkan beşinci genişleme dalgası olmuştur. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık süreci, AB genişleme politikasının yapısal çerçevesini belirginleştirmiş ve üyelik sürecinde “koşulluluk ilkesinin” sistematik bir biçimde uygulanmaya başlanmasına zemin hazırlamıştır. 1993 yılında kabul edilen Kopenhag Kriterleri, Avrupa Birliği'ne üyelik için gerekli siyasal, ekonomik ve hukuki koşulları ortaya koyan temel referans noktası hâline gelmiştir. Buna ek olarak, aday ülkelerin yalnızca AB müktesebatını kabul etmelerinin yeterli olmadığı, aynı zamanda bu mevzuatı etkin biçimde uygulayabilecek idari ve hukuki kapasiteye sahip olmalarının da zorunlu olduğu anlayışı, 1995 Madrid Zirvesi'nde açık biçimde vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, literatürde “Madrid Kriteri” olarak adlandırılan yeni bir katılım şartının ortaya çıkmasına neden olmuştur (AB Başkanlığı, 2024a).

Bu gelişmeler, Avrupa Birliği bünyesinde ortak bir kamu yönetimi anlayışı ve ilke setinin şekillenmeye başladığı döneme işaret etmektedir. Her ne kadar aday ülkelerin AB müktesebatını bütünüyle kabul etmeleri zorunlu olsa da, kamu yönetimi alanı doğrudan müktesebat kapsamına dâhil edilmemiş; üye ve aday ülkelerin kamu yönetimlerinin örgütlenişi ve politika uygulama biçimlerine ilişkin açık ve bağlayıcı düzenlemelere uzun süre yer verilmemiştir. Başlangıçta ağırlıklı olarak ekonomik bütünleşme hedefiyle ilerleyen Avrupa entegrasyonu, zamanla yönetsel, siyasal ve sosyal politika alanlarına yayılmış olmakla birlikte, kamu yönetimi konusu büyük ölçüde üye devletlerin iç meselesi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle kurucu üyeler ve erken genişleme dalgalarında Birliğe katılan ülkelerin kamu yönetimi sistemlerinin

görece benzerlik göstermesi, bu alanda ortak bir düzenleme ihtiyacının sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Ancak Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik süreciyle birlikte, farklı kamu yönetimi modellerinin Birlik içerisindeki işleyiş üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler daha görünür hâle gelmiştir. Bu durum, AB nezdinde ortak bir kamu yönetimi anlayışı ve temel yönetsel ilkeler bütününe oluşturulmasına yönelik çabaların artmasına neden olmuştur. Böylece, iyi işleyen, etkin ve hesap verebilir bir kamu yönetiminin hangi ilke ve değerler üzerine inşa edilmesi gerektiği konusunda yoğunlaşan çalışmalar sonucunda, Avrupa Birliği'ne özgü bir kamu yönetimi modelinin giderek belirginleşmeye başladığı ifade edilebilir (Ömürgönülşen ve Öktem, 2007: 22).

1.5.2. SIGMA

SIGMA Programı'nın ortaya çıkışı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan siyasal ve yönetsel dönüşüm süreciyle doğrudan ilişkilidir. Bu dönemde söz konusu ülkelerin demokratik yönetim yapılarını kurmaları ve piyasa ekonomisine uyum sağlamaları, özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşların öncelikli gündem maddeleri arasında yer almıştır. Buna karşılık, Avrupa Birliği ve OECD'nin bu sürece hangi araçlarla ve hangi kurumsal rollerle dâhil olacağı konusunda belirgin bir belirsizlik söz konusu olmuştur. OECD esas itibarıyla üye devletlere yönelik bir örgüt olarak yapılandığından, üye olmayan ülkelere yönelik kurumsallaşmış destek mekanizmalarına sahip değildir. Avrupa Birliği ise o dönemde kamu yönetimi reformları konusunda yeterli uzmanlığa ve ciddi yönetsel sorunlar yaşayan, AB standartlarının oldukça gerisinde kalan ülkelerin katılım sürecini yönetecek deneyime sahip değildir.

Bu koşullar altında, benzer hedefleri paylaşan ancak farklı kurumsal yetkinliklere sahip olan OECD ve AB, 1991 yılında SIGMA Programı'nı oluşturmak üzere iş birliğine gitmiştir. Program, 1992 yılında kabul edilen "Program Oryantasyon Belgesi" çerçevesinde resmen hayata geçirilmiş ve böylece iki kuruluşun ortaklığında kamu yönetimi reformlarını desteklemeye yönelik yeni bir yapı tesis edilmiştir (Pal, 2012).

SIGMA, yararlanıcı ülkelerin kamu yönetimi alanında deneyimli uzmanlara ve teknik bilgiye erişimini sağlamak amacıyla OECD bünyesinde, Kamu Yönetimi ve Yönetişim alanında faaliyet gösteren PUMA birimi kapsamında yapılandırılmıştır.

Başlangıçta Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB adaylık sürecinde gerekli kamu yönetimi reformlarını hayata geçirmelerine destek olmak üzere tasarlanan SIGMA Programı, ilk yıllarında Avrupa Birliği'nin PHARE Programı tarafından finanse edilmiştir. PHARE Programı, söz konusu ülkelerin AB üyeliğinin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirebilecek düzeye ulaşmalarını sağlamak amacıyla hibe temelli mali destek sunmuştur (AB Başkanlığı, 2017; OECD-SIGMA, 1999a).

SIGMA'nın faaliyetleri, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılımıyla sona ermemiş; aksine ilk on yıllık uygulama deneyimlerinden elde edilen kazanımlar doğrultusunda kapsamı genişletilerek sürdürülmüştür. Günümüzde SIGMA, AB aday ülkeleri ile Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) kapsamındaki devletler için kamu yönetimi reformlarını destekleyen ve bu reformların ilerleme düzeyini ölçen bir değerlendirme ve rehberlik mekanizması işlevi görmektedir. Program, aynı zamanda Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) ve ENP çerçevesinde sağlanan desteklerle, ülkelerin AB mevzuatına uyum sağlamalarına ve uluslararası yönetsel standartları benimsemelerine katkı sunmaktadır (OECD-SIGMA, 2025a).

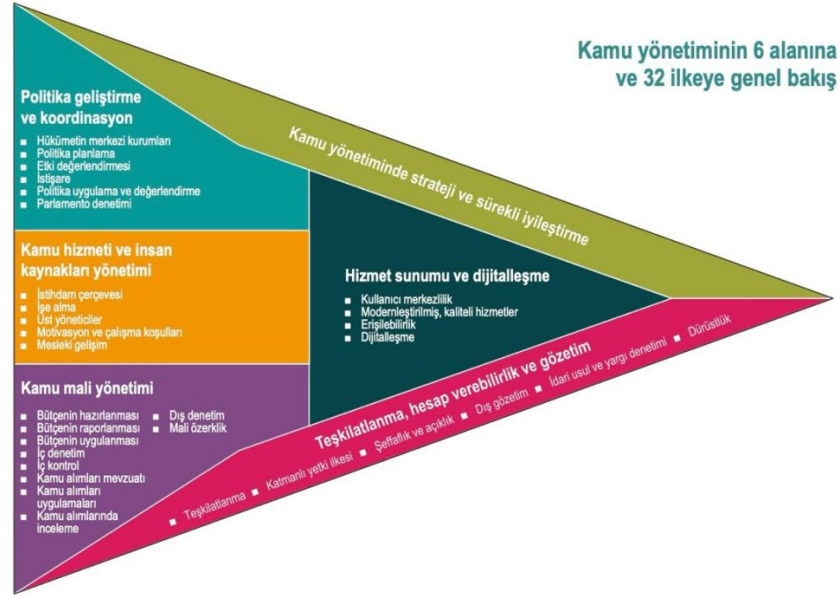
Bu bağlamda SIGMA, Avrupa Birliği'nin aday ülkelerin kamu yönetimlerini ortak normlar ve standartlar çerçevesinde dönüştürmeyi hedefleyen ve ulusal kamu yönetimlerinin Avrupalılaşmasını teşvik eden temel araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Programın temel hedefleri arasında; kamu görevlilerinin etik ilkelere, demokratik değerlere ve hukuk devleti anlayışına bağlılığını güçlendirmek, iyi yönetim uygulamalarını desteklemek ve kamu yönetiminde etkinlik ile verimliliği artırmak yer almaktadır. Bunun yanı sıra SIGMA, entegrasyon sürecinde ortaya çıkabilecek yapısal ve yönetsel sorunlarla baş edebilmek için gerekli teknik ve idari kapasitenin geliştirilmesine katkı sunmayı ve AB ile diğer donör kuruluşların kamu yönetimi reformlarına yönelik yardımlarının eşgüdümünü sağlamayı amaçlamaktadır (OECD-SIGMA, 1999a).

Bu çerçevede SIGMA'nın temel misyonu, kamu sektörünün kurumsal kapasitesini güçlendirmek, yatay yönetim anlayışını geliştirmek ve kamu yönetimi reformlarının hem tasarım hem de uygulama aşamalarını iyileştirmektir (OECD-SIGMA, 2025a). AB'nin kurumsal kapasite geliştirme araçları arasında yer alan SIGMA Programı,

TAIEX ve Eşleştirme (Twinning) mekanizmalarıyla birlikte, birbirini tamamlayan bir işlev üstlenmektedir (AB Başkanlığı, 2017).

SIGMA, bu amaçlar doğrultusunda özellikle kamu mali yönetimi alanında devletlerin kapasitelerini geliştirmeye yönelik kapsamlı destekler sunmaktadır. Program kapsamında Maliye Bakanlıklarının bütçe hazırlama, uygulama, izleme ve denetim süreçlerindeki merkezi rolü güçlendirilmekte; kamu iç mali kontrol sistemlerinin geliştirilmesi yoluyla kamu kurumlarının kurumsal kapasiteleri desteklenmektedir. Ayrıca yetkili kurumların strateji ve mevzuatlarını gözden geçirmelerine, merkezi kamu ihale yapılarının kurulmasına ve güçlendirilmesine, kamu görevlilerinin eğitilmesine, modern ihale yöntemlerinin uygulanmasına ve performansın izlenmesine katkı sağlanmaktadır. Bunun yanında, Yüksek Denetim Kurumlarının Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Standartları doğrultusunda Avrupa'daki iyi uygulamalara uyum sağlamalarına yönelik ilerlemeleri de SIGMA tarafından desteklenmektedir (OECD-SIGMA, 2025b).

Kuruluşundan itibaren SIGMA, Avrupa Birliği ve OECD tarafından iyi yönetişimin temel unsurları olarak kabul edilen ilke ve değerleri bir araya getirmiştir. Bu ilkeler zamanla “Avrupa İdari Alanı” kavramı altında sistematik bir çerçeveye kavuşturulmuştur. SIGMA, 1998 ve 1999 yıllarında yayımladığı raporlarla Avrupa İdari Alanı'nı tanımlamış ve “Avrupa Kamu Yönetimi İlkeleri”ni ortaya koymuştur. Avrupa Komisyonu'nun talebi doğrultusunda 2014 ve 2017 yıllarında geliştirilen “Kamu Yönetimi İlkeleri” belgesi, 2023 yılında farklı uluslararası kuruluşların güncel uygulama ve standartları dikkate alınarak yeniden güncellenmiş ve son hâlini almıştır. Güncel çerçeve kapsamında SIGMA, kamu yönetimi reformlarındaki ilerlemeyi altı temel alanda izlemekte ve değerlendirmektedir. Bu alanlar; strateji ve sürekli iyileştirme, örgütlenme, hesap verebilirlik ve gözetim, politika geliştirme ve koordinasyon, kamu hizmeti ve insan kaynakları yönetimi, hizmet sunumu ve dijitalleşme ile kamu mali yönetimi olarak belirlenmiştir. Toplam 32 temel ilke, reformların genel çerçevesini çizerken, 270 alt ilke uygulama ayrıntılarını ve yeterli yönetsel kapasitenin oluşturulmasına yönelik ayrıntılı yol haritalarını ortaya koymaktadır (OECD-SIGMA, 2023).

Şekil 1.1. Kamu Yönetimi İlkeleri (OECD-SIGMA, 2023)

1.5.3. Avrupa İdari Alanı

Avrupa Birliği'nin kurucu hukuki metinleri incelendiğinde, üye devletlerin uygulamakla yükümlü olduğu ortak ve bağlayıcı bir kamu yönetimi modelinin öngörülmediği görülmektedir. Birlik müktesebatı içerisinde kamu yönetimi alanına ilişkin üzerinde uzlaşılmış, açık ve sistematik bir düzenleme bulunmamaktadır. Kamu yönetimi ve yönetişim konuları, bilinçli bir tercih sonucu üye devletlerin takdir alanına bırakılmış; bu doğrultuda üye ülkeler idari yapılanmalarını büyük ölçüde kendi ulusal önceliklerine göre şekillendirme serbestisine sahip olmuştur. Bu nedenle resmi açıdan bakıldığında, üye devletlerin önemli ölçüde idari özerkliğe sahip olduğu kabul edilmektedir (OECD-SIGMA, 1999a).

Bununla birlikte, kamu yönetimi alanı müktesebbatta doğrudan düzenlenmemiş olsa da, zaman içerisinde fiili uygulamalar ve kurumsal etkileşimler yoluyla örtük bir yönetsel çerçevenin oluştuğu ileri sürülmektedir. Literatürde "Avrupa İdari Alanı" kavramı ile ifade edilen bu yönetsel standartlara ilişkin tartışmalar, esas olarak Avrupa Birliği'nin beşinci genişleme süreciyle birlikte gündeme gelmiştir. Özellikle aday ülkelerin Birliğe katılımının, AB düzeyinde nasıl yönetsel sonuçlar doğuracağı ve bu ülkelerin idari yapılarının Birlik politikalarının uygulanmasına ne ölçüde katkı

sağlayabileceği sorusu ön plana çıkmıştır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, kamu yönetimlerinin örgütlenmesi ve işleyişi bakımından ciddi yapısal eksikliklere sahip olmaları nedeniyle, önceki genişleme dalgalarında Birliğe katılan aday ülkelere belirgin biçimde ayrılmaktadır (Okçu, 2005: 260).

Avrupa Birliği üyesi devletlerin ulusal idari düzenlemeleri, yalnızca kendi sınırları içerisinde etkili olmakla kalmamakta; aynı zamanda Birlik düzeyindeki karar alma ve uygulama süreçlerini de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, aday ülkelerin yönetsel uyumunun sağlanması ve kamu yönetimlerinin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi Birlik açısından kritik bir önem taşımaktadır. Yeterli idari kapasiteye sahip olmayan bir kamu yönetimi yapısının, AB politikalarının etkin uygulanmasını sektöre ugratabileceği ve Birliğin genel işleyişi üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği ifade edilmektedir (Ömürgönülşen ve Öktem, 2007: 25).

Bu bağlamda, Avrupa Birliği ve OECD iş birliğiyle oluşturulan ve özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde kamu yönetimi reformlarını desteklemeyi amaçlayan SIGMA Programı önemli bir rol üstlenmiştir. SIGMA tarafından 1998 yılında yayımlanan “Kamu Yönetimlerini Avrupa İdari Alanına Hazırlamak” başlıklı raporda, “Avrupa İdari Alanı” kavramı ilk kez sistematik bir biçimde tanımlanmıştır (OECD-SIGMA, 1998). Söz konusu rapora göre Avrupa İdari Alanı, Birlik düzeyindeki ve üye devletlerdeki kamu yönetimi uygulamalarının zaman içerisinde artan bir uyum ve yaklaşma süreci içinde gelişmesini ifade etmektedir (Rutgers ve Schreurs, 2000: 622).

Raporda, Avrupa İdari Alanı’nın oluşum süreci şu şekilde açıklanmaktadır: Üye devletlerin kamu görevlileri, Topluluk kararlarının hazırlanması ve uygulanması sürecinde bir araya geldikçe, deneyim ve görüş alışverişinde bulunmakta; bu etkileşimler karar alma süreçlerini şekillendiren ortak iletişim kalıplarının ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu sayede ortak sorunlara yönelik benzer çözüm yolları geliştirilebilmekte ve zamanla Birliğin kendine özgü idari geleneklerine dayanan, ancak bu geleneklerin ötesine geçen bir Avrupa idari alanı oluşmaktadır. Hukukun üstünlüğü, kamu politikalarının etkin biçimde uygulanması ve ekonomik kalkınma için gerekli olan idari güvenilirlik, bu alanın temel özellikleri arasında yer almaktadır (OECD-SIGMA, 1998).

Avrupa İdari Alanı yaklaşımı çerçevesinde, üye ya da aday devletler için tek tip bir yönetsel örgütlenme modeli veya standart bir idari yapı öngörülmemektedir. Aksine, bu yaklaşım belirli temel değerler, ilkeler ve yönetsel anlayışlar etrafında bir uyum sağlamayı hedeflemektedir. Temel amaç, kamu yönetimlerini biçimsel olarak birbirine benzetmek değil; yönetsel zihniyet, yöntem ve uygulamaların ortak ilkeler doğrultusunda yakınlaştırılmasıdır (Ömürgönülşen ve Öktem, 2007: 26).

Bu anlayış doğrultusunda raporda, Avrupa Birliği'nin üye devletlere hedeflenen politika sonuçlarına ulaşmaları için bazı yükümlülükler getirdiği ve bu yükümlülüklerin hukuk dilinde “bağlayıcı sonuçlar” olarak ifade edildiği belirtilmektedir. Devletler, kamu yönetimlerini yapılandırma konusunda serbest olmakla birlikte, Birlik tarafından belirlenen politika hedeflerine ulaşılabilmesi için Topluluk işlerinin etkin, düzenli ve güvenilir bir şekilde yürütülmesini sağlamakla yükümlüdür (OECD-SIGMA, 1998).

Avrupa İdari Alanı kavramının ilk kez sistematik biçimde tanımlandığı raporda, mali kontrol alanına ilişkin olarak iç denetim, iç kontrol ve dış denetimi kapsayan kamu mali yönetimi reformlarına özel bir yer verilmiştir. Bu reform ihtiyacının temelinde, Avrupa Birliği müktesebatının etkin ve güvenilir biçimde uygulanmasının zorunlu hale gelmesi yatmaktadır (Pretorius ve Pretorius, 2009). Zira Birlik politikalarının hayata geçirilmesi, yalnızca hukuki uyumla sınırlı olmayıp, aynı zamanda güçlü ve işleyen yönetim ve kontrol mekanizmalarını da gerektirmektedir. Kamu kaynaklarının etkin, verimli ve amaçlara uygun kullanılabilmesi için dolandırıcılık, israf ve yolsuzluk risklerini en aza indiren sağlam bir mali kontrol sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu tür bir mali disiplinin yalnızca dış denetim yoluyla sağlanamayacağı; asıl belirleyici unsurun idarenin kendi bünyesinde oluşturacağı etkili iç kontrol sistemleri olduğu vurgulanmaktadır (OECD-SIGMA, 1998).

SIGMA tarafından 1999 yılında yayımlanan “AB Üyeliği İçin Kontrol ve Yönetim Sistemleri Ana Hatları” başlıklı raporda, kamu mali kontrolü de dâhil olmak üzere kamu yönetimi açısından kritik öneme sahip altı temel alan belirlenmiş ve bu alanlara ilişkin çerçeve ilkeler ortaya konulmuştur (OECD, 1999b). Raporda, söz konusu alanlarda Avrupa Birliği üyesi ülkelerde uygulanan iyi örneklerle yer verilmiş; aday devletlerin bu alanlarda benimsemeleri beklenen ilke ve standartlar açık bir

biçimde tanımlanmıştır. Böylece, aday ülkelerin kamu yönetimi reform süreçlerine yön gösterecek ortak bir referans çerçevesi oluşturulmuştur.

Kasım 1999’da yayımlanan “Avrupa Kamu Yönetimi İlkeleri” belgesinde ise, özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyesi devletlerin kamu yönetimi sistemlerine uyum sağlayabilmeleri için dikkate almaları gereken temel prensipler ayrıntılı şekilde ele alınmıştır (OECD, 1999a). Belgede, ulusal kamu yönetimleri için geçerli olması öngörülen temel ilkeler tanımlanmış ve bu ilkelerin aday ülkelerde yürütülecek kamu yönetimi reformlarına rehberlik etmesi amaçlanmıştır. Her ne kadar AB üyesi ülkeler tarihsel geçmişleri, idari gelenekleri ve ulusal koşulları doğrultusunda farklı kamu yönetimi modelleri geliştirmiş olsalar da, zaman içerisinde iyi yönetişimin temel bileşenlerine ilişkin ortak bir anlayışın oluştuğu gözlemlenmektedir. Bu ortak anlayış, devletlerde paylaşılan idare hukuku ilkeleri çerçevesinde öngörülebilirlik, saydamlık, hesap verebilirlik, verimlilik ve etkinlik gibi değerler etrafında şekillenmiştir.

Kamu yönetimi alanında bağlayıcı nitelikte resmi bir AB müktesebatı bulunmamasına rağmen, üye devletlerin idare hukuklarının giderek Avrupalılaşması sonucunda ortak kamu yönetimi ilkelerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ilkeler, Avrupa İdari Alanı’nın normatif zeminini oluşturmaktadır. Avrupa İdari Alanı, AB müktesebatının resmi bir parçası olmamakla birlikte, aday ülkelerin kamu yönetimi reformlarını şekillendirmede yol gösterici bir çerçeve işlevi görmektedir (Okçu, 2005: 261). Nitekim raporlarda, aday ülkelerin AB müktesebatını etkin ve tutarlı biçimde uygulayabilmeleri için bu “iyi yönetim ilkeleri”ni benimsemeleri ve yönetsel standartlarını bu doğrultuda geliştirmeleri gerektiği açıkça ifade edilmektedir (OECD, 1999a).

Avrupa İdari Alanı kapsamında şekillenen iyi yönetim ilkeleri, 2001 yılında yayımlanan “İyi Yönetişim Hakkında Beyaz Kitap”ta ayrıntılı biçimde ele alınmış ve Birliğin yönetsel vizyonunun temel unsurları arasında yer almıştır. Buna ek olarak, Avrupa Komisyonu’nun 2018 tarihli Genişleme Stratejisi’nde hukukun üstünlüğü ve temel haklarla birlikte vurgulanan üçüncü temel alan da iyi yönetim olmuştur. Kamu yönetimi reformunu merkezine alan bu üç alan, yalnızca tavsiye niteliği taşımakla kalmamış; aynı zamanda aday ülkelerin AB tarafından izlenmesi ve

değerlendirilmesinde kullanılan önemli referans başlıkları haline gelmiştir. Zaman içinde şekillenen Avrupa İdari Alanı, ortak değerler ve ilkeler bütününe ifade etmektedir. Bu değer ve ilkeler, süreç içerisinde “iyi yönetim ilkeleri” başlığı altında somutlaşmış ve aday ülkelerin kamu yönetimi reformlarını bu ilkeler doğrultusunda gerçekleştirmeleri beklenmiştir. Böylece Avrupa Birliği, katılım koşulluluğu çerçevesinde kurumsal düzeyde iyi yönetim gündemini benimsemiş; uluslararası finans kuruluşlarıyla iş birliği içinde bu gündemin yaygınlaştırılması ve desteklenmesi sürecinde aktif bir rol üstlenmiştir (Özdemir Tsarouhas, 2013: 98).

1.6. İyi Yönetişim İlkeleri ve Kamu Mali Yönetimine Yansımaları

1990’lı yıllarda yaşanan uygulama deneyimleri, Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) çerçevesinde öne çıkarılan piyasa merkezli ve özel sektör ağırlıklı yaklaşımların, tek başına kalkınma sürecini hızlandırmada yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Bu yaklaşımın ekonomik büyümeye sürdürülebilir bir ivme kazandıramadığı, gelir ve fırsat eşitsizliklerini azaltmakta yetersiz kaldığı ve toplumun tüm kesimleri için yaşam kalitesini yükseltme iddiasını karşılayamadığı görülmüştür. Bu nedenle ne devletin aşırı derecede küçültüldüğü minimalist bir modelin ne de kapsamı genişletilmiş maksimalist bir devlet anlayışının çözüm sunduğu; aksine piyasa mekanizmasını düzenleyen, dengeleyici ve yönlendirici bir devlet yapısına ihtiyaç olduğu vurgulanmaya başlanmıştır (Özdemir Tsarouhas, 2013: 99).

Her ne kadar 1980’li yıllarda YKİ kamu yönetimi literatüründe baskın bir paradigma olarak öne çıkmış olsa da, 1990’lı yıllarla birlikte devletin kamusal alandaki rolünün tamamen dışlanamayacağının kabul edilmesi, yönetim kavramının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, “devlete karşı piyasa” şeklinde özetlenebilecek ikili karşıtlık, yerini “devlet, piyasa ve sivil toplumun birlikte var olduğu” daha kapsayıcı bir anlayışa bırakmıştır. Yönetişim yaklaşımı, YKİ’den radikal bir kopuş olarak değerlendirilmemekte; aksine YKİ’nin ve piyasa temelli mekanizmaların eleştirilen yönlerini gidermeyi, karar alma süreçlerine daha fazla aktörü dahil etmeyi ve katılımcılığı güçlendirmeyi amaçlayan tamamlayıcı bir çerçeve olarak şekillenmiştir. Bu yönüyle yönetim, YKİ uygulamaları temelinde gelişmiş ve bu uygulamalar aracılığıyla hayata geçirilmiştir (Kalfa ve Ataay, 2008: 229).

Yönetişim kavramı; demokratik ilkelere, insan hak ve özgürlüklerine önem veren; hukukun üstünlüğünü temel alan; katılımcılık, etkinlik, etkililik, saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin belirleyici olduğu ve sivil toplumu yönetsel sürecin merkezine alan bir siyasal ve ekonomik düzen olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2007). Kavram, ilk kez Dünya Bankası'nın 1989 yılında yayımladığı bir raporda kullanılmış, daha sonra farklı uluslararası kuruluşların gündemine girerek çeşitli boyutlarıyla kurumsal bir çerçeve kazanmıştır. Avrupa Komisyonu da "Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitap" aracılığıyla kendi yönetim yaklaşımını ortaya koymuş ve belgede iyi yönetişimin temel ilkelerini ayrıntılı biçimde tanımlamıştır (DPT, 2007).

İyi yönetim kavramı, üzerinde uzlaşmış tek bir tanımı bulunmamakla birlikte, literatürde sıklıkla dört temel ilke etrafında ele alınmaktadır: hesap verebilirlik, saydamlık, öngörülebilirlik ve katılım. Bu unsurların her biri, diğerlerinin işlevliğini destekleyen tamamlayıcı nitelik taşımakta ve birlikte ele alındıklarında sağlam ve işlevsel bir yönetim yapısının oluşmasına katkı sağlamaktadır (Schiavo-Campo, 2007: 55). Kamu yönetimi bağlamında iyi yönetim, kamu kurumlarının katılımcı süreçleri teşvik etmesiyle başlamakta; öngörülebilirlik, saydamlık, hesap verebilirlik, hakkaniyet ve etkinliğin kurumsallaşmasıyla tamamlanmaktadır (Ergen, 2012: 316).

İyi yönetim yaklaşımı, yalnızca idari yapıların değil, aynı zamanda siyaset ve politika yapım süreçlerinin de yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Bu bağlamda iyi yönetim, koşulluluk mekanizmalarının uygulanmasında işlevsel bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülkelere sağladıkları mali destekleri, bu ülkelerin siyasal ve idari yapılarına ilişkin belirli koşullara bağlamış; iyi yönetim ilkeleri ise idari dönüşümün teşvik edilmesinde bir araç haline gelmiştir. Bu süreç sonucunda, iyi yönetim geliştirmekte olan ülkeler açısından fiili bir zorunluluk niteliği kazanmıştır (Özdemir Tsarouhas, 2013: 100).

Avrupa Birliği'nin yönetim yaklaşımı ise, 2001 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan "Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitap" ile kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur. Belgede yönetim, Birlik bünyesinde yetkinin kullanımını şekillendiren kural, süreç ve davranış kalıpları bütünü olarak tanımlanmakta; iyi yönetim ise açıklık (saydamlık), katılımcılık, hesap verebilirlik, etkililik ve tutarlılık ilkeleri üzerine inşa edilmektedir (DPT, 2007; European Commission, 2001a). Bu beş

ilke, ayrı ayrı önem taşımakla birlikte, birlikte ele alındığında AB yönetim modelinin bütüncül yapısını oluşturmaktadır.

AB bağlamında iyi yönetim, uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi koşulluluk mekanizmasının temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Ancak AB'nin yaklaşımı, uluslararası finans kuruluşlarından farklı olarak, üyelik perspektifine dayalı bir koşulluluk anlayışı benimsemektedir. Bu çerçevede iyi yönetim, zaman içerisinde AB üyeliği için yatay bir kriter niteliği kazanmıştır. Özellikle beşinci genişleme sürecinden itibaren, aday ülkelerin idari kapasitelerinin katılım öncesi stratejilerde öncelikli bir alan olarak ele alınması, ulusal kamu yönetimlerinin iyi yönetim kapasitesini Birlik açısından merkezi bir değerlendirme ölçütü haline getirmiştir.

Genel olarak iyi yönetim anlayışının ilke ve uygulamalarını hayata geçirmeyi amaçlayan kamu mali yönetimi (KMY) reformları; mali disiplinin tesis edilmesi, bütçe süreçlerinde yetki ve sorumlulukların açık biçimde tanımlanması, stratejik öncelikler doğrultusunda tahsis edilen kamu kaynaklarının kullanımında etkililik, ekonomiklik ve verimlilik ilkelerinin gözetilmesi ve tüm mali süreçlerin saydamlık ile hesap verebilirlik temelinde yürütülmesi hedefleri çerçevesinde tasarlanmıştır (Kesik ve Kıral, 2012: 514). Bu yönüyle KMY reformları, yalnızca teknik mali düzenlemeler değil, aynı zamanda yönetsel ve kurumsal dönüşümü amaçlayan kapsamlı bir reform alanı niteliği taşımaktadır.

Saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri literatürde çoğu zaman ayrı kavramlar olarak ele alınsa da, bu iki ilkenin birbirini tamamlayan ve karşılıklı etkileşim içinde olan unsurlar olduğu genel kabul görmektedir. Mali saydamlık ile hesap verebilirlik arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi bulunduğu varsayılmakta; biri olmadan diğerrinin etkin biçimde işleminin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Etkin bir hesap verme mekanizmasının varlığı, mali süreçlerin saydam şekilde yürütülmesini zorunlu kılarken; saydamlık temelinde oluşturulan politikalar da hesap verme sorumluluğunun işlerlik kazanması için vazgeçilmez bir ön koşul oluşturmaktadır (Karakaş, 2005). Artan saydamlık, karar alma süreçlerinin daha sağlıklı ve bilgiye dayalı yürütülmesine katkı sağlarken; güçlü hesap verebilirlik mekanizmaları, karar alıcılar üzerinde daha sıkı bir disiplin ve denetim etkisi yaratmaktadır (IMF, 1998). Bu nedenle saydamlık ve hesap verebilirlik, etkin bir kamu mali yönetimi sisteminin

kurulmasında ve reformlarla öngörülen hedeflere ulaşılmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. KMY reformları kapsamında atılan adımlar, her iki ilkenin kurumsal ve uygulamaya dönük gerekliliklerini eş zamanlı olarak hayata geçirmeyi amaçlamaktadır (Bakkal ve Kasımoğlu, 2015: 38).

Kamu sektöründe hesap verme sorumluluğu, kamu kaynaklarının iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde elde edilmesi, kullanılması, muhasebeleştirilmesi ve bu süreçlerin sonuçlarının raporlanmasından sorumlu olan kişi ve kurumların, yetkili mercilere karşı sorumluluk üstlenmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle hesap verebilirlik, yalnızca mali bir yükümlülük değil, bütüncül bir yönetim sorumluluğu olarak değerlendirilmektedir (BÜMKO, 2004). Avrupa Komisyonu'nun yaklaşımına göre hesap verebilirlik, kamu görevlilerinin aldıkları kararlar ve yürüttükleri faaliyetler nedeniyle sorumlu tutulmalarını ve bu sorumluluğun, mali ya da mali olmayan yönetim bilgilerinin zamanında, doğru, erişilebilir ve adil biçimde sunulması yoluyla yerine getirilmesini ifade etmektedir. SIGMA ise hesap verme sorumluluğunu, kamu görevlileri ve siyasetçilerin kendilerine tanınan yetkileri hangi biçimde kullandıklarına dair düzenli aralıklarla kamuoyuna ve yetkili otoritelere açıklama yapma yükümlülüğü olarak tanımlamaktadır (Karabacak, 2012: 555).

Mali hesap verebilirlik, kamu kaynaklarının yönetimi ve kullanımından sorumlu olanların, hiyerarşik üstlerine, yasama organına ve kamuoyuna karşı hesap vermesi anlamına gelmektedir. Bu sorumluluğun etkin biçimde yerine getirilebilmesi, kontrol mekanizmalarının yerinde ve işlevsel olmasına bağlıdır. Dolayısıyla etkili bir mali hesap verebilirlik sisteminden söz edebilmek için; açık ve ölçülebilir amaçların belirlenmesi, bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçların planlanması, uygulama sürecinin yürütülmesi, izlenmesi, değerlendirilmesi ve sonuçların raporlanması gerekmektedir (Kesik ve Kırıl, 2012: 515; Özdemir Tsarouhas, 2013: 101).

Bu çerçevede, iç kontrol sistemlerinin kurulması ve belirli aralıklarla gözden geçirilmesi, iç kontrol yapısının ayrılmaz bir unsuru olan iç denetim mekanizmalarının tesis edilmesi ve düzenli izleme faaliyetlerinin yürütülmesi, hesap verme sorumluluğunun kurumsallaşmasını sağlayan temel araçlar arasında yer almaktadır (Kesik ve Kırıl, 2012: 515).

Öte yandan iç kontrol, açık görev ve sorumluluk tanımları ile ortak metodoloji ve standartların benimsenmesi yoluyla saydamlığı güçlendirmeyi hedeflemektedir. Saydamlık, kamu yönetiminde belirlenen hedefler, uygulanan politikalar ve elde edilen sonuçlara ilişkin bilgilerin düzenli, anlaşılır, tutarlı ve güvenilir biçimde kamuoyuyla paylaşılmasını ifade etmektedir (Atiyas ve Sayın, 2000: 30). Mali saydamlık ise, kamu kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılmasına ilişkin tüm bilgilerin mevcut olması ve bu bilgilere ilişkin sonuçların kamuoyuna açık şekilde sunulması anlamına gelmektedir (Atiyas ve Sayın, 2000: 30; BÜMKO, 2004). Bu durum, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli biçimde yönetilmesine katkı sağlamakta; aynı zamanda yolsuzluk, israf ve kötüye kullanım risklerini azaltmaktadır. Bunun yanı sıra, mali saydamlık bilgi akışını güçlendirerek hesap verebilirlik mekanizmalarının etkinliğini artırmaktadır (Vishwanath ve Kauffmann, 1999: 29).

Kamu sektöründe bir sistemin başarısını belirleyen temel unsurlardan biri, sistem içerisinde üretilen bilginin niteliği ve bu bilginin ilgili aktörler arasında nasıl paylaşıldığıdır. Saydamlık, sistemin sağlıklı işleyebilmesi için gerekli bilginin üretilmesini ve dolaşıma sokulmasını ifade etmektedir (Atiyas ve Sayın, 2000: 31). Kamu idareleri tarafından mali ve yönetsel bilginin üretilmesi amacıyla oluşturulan iç kontrol sistemi; yapı, yöntem ve süreçler ile iç denetim faaliyetlerini kapsayan bütüncül bir mekanizma niteliği taşımaktadır. Bu bütüncül yapı, sistemin etkin biçimde işlemlerini mümkün kılan bilgiyi üreterek saydamlığın sağlanmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, iç kontrolün kamu yönetimi süreçlerinin vazgeçilmez bir bileşeni olduğu; mali saydamlığı desteklediği ve kamu kaynaklarını kullanan yöneticilerin hesap verme yükümlülüklerini etkin ve sürdürülebilir biçimde yerine getirmelerinde temel bir araç işlevi gördüğü ifade edilebilmektedir (Kesik, 2005: 95).

İKİNCİ BÖLÜM

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN GELİŞMEKTE OLAN SEÇİLİ ÜLKELERE YANSIMALARI

2.1. Kriz Olgusu

Sosyal bilimler literatüründe kriz kavramı çoğunlukla “buhran” terimiyle karşılanmaktadır. Buhran, genel anlamıyla yoğun sıkıntı ve ciddi daralma dönemlerini ifade etmekte; aynı zamanda ani ve beklenmedik biçimde ortaya çıkan olumsuzluk süreçlerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Yılayaz, 2011: 13). Bununla birlikte, her olumsuz gelişmenin kriz olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Bir durumun kriz olarak kabul edilebilmesi için çoğu zaman öngörülemez şekilde ve kısa süre içerisinde ortaya çıkması, mevcut düzeni sarsması ve olağan işleyişi bozması gerekmektedir. Ekonomik göstergeler açısından bakıldığında ise, değişim sürecinin ulaştığı boyutların mevcut yapıyı işlemez hale getirmesi de kriz olgusunun önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan krizler yalnızca sorunlar ve kayıplar doğuran süreçler olarak ele alınmamakta, aynı zamanda belirli koşullar altında yeni fırsatlar yaratabilen dönemler olarak da görülmektedir. Krizler, geçmişte yapılan planların ve uygulamaların yeniden gözden geçirilmesini mümkün kılarak, geleceğe yönelik stratejilerin daha gerçekçi ölçütlerle oluşturulmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu nedenle, her kriz her ülkede aynı sonuçları doğurmamakta; krizlerin etkileri, ülkelerin ekonomik yapıları, kurumsal kapasiteleri ve politika tepkilerine bağlı olarak farklılaşmaktadır.

Günümüzde kriz olgusu, tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak literatürde birinci, ikinci ve üçüncü nesil krizler şeklinde sınıflandırılmaktadır. 1970’li yıllarda Latin Amerika’da yaşanan ekonomik dalgalanmalar, birinci nesil krizler kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak bu yaklaşımın, 1990’lı yıllarda Kuzey Avrupa’da ortaya çıkan para krizlerini açıklamakta yetersiz kalması üzerine ikinci nesil kriz teorileri geliştirilmiştir. Birinci nesil krizler ağırlıklı olarak para politikalarındaki sürdürülemezlik ile açıklanırken; ikinci nesil krizler, piyasalarda oluşan güven kaybı ve panik davranışları üzerinden ele alınmaktadır. Üçüncü nesil krizler ise ekonomik sistemin temel yapısındaki kırılganlıklar ve kurumsal zayıflıklar çerçevesinde

tanımlanmaktadır (Yılayaz, 2011: 22). Bu bağlamda, 1997 yılında Güneydoğu Asya’da ortaya çıkan krizler, üçüncü nesil krizlerin başlangıç noktası olarak kabul edilmekte; 1970–2000 yılları arasında üç farklı yeni nesil kriz türünün ortaya çıktığı belirtilmektedir (Yılayaz, 2011:22).

Ekonomik piyasalarda meydana gelen her gelişmenin, özellikle de olağan ve rutin nitelik taşıyan dalgalanmaların kriz olarak adlandırılması isabetli değildir. Enflasyon, durgunluk (stagnasyon), deflasyon ve resesyon gibi olgular, her ne kadar ekonomik sorunlara işaret etse de doğrudan kriz kapsamına girmemektedir. Benzer şekilde devalüasyon da tek başına kriz olarak değerlendirilmemektedir. Buna karşılık, öngörülemeyen nitelik taşıyan depresyon ve hiperenflasyon süreçleri, ekonomik sistemde ani ve derin sarsıntılara yol açtıkları için kriz örneği olarak kabul edilebilmektedir. Krizler, ülkelerin ulaşmayı hedefledikleri ekonomik ve siyasi üstünlüklere erişimini zorlaştıran önemli engeller arasında yer almaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, krizlerin “bulaşma etkisi” taşıması ve kısa sürede farklı ülke ve sektörlerle yayılabilmesidir. Nitekim pandemi sürecinde birçok ülkede eş zamanlı olarak ekonomik kriz belirtilerinin ortaya çıkması, küresel ölçekte kırılganlıkların ve hassasiyetlerin arttığını göstermiştir. Ayrıca krizler, dönemsel olarak değerlendirildiğinde, ekonomik, siyasal ve toplumsal belirsizliklerin azaltılmasına yönelik yoğun çabaların gösterildiği yeniden yapılanma süreçleri olarak da okunabilmektedir (Yılayaz, 2011: 13).

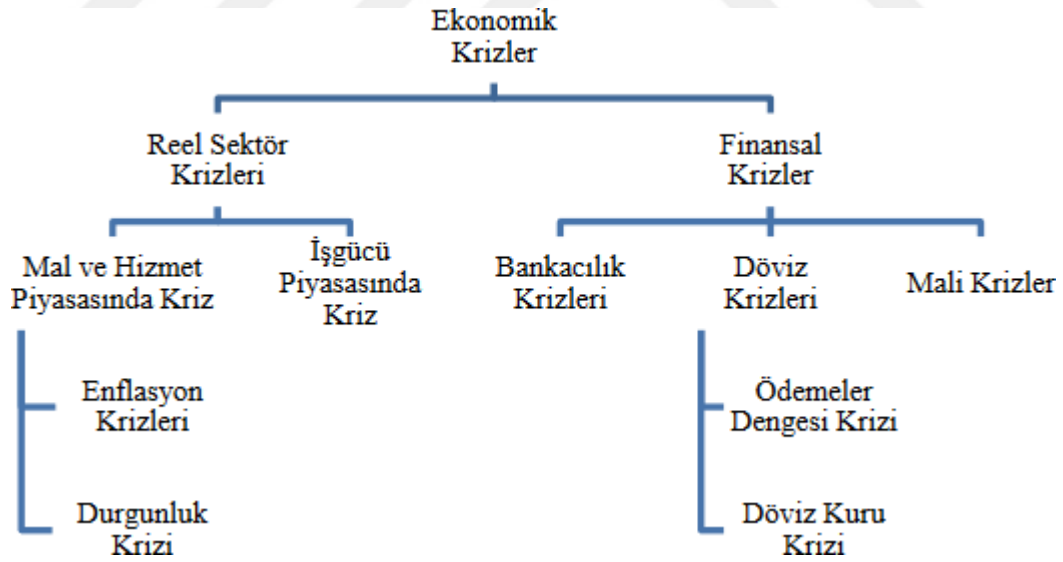
Son olarak, 2008 Küresel Finansal Krizi örneğinde olduğu gibi, birçok finansal krizin temelinde varlık fiyatlarında yaşanan balonlaşmalar yer almaktadır. 1929 Büyük Buhranı’nda da benzer şekilde balonlaşma süreci belirleyici olmuş ve söz konusu kriz, diğer krizlere kıyasla çok daha yıkıcı etkiler yaratmıştır. 2008 Küresel Finansal Krizi’nin 1929 Buhranı’na göre daha geniş bir coğrafyada hissedilmesinin temel nedeni ise, zaman içerisinde teknolojik gelişmelerin hız kazanması, finansal entegrasyonun artması ve küreselleşme düzeyinin ileri bir boyuta ulaşmış olmasıdır. Bu durum, krizlerin günümüzde daha hızlı yayılmasına ve küresel ölçekte etkiler doğurmasına zemin hazırlamaktadır (Yılayaz, 2011: 13).

2.2. Finansal Kriz Tanımı

Kriz kavramının kökeni, Yunanca “karar verme” anlamına gelen *krisis* sözcüğüne dayanmaktadır (Işık ve Duman, 2012: 76). Bu etimolojik köken, krizin belirsizlik

koşulları altında alınması gereken kritik kararlarla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle finansal krizler, diğer kriz türlerinde olduğu gibi, çoğu zaman öngörülemeyen bir biçimde ortaya çıkmakta ve bu durum krizlere karşı önleyici tedbirlerin zamanında alınmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, kriz anlarında genellikle mevcut araçlar ve sınırlı imkânlar çerçevesinde korunma yollarına başvurulmakta; ancak bu tür geçici önlemler, yapısal sorunlar giderilmediği sürece krizlerin kalıcı ya da tekrarlayan nitelik kazanmasına yol açabilmektedir.

Kriz süreçleri, piyasalarda belirsizlik ve tedirginlik yaratarak güven ortamını zayıflatmakta ve ekonomik aktörlerin risk algısını artırmaktadır. Güvenin azalması, yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine neden olurken, piyasalardaki dalgalanmaları da derinleştirmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerin hız kazanması, küreselleşmenin derinleşmesi ve devletler arasındaki ekonomik ve siyasi blokların büyük ölçüde ortadan kalkması, krizlerin ulusal sınırlarla sınırlı kalmamasına yol açmıştır. Bu bağlamda, herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik ya da finansal bir kriz, kısa süre içerisinde diğer ülkelerin ekonomilerini de etkileyebilmekte ve küresel ölçekte yayılma potansiyeli taşımaktadır.

Şekil 2.1. Ekonomik Kriz Türleri (Darıcı, Öcal, Okyar: 188)

Kriz olgusunun iki temel boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan reel sektör krizleri; enflasyon oranları, istihdam düzeyi ve üretim hacmi üzerinde doğrudan etkiler yaratırken, ikinci boyutu oluşturan finansal sektör krizleri ise finansal piyasaların işleyişinde ciddi aksamalara yol açmaktadır. Finansal krizlerin ortaya çıkmasıyla

birlikte, özellikle bankacılık ve sermaye piyasalarında zincirleme nitelikte çöküşler yaşanabilmekte; bu süreçten en hızlı ve yoğun biçimde etkilenen alanların başında ise para piyasaları gelmektedir (Işık ve Duman, 2012: 76)

Krizlerin süresi ve derinliği, uygulanacak politika araçlarını ve alınacak önlemlerin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Kısa ya da uzun vadeli krizlere karşı geliştirilen bazı politikalar, mevcut sorunları çözmek yerine yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin, bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finanse edilmesi yaygın bir uygulama olmakla birlikte, söz konusu borçların ilerleyen dönemlerde sürdürülemez hale gelmesi durumunda para basma yoluna gidilmesi, enflasyonist baskıları artırabilmektedir. Bu tür bir süreçte, finansal kriz yaşayan ülkeler yalnızca fiyat istikrarsızlığıyla değil; aynı zamanda işsizlik oranlarının artması, faizlerin yükselmesi, üretim hacminde daralma ve firma iflaslarının çoğalması gibi çok boyutlu sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Işık ve Duman, 2012:76)

Krizlerin etkileri hem mikro hem de makro düzeyde hissedilmektedir. Mikro ölçekte firmalar, makro ölçekte ise devletler krizlerin temel mağdurları arasında yer almaktadır. Makroekonomik düzeyde ortaya çıkan bozulmalar, firmaların finansal yapısını ve faaliyetlerini olumsuz etkileyerek mikro birimlerin zarar görmesine yol açmaktadır. Özellikle makro ölçekte yaşanan finansal krizler, uzun süre boyunca uygulanan hatalı veya sürdürülebilir olmayan ekonomi politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür politikaların geniş etki alanına sahip olması, yalnızca ulusal ekonomileri değil, aynı zamanda uluslararası ekonomik dengeleri de sarsmaktadır. Tarihsel süreçte krizlerin savaş, kıtlık ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle tetiklendiği görülse de, günümüze yaklaşıldıkça krizlerin daha çok ekonomik yapının dönüşümü ve kapitalist sistemde yaşanan finansal dalgalanmalar sonucu ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Günümüz krizlerini geçmişten ayıran en önemli unsur ise, etkilerinin çok daha geniş coğrafyalara hızla yayılabilmesidir (Işık ve Duman, 2012: 77)

Finansal sistemin sağlamlığı; mikro ve makro göstergeler ile bilanço analizleri aracılığıyla değerlendirilebilmektedir. Özellikle bilanço yapısı, kriz dönemlerinde yol gösterici bir araç niteliği taşımaktadır. Kriz koşullarında bilançonun pasif tarafında borçların arttığı, aktif tarafta ise varlıkların azaldığı ve alacakların yükseldiği gözlemlenmektedir. Bu tür dengesizlikler, finansal krizlerin derinleşmesine neden

olmakta ve devlet müdahalesini zorunlu hale getirmektedir. Bilanço yapısındaki bu bozulmaların aşılabilmesi, güven veren ekonomi politikalarının uygulanmasına ve mali sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesine bağlıdır (Işık ve Duman, 2012: 77)

Finansal açıdan değerlendirildiğinde, finansal piyasaların temel işlevi fon fazlasına sahip birimler ile fon ihtiyacı olan birimler arasında etkin bir kaynak akışı sağlamaktır. Bu mekanizmanın düzgün işlemesi, kaynak kullanımında verimliliği artırmaktadır. Ancak finansal yapının bozulmasıyla ortaya çıkan krizlerde, söz konusu akışın kesintiye uğradığı ve fonların etkin biçimde yönlendirilemediği görülmektedir. Bu durum, ekonomik kaynakların verimsiz kullanılmasına yol açarak finansal krizlerin temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Işık ve Duman, 2012: 77)

2.3. Küresel Ekonomik Krizlerin Oluşumu

Küreselleşme kavramı, ülkelerin kültürel, siyasi ve ekonomik sınırlarının giderek geçirgen hâle gelmesi ve bu alanlarda diğer ülkelerle daha yoğun etkileşim içine girmesi süreci olarak tanımlanabilmektedir. Günümüz dünyasında ulusal sınırların etkisinin azalmasıyla birlikte, küreselleşmenin olağan ve kaçınılmaz bir olgu haline geldiği söylenebilir. Küreselleşme tek boyutlu bir süreç olmayıp belirli aşamalar çerçevesinde ilerlemektedir. İlk aşamada, mal ve hizmetlerin ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesi söz konusudur. İkinci aşama, para ve sermaye hareketlerinin ulusal sınırları aşarak ülkeler arasında serbest biçimde akmasına dayanmaktadır. Üçüncü aşamada ise, önceki aşamaları da kapsayacak şekilde, bireylerin hareketliliğini kolaylaştıran, kurumsal yapıların işleyişini birbirine yaklaştıran ve ortak standartların benimsenmesini öngören bir düzen ortaya çıkmaktadır. Bu aşamaların ardışık ya da eş zamanlı biçimde gerçekleşmesiyle ülkeler ve toplumlar küresel sisteme daha fazla entegre olmaktadır (Toprak, 2001: 21).

Küresel kriz kavramı ise özellikle 1990'lı yıllardan itibaren literatürde yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç, dünya genelinde finansal piyasaların küreselleşmesi ve şeffaflığın artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak küresel krizlerin ortaya çıkışı yalnızca finans piyasalarının uluslararasılaşmasıyla sınırlı değildir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, bu yeniliklerin finansal sistemlere entegre edilmesi, finansal ve teknik araçların çeşitlenmesi ve yaygınlaşması hem geçmişte hem de günümüzde yaşanan krizlerin derinleşmesine zemin hazırlamıştır.

Sermaye hareketlerinin hız kazanması, büyük ölçüde bilgi teknolojilerinin sağladığı imkânlar ve finansal araçlara erişimin kolaylaşmasıyla mümkün olmuştur (Öztürk ve Gövdere, 2010: 379).

Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, ekonomik krizlerin ortaya çıkma olasılığı da artmıştır. Küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte, herhangi bir ülkede ekonomik dengelerde meydana gelen ani bir bozulma kısa sürede diğer ülkelere yayılabilmektedir. Devletlerin uyguladığı para ve maliye politikaları, küresel ekonomik bütünleşme nedeniyle yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası ölçekte de etkiler doğurur hâle gelmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin faiz oranlarını artırma yönünde aldığı bir karar, gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke ekonomisi üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiler yaratabilmektedir. Bu nedenle, dünya ekonomisinde hem ulusal ölçekte başlayan hem de zamanla küresel boyut kazanan çok sayıda ekonomik kriz yaşanmaktadır (Öztürk ve Gövdere, 2010: 379).

1990'lı yıllarda uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve küresel ölçekte yaygınlaşması, birden fazla ülkeyi aynı anda etkileyen krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, 1990'lar öncesinde de küresel etkiler doğuran önemli krizler yaşanmıştır. Bunların başında, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve “Büyük Buhan” olarak adlandırılan kriz gelmektedir. Küreselleşme politikalarının hız kazanmasıyla birlikte ise, 1990'lı yıllardan sonra Meksika Krizi, Asya Finansal Krizi ve Rusya Krizi gibi örnekler, küresel nitelik taşıyan ekonomik sarsıntılar olarak öne çıkmıştır.

2.3.1. 1929 Ekonomik Krizi

“Büyük Buhan” olarak adlandırılan finansal kriz, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından özellikle hisse senedi piyasalarında oluşan spekülatif balonun çökmesiyle birlikte 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ABD ekonomisiyle sınırlı gibi görünen bu kriz, kısa sürede ülke sınırlarını aşarak diğer devletlerin ekonomik yapılarını da derinden etkilemiştir. Bu yönüyle Büyük Buhan, iktisat literatüründe ilk küresel ölçekte yaşanan ekonomik kriz olarak kabul edilmektedir. Krizin ortaya çıktığı dönemde ABD, sanayi alanında önemli teknolojik yenilikler gerçekleştirmekte ve üretim kapasitesini hızla artırmaktaydı. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD, savaş sonrası dönemde ekonomik ve finansal

açından güçlü bir konuma ulaşmıştır. Buna karşılık İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri, savaşın yol açtığı ekonomik tahribatı gidermek ve mali dengelerini yeniden kurmak amacıyla ABD'den yoğun biçimde kredi kullanmaya yönelmişlerdir (Altınırnak ve Eyüboğlu, 2016: 73).

Büyük Buhran'ın etkileri zamanla yalnızca ABD ile sınırlı kalmamış, pek çok ülkeye yayılmıştır. Özellikle Avustralya ve Almanya'da kriz belirtileri belirgin şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Avustralya'da faaliyet gösteren Belen Kredit Anstalt'ın iflasını ilan etmesi, krizin uluslararası boyut kazandığının önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bu iflasın, 1929 Ekim ayında gerçekleşen Wall Street çöküşünden önce meydana gelmesi dikkat çekicidir. Wall Street'teki çöküşün ardından ise ABD bankacılık sistemi ciddi biçimde sarsılmış; bankalar hem taahhütlerini yerine getirebilmek hem de paniğe kapılan mudilere ödeme yapabilmek için likiditelerini artırma yoluna gitmiştir. Almanya'da ise Büyük Buhran'ın etkisiyle kamu maliyesi üzerinde ağır bir baskı oluşmuştur. Devletin bütçe yükleri artarken, vergi ve benzeri mali gelirlerde önemli düşüşler yaşanmıştır. 1927 yılından itibaren Almanya'da devlet destekli bir işsizlik sigortası ve yardım sistemi uygulanmaktaydı. Kriz sürecinde işsizliğin hızla artması, bu yardımlara ayrılan kaynakların büyümesine neden olmuş ve kamu maliyesindeki sorunları daha da derinleştirmiştir. Orta Avrupa ülkelerinde de benzer etkiler gözlemlenmiş; yeni kredi olanakları daralmış, daha önce sağlanan dış fonların geri çekilmesi yönünde talepler artmıştır. Bu gelişmeler, krizin bölgesel değil küresel nitelik taşıdığını açık biçimde ortaya koymuştur. 1929 Büyük Buhranı'nın etkileri yalnızca Amerika Birleşik Devletleri ile sınırlı kalmamış, kısa süre içinde İngiltere ekonomisini de derinden etkilemiştir. Krizin İngiltere'de yarattığı tahribatı anlamak açısından dönemin İngiltere Maliye Bakanı'nın değerlendirmeleri önemli bir gösterge niteliğindedir. Maliye Bakanı, New York Borsası'nda yaptığı incelemelerin ardından, hisse senedi piyasasında ciddi bir spekülasyon balon oluştuğunu ve varlık fiyatlarının gerçek değerlerinin oldukça üzerine çıktığını ifade etmiştir. Bu açıklamalar, piyasalarda güven kaybına yol açmış ve İngiltere'de hisse senedi fiyatlarında önemli düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda 24 Ekim 1929 tarihi, finansal tarihe “Kara Perşembe” olarak geçmiştir (Altınırnak ve Eyüboğlu, 2016: 73).

Bu ölçekte ve yaygınlıkta bir küresel finansal krizin ortaya çıkmasının ardında çok sayıda yapısal ve konjonktürel neden bulunmaktadır. Literatürde bu nedenler çeşitli başlıklar altında ele alınmakta olup, temel unsurlar şu şekilde özetlenmektedir (Apak, 2009: 8):

- Kriz öncesi dönemde finansal piyasalarda hisse senetleri dışında alternatif yatırım araçlarının sınırlı olması, yatırımcıların yoğun biçimde hisse senetlerine yönelmesine yol açmıştır. Hisse senedi satın alan bireyler ve ekonomik aktörler, bu varlıkları uzun süre elde tutmayı tercih etmiş; alım-satım işlemleri büyük ölçüde fiziki teslimat yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte özellikle havacılık ve radyo endüstrileri, yüksek kâr beklentisi nedeniyle yatırımcıların en fazla ilgi gösterdiği sektörler arasında yer almıştır.
- Krizden önceki yıllarda çok sayıda şirket birleşme kararı almış ve piyasalarda yoğunlaşma artmıştır. International Harvester, International Nickel ve American Tobacco gibi büyük ölçekli firmaların birleşmeleri, üretim kapasitesinin, yatırımların ve teknolojik gelişmelerin belirli şirketlerin kontrolünde toplanmasına neden olmuştur. Bu durum, piyasa dengelerini bozarak rekabet ortamını zayıflatmıştır.
- Aynı dönemde holding şirketlerinin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu holdingler, özellikle gaz ve elektrik gibi altyapı sektörlerinde faaliyet gösteren firmaları tek bir çatı altında toplayarak piyasalarda hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bu süreçte hem dikey entegrasyon yoluyla perakende faaliyetler genişlemiş hem de yatay entegrasyon sayesinde mağaza zincirleri ve büyük ölçekli ticari yapılar oluşturulmuştur.
- Bazı holdingler ise sermaye yapılarını güçlendirmek amacıyla ilave hisse senedi ihraç etmiş ve bu yolla yeni aktifler edinmiştir. Elde edilen kaynaklarla zincir mağazalara yeni şubeler eklenmiş, şirketlerin piyasa büyüklükleri yapay biçimde artırılmıştır.
- Yatırım şirketlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte firmaların piyasa değeri, sahip oldukları reel varlıklar üzerinden değerlendirilmekten uzaklaşmıştır. Şirketler, gerçek değerlerinin üzerinde hisse senedi satmaya başlamış;

yatırım şirketleriyle kurulan sponsor ilişkileri aracılığıyla hisseler düşük maliyetlerle piyasaya sürülmüş ve yüksek fiyatlardan borsada işlem görmüştür. Bu süreç, kısa vadede firmalara yüksek kârlar sağlarken, finansal kırılganlığı da artırmıştır.

- 1929 yılının ortalarına gelindiğinde, toplumun hemen her kesimi borsada işlem yapar hâle gelmiştir. Özellikle Ağustos ayında broker firmalar tarafından oluşturulan yatırım havuzları, spekülatif hareketleri hızlandırmıştır. Şirket yöneticileri, belirli hisseler için fon toplayarak alım-satım işlemlerini yönlendirmiş ve fiyatları büyük ölçüde kendi kontrolleri altında belirlemişlerdir.
- Son olarak, 1929 yılı Eylül ayında iş dünyasına ait derneklerin hisse senedi fiyatlarının olması gereken seviyelerin çok üzerine çıktığını açıklamasıyla birlikte borsadaki işlem hacmi yavaşlamaya başlamıştır. Bu durgunluk kısa sürede sert düşüşlere dönüşmüş ve 24–29 Ekim 1929 tarihleri arasında borsalarda büyük çaplı değer kayıpları yaşanmıştır. Krizin derinleşmesinde ABD Başkanı Hoover ve yetkili kurumların piyasalara zamanında müdahale etmemesi de önemli bir etken olmuş; devletin pasif tutumu, finansal çöküşün boyutlarını daha da artırmıştır.

Büyük Bunalım ya da Büyük Buhran olarak adlandırılan bu küresel kriz, çok sayıda ülkeyi etkisi altına alarak ulusal ekonomilerin temel dengelerinde ciddi bozulmalara yol açmıştır. Krizin etkileri; temel tüketim mallarının fiyatlarından gayrisafi yurt içi hasıla düzeylerine, dış ticaret hacminden üretim ve istihdam göstergelerine kadar ekonominin hemen her alanında hissedilmiştir. 1929 Krizi, dünya ekonomisinin karşı karşıya kaldığı ilk küresel ölçekli kriz olması bakımından tarihsel bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bu süreçte ülkelerin üretim kapasiteleri daralmış, istihdam olanakları azalmış ve kişi başına düşen gelir seviyelerinde belirgin gerilemeler yaşanmıştır. Krizden en fazla etkilenen bölgeler arasında Batı Avrupa, Latin Amerika ve Kuzey Amerika yer almıştır. Büyük Buhran, özellikle temel mallara yönelik talepte ciddi bir düşüşe neden olmuştur. Bu durum, emtia fiyatlarındaki keskin gerilemelerle somut biçimde ortaya çıkmıştır. Nitekim 1929–1931 yılları arasında Brezilya kahvesinin fiyatı yüzde 53, Arjantin yününün fiyatı yüzde 72, Seylan çayının fiyatı yüzde 62 ve Malezya kauçuğunun fiyatı ise yüzde 84 oranında azalmıştır. Bu fiyat

düşüşleri, ihracata dayalı ekonomilere sahip ülkelerin dış ticaret gelirlerinde büyük kayıplar yaşamasına neden olmuştur. Krizin en yoğun hissedildiği 1929–1932 döneminde, Latin Amerika ve Asya ülkelerinde dış ticaret gelirleri yüzde 60'lara varan oranlarda gerilerken, Afrika ülkelerinde bu düşüş yaklaşık yüzde 40 seviyesinde gerçekleşmiştir (Güran, 2014: 27).

1929 ekonomik krizi yalnızca dış ticaret kanalıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda makroekonomik göstergelerin tamamını olumsuz yönde etkilemiştir. İhracat ve ithalattaki daralmanın yanı sıra, tüketim ve yatırım harcamalarında da ciddi azalışlar meydana gelmiştir. Büyük Buhran'ın en derin aşamasına ulaştığı yıl genel olarak 1932 olarak kabul edilmektedir. Bu yıl içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomik büyüme oranı eksi yüzde 23 olarak kaydedilmiş, özel sektör yatırımları bir önceki yıla kıyasla yüzde 78 oranında gerilemiş ve 1929 yılı düzeyiyle karşılaştırıldığında toplamda yüzde 90'ın üzerinde bir düşüş yaşanmıştır (Barışık ve Barış, 2015: 243).

İşsizlik oranları da krizin en çarpıcı sonuçlarından biri olmuştur. Kriz öncesinde, 1929 yılında ABD'de işsizlik oranı yalnızca yüzde 3,2 seviyesinde iken, krizin derinleşmesiyle birlikte bu oran hızla artmış ve 1933 yılında yaklaşık yüzde 25'e ulaşmıştır. Benzer şekilde, krizden etkilenen diğer ülkelerde de işsizlik oranları dramatik biçimde yükselmiştir. Almanya'da 1932 yılında işsizlik oranı yüzde 43,8'e çıkarken, İngiltere'de aynı yıl bu oran yüzde 22,1 olarak gerçekleşmiştir. Oysa kriz öncesinde işsizlik oranları ABD, Almanya ve İngiltere'de tek haneli seviyelerde seyretmektedir. 1929 yılı itibarıyla ABD'de yüzde 3,2, Almanya'da yüzde 13,3 ve İngiltere'de yüzde 10,4 olan işsizlik oranları, Büyük Buhran sonrasında sırasıyla ABD'de yaklaşık sekiz kat, Almanya'da üç buçuk kat ve İngiltere'de iki kat artış göstermiştir (Işık ve Duman, 2012: 246).

2.3.2. 1994-1995 Meksika Krizi

1994 yılı Aralık ayında Meksika ekonomisi ciddi bir finansal krizle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu dönemde finansal piyasalarda yaşanan ani güven kaybı, yatırımcılar arasında paniğe yol açmış ve özellikle yabancı sermaye sahipleri Meksika'nın dış borçlarını geri ödeme kapasitesine ilişkin ciddi kuşku duymaya başlamıştır. Bu güvensizlik ortamı, yabancı yatırımcıların ülkedeki varlıklarını hızla tasfiye ederek sermayelerini ülke dışına çıkarmalarına neden olmuş, bunun sonucunda

Meksika Merkez Bankası'nın döviz rezervleri kısa süre içinde önemli ölçüde erimiştir. Seçimlerin ardından uygulanan politika değişiklikleri çerçevesinde, Meksika'nın ulusal para birimi olan pezo yaklaşık yüzde 15 oranında devalüe edilmiştir. Hükümet, pezonun değerini korumak amacıyla sabit kur rejimini sürdürmeye çalışmış ancak piyasa koşulları karşısında bu politika sürdürülebilir olmamıştır. Sabit kur uygulamasının başarısızlığa uğraması, sermaye çıkışlarını daha da hızlandırmış ve pezonun değeri kriz öncesi seviyelerin çok altına gerilemiştir. Yaşanan olumsuz süreci tersine çevirmek ve yabancı sermayenin ülkede kalmasını sağlamak amacıyla hükümet, ithal malların fiyatlarını, enflasyon oranlarını ve döviz piyasasındaki dalgalanmaları kontrol altına alabilmek için faiz oranlarını olağanüstü seviyelere yükseltme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda politika faizleri yaklaşık yüzde 80 düzeyine çıkarılmıştır. Ancak bu sert parasal sıkılaştırma, iç talepte ciddi bir daralmaya yol açmış ve ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Krizin makroekonomik yansımaları 1995 yılında daha belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde Meksika'nın reel gayrisafi yurt içi hasılası yaklaşık yüzde 7 oranında küçülürken, sanayi üretiminde yaşanan gerileme yüzde 15 seviyelerine ulaşmıştır. Yaşanan bu kriz, literatürde "Tekila Krizi" olarak adlandırılmakta ve yakın dönem finansal krizleri arasında önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Zamanla Tekila Krizi yalnızca Meksika ile sınırlı kalmamış, başta Arjantin olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesine yayılmıştır. Bu yayılma etkisi, krizin bölgesel bir finansal çalkantının ötesine geçerek küresel nitelik kazanmasına neden olmuş ve uluslararası ekonomi literatüründe geniş yankı uyandırmıştır (Başoğlu vd., 2001: 110).

2.3.3. 1997 Asya Ekonomik Krizi

1997 yılının sonlarına doğru ortaya çıkan Asya Krizi, ilk olarak Tayland'da başlamış, kısa süre içerisinde Endonezya, Malezya, Filipinler ve Güney Kore gibi bölgenin önde gelen ekonomilerine yayılmıştır. Kriz, etkisini sınırlı ölçüde de olsa dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumundaki Japonya'da dahi hissettirmiştir. Bu yönüyle 1997 Asya Krizi, yalnızca ilgili ülkelerin ulusal ekonomileriyle sınırlı kalmamış, uluslararası ekonomik dengeleri de etkileyen küresel bir boyut kazanmıştır. Krizin yaşandığı Asya ülkeleri, dünya ticaretinde sahip oldukları yüksek pay nedeniyle küresel ekonomik sistem açısından stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle söz konusu kriz, uluslararası ekonomik büyüme oranlarını da aşağı çekmiştir. Nitekim kriz döneminde küresel büyüme hızı yaklaşık %0,5 seviyesinde gerçekleşmiş ve bu oran beklentilerin

belirgin biçimde altında kalmıştır. Asya Krizi'nin etkileri, öncelikle mali ve finansal sektörlerde ortaya çıkmış, zaman içerisinde reel sektör başta olmak üzere ekonominin diğer alanlarına da yayılmıştır. Finansal piyasalarda yaşanan belirsizlik ortamı, döviz piyasalarında yoğun spekülatif saldırılara yol açmış; yerli para birimlerinin hızla satılması ve yabancı paralara yönelim sonucunda döviz kurları üzerinde ciddi baskılar oluşmuştur. Bu gelişmeler neticesinde krizden etkilenen ülkelerin ulusal para birimleri, yabancı paralar karşısında bazı durumlarda %70'i aşan oranlarda değer kaybetmiştir. Değer kayıpları yalnızca döviz piyasalarıyla sınırlı kalmamış, sermaye piyasalarında da derin etkiler yaratmıştır. Kriz sürecinde söz konusu ülkelerin menkul kıymet borsalarında ciddi düşüşler yaşanmış ve borsa endekslerinde %50'ye varan kayıplar meydana gelmiştir. Bu durum, Asya Krizi'nin finansal sistem üzerinde yarattığı yıkıcı etkinin boyutunu açıkça ortaya koymaktadır (Alp, 2000: 242).

2.3.4. 1998 Rusya Ekonomik Krizi

Rusya Krizi, 17 Ağustos'ta Rusya Federasyonu'nun moratoryum ilan ettiğini kamuoyuna duyurmasıyla açık biçimde ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Rusya, yaklaşık 45 milyar ABD doları tutarındaki borç ödemelerini ertelediğini açıklamış ve aynı zamanda ulusal para birimi olan rublenin yaklaşık %15 oranında devalüe edilmesine karar vermiştir. Alınan bu kararlar, yalnızca Rusya ekonomisinde değil, küresel finansal piyasalarda ve borsalarda da ciddi olumsuz yansımalar yaratmıştır. Moratoryum kararı çerçevesinde Rusya, dış borç yükümlülüklerinin yanı sıra kısa vadeli devlet tahvillerinin nakde çevrilmesini de askıya almış, bu erteleme süresini ileri yıllara, hatta 2000'li yılların başına kadar uzatma yoluna gitmiştir (Karluk vd., 1999: 6). Bu gelişmeler, uluslararası yatırımcı güveninin hızla zayıflamasına ve sermaye çıkışlarının artmasına neden olmuştur.

Ancak Rusya'da yaşanan krizi yalnızca moratoryum ilanı ve rubledeki değer kaybı ile açıklamak yeterli değildir. Krizin arka planında, uzun süredir devam eden yüksek bütçe açıkları ve özellikle yabancı kaynaklardan sağlanan kısa vadeli borçlanmaların oluşturduğu kırılgan finansal yapı önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra bankacılık ve finans sektöründe kurumsal altyapının zayıf olması, etkin denetim mekanizmalarının bulunmaması ve mali disiplinin yeterince sağlanamaması krizin derinleşmesine katkıda bulunan başlıca faktörler arasında yer almıştır. Bu nedenlere ek

olarak, kamu maliyesinde ücret ve maaş ödemelerine ilişkin kontrolün zayıflaması, sosyal güvenlik sistemine yönelik yükümlülüklerin artması ve bu alanda oluşan borç stokunun büyümesi de krizin nedenleri arasında gösterilmektedir. Ayrıca, Rusya ekonomisi açısından hayati öneme sahip olan petrol ve doğal gaz fiyatlarında yaşanan ani ve sert düşüşler, ülkenin döviz gelirlerini azaltarak krizin etkisini daha da ağırlaştırmıştır (Hatipler, 2011: 194).

Bununla birlikte, Rusya'nın krizden çıkış süreci görece hızlı olmuştur. 1998 krizi sonrasında ekonominin toparlanmasında uygulanan sosyal reformların yanı sıra bazı dışsal ve yapısal faktörler belirleyici olmuştur. Bu faktörlerin başında, küresel enerji piyasalarında petrol ve doğal gaz fiyatlarının yeniden yükselişe geçmesi gelmektedir. Enerji ihracatına dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Rusya, bu fiyat artışları sayesinde döviz gelirlerini artırarak büyüme sürecini yeniden başlatabilmiştir. Ayrıca kriz döneminde emek piyasasında ücretlerin yaklaşık %30 oranında düşmesi, üretim maliyetlerini azaltmış ve rekabet gücünü artırmıştır. Bu durum, sanayi üretiminde artışa ve ihracat performansının iyileşmesine katkı sağlamıştır. Aynı süreçte uygulanan kur ayarlamaları da ihracatı teşvik edici bir etki yaratmış, Rusya ekonomisinin dış pazarlarda avantaj elde etmesine olanak tanımıştır (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 201).

Enerji fiyatlarındaki toparlanma, maliyet avantajları ve döviz kuru politikaları birlikte değerlendirildiğinde, Rusya'nın söz konusu krizi görece sınırlı hasarla atlatabildiği ve kısa sürede yeniden büyüme patikasına girdiği ifade edilebilmektedir.

2.4. 2008 Küresel Finans Krizi

2.4.1. 2008 Küresel Finans Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri

Küresel krizin ortaya çıkmasında belirleyici olan temel etkenlerden biri, ABD ve Avrupa ekonomilerinde uzun süre devam eden yoğun likidite bolluğudur. Bu geniş likidite ortamı, söz konusu bölgelerde farklı işlevlere sahip çok sayıda yeni finansal aracın ve kurumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Geliştirilen bu finansal araçlar ve faaliyet gösteren kurumlar birbirleriyle güçlü bir etkileşim içinde çalışmış, finansal sistem giderek daha karmaşık bir yapı kazanmıştır. Faiz oranları, türev ürünler, forward ve swap işlemleri bu süreçte öne çıkan başlıca araçlar arasında yer almıştır. Forward işlemler, belirli bir döviz tutarının gelecekteki bir tarihte, önceden üzerinde anlaşılan bir fiyattan alım ya da satımını öngören sözleşmeler olarak tanımlanmaktadır. Swap

işlemleri ise tarafların belirli bir süre boyunca farklı para birimlerini veya finansal yükümlülükleri karşılıklı olarak değiştirmelerine dayanan bir tür takas işlemidir. Zaman içerisinde bu tür finansal enstrümanların sayısı ve çeşitliliği o denli artmıştır ki, profesyonel yatırımcılar dahi piyasada her gün ortaya çıkan yeni ürünleri takip etmekte güçlük yaşamaya başlamıştır. Bu derece karmaşık bir finansal ortamda bilginin piyasa aktörlerine eşit hızda ve aynı düzeyde ulaşamaması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Finans literatüründe “asimetrik bilgi” olarak adlandırılan bu durum, bazı yatırımcıların diğerlerine kıyasla daha avantajlı bilgiye sahip olmasına yol açmış ve piyasalardaki risk algısının sağlıklı biçimde oluşmasını engellemiştir. Krizin temel nedenlerinden biri de ABD’de izlenen ve toplumun geniş kesimlerini ev sahibi yapmayı hedefleyen konut politikalarıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda bankalar, geri ödeme kapasitesi yeterince sorgulanmadan çok geniş bir kesime konut kredisi kullandırmaya başlamıştır (Kesebir, 2018: 534).

Kriz öncesi dönemde ABD emlak piyasası incelendiğinde, özellikle 2006 yılına kadar konut kredilerinin hızla menkul kıymetleştirildiği ve bu kredilere dayalı yeni finansal ürünlerin geliştirildiği görülmektedir. Bu süreçte ABD konut piyasası, 2006 yılına kadar görece istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Ancak zamanla verilen ipotekli kredilerin risk düzeyi artmış, bu krediler menkul kıymetlere dönüştürülerek yeni fon yaratma ve kredilendirme amacıyla piyasalarda satılmaya başlanmıştır. Ulusal Emlakçılar Birliği verilerine göre, kriz öncesinde ABD’de konut piyasası oldukça canlıydı. 2006 yılında yaklaşık 2,3 milyon yeni özel mülkiyete ait konut inşa edilmekteydi. Yeni müstakil konut satışları ise 2005 yılının Mayıs ayında 1,4 milyon seviyesine ulaşmıştır. Buna karşın, konut arzında yaşanan artışa rağmen kriz sürecine yaklaşıldıkça talepte belirgin bir daralma gözlenmiştir. Nitekim 2008 yılının Haziran ayına gelindiğinde hem yeni konut inşaatlarında hem de satış rakamlarında ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Mevcut konut satışları 2005 yılında aylık ortalama 7,1 milyon birim iken, bu rakam 2008 Haziran’ında 4,8 milyona gerilemiştir (Orlowski, 2008: 4).

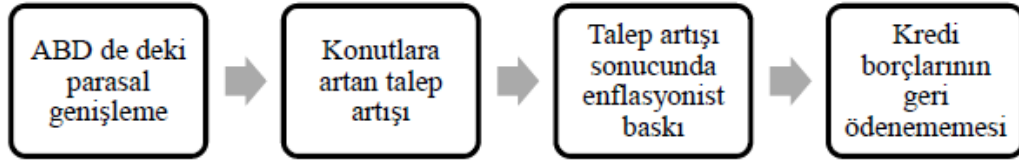
Kriz öncesi dönemde ABD’de finans sektörünün ekonomideki ağırlığı da dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Finans sektörü, toplam kurumsal kârların yaklaşık %40’ını elde eder hâle gelmiş, bu durum finansın reel ekonomiye hizmet eden bir araç olmaktan

çıkarak başlı başına bir amaç hâline gelmesine yol açmıştır. Bu yapısal bozulma, mali krizin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır (Stiglitz, 2010: 323).

Öte yandan küresel krizin nedenleri yalnızca ABD finans piyasalarında geliştirilen türev ürünler ve konut sahipliğini teşvik eden politikalarla sınırlı değildir. Kriz sürecinde, bankacılık sistemi dışında finans piyasalarına yeni giren çeşitli kurumlar da etkili olmuştur. Bu kuruluşlar, konut kredisi başvurularını yeterli risk analizine tabi tutmadan değerlendirmiştir. Bunun temel nedeni, bu kurumların verdikleri kredileri kısa sürede bilançolarından çıkarabilecekleri inancıyla hareket etmeleri ve bu nedenle kredi analiz süreçlerini gerekli titizlikle yürütmemeleridir (Karabıyık ve Anbar, 2010: 323).

Bankaların konut kredilerini hızla genişlettiği ve piyasada yoğun bir likidite bolluğunun yaşandığı dönemde, ABD ekonomisinde resesyon sinyalleri belirginleşmeye başlamıştır. İktisat literatüründe resesyon, bir ülke ekonomisinde ekonomik faaliyetlerin en az altı aylık bir süre boyunca durgunluk göstermesi ya da daralma eğilimine girmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu durgunluk sürecine karşılık olarak ABD ekonomisinde genişleyici para politikaları uygulanmış ve piyasaya önemli miktarda likidite aktarılmıştır. Parasal genişleme politikalarının bir sonucu olarak faiz oranlarında düşüşler meydana gelmiş, bu durum hem yatırımcıların hem de hanehalklarının kredi ve faiz kanalları üzerinden borçlanmaya yönelmesini teşvik etmiştir. Özellikle konut kredilerine olan talep hızla artarken, yatırımcılar düşük faiz ortamından yararlanarak finansal ve reel varlıklara yönelmiştir. Artan talep doğrultusunda, konut başta olmak üzere finansal ve finansal olmayan varlıkların fiyatlarında belirgin yükselişler yaşanmıştır. Varlık fiyatlarındaki bu artış, toplam talebi genişletmiş ve ABD ekonomisinde enflasyonist baskıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Enflasyonist eğilimlerin güçlenmesiyle birlikte para otoriteleri bu kez faiz artırım politikasını devreye sokmuş, bu durum kredi kanallarının giderek daralmasına yol açmıştır. Kredi koşullarının sıkılaşması sonucunda yeni kredi taleplerinde azalma gözlenmiş, özellikle borçlanmaya dayalı büyüme süreci sekteye uğramıştır. Kredi piyasalarındaki bu daralma, ödeme gücü yüksek olan prime kredi kullanıcılarından, ödeme kapasitesi daha düşük olan sub-prime borçlulara kadar geniş bir kesimi olumsuz etkilemiştir. Mevcut kredilerin geri ödenmesi zorlaşmış, bu durum konut piyasasında talep daralmasına neden olmuştur. Talepteki gerilemeye paralel olarak konut fiyatları ile bu konutlara dayalı ipotekli menkul kıymetlerin değerleri düşmeye başlamıştır. Söz

konusu gelişmeler finansal kurumları ciddi bir likidite sıkışıklığı ile karşı karşıya bırakmıştır. Bankalar ve diğer finansal kuruluşlar, verdikleri kredilerin önemli bir kısmını geri tahsil edememiş ve bilanço dengeleri bozulmuştur. Sermaye hareketleri yoluyla finansal piyasalarda yaşanan bu kırılganlık, döviz kurlarında dalgalanmalara neden olmuş ve ödemeler bilançosunda dengesizlikler ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu belirsizlik ortamı, ekonomik aktörlerin geleceğe ilişkin beklentilerini olumsuz yönde etkilemiş ve piyasalarda güven kaybına yol açmıştır. Güvenin azalmasıyla birlikte likiditeye olan talep daha da artmış, finansal sistem üzerindeki baskılar yoğunlaşmıştır (Oktar ve Eroğlu, 2013: 11). Döviz kurlarındaki oynaklık ve ödemeler bilançosunda derinleşen sorunlar, krizin yalnızca ulusal düzeyde kalmayarak zaman içerisinde küresel bir nitelik kazanmasına neden olmuştur.

Şekil 2.2. 2008 Küresel Kriz Oluşum Süreci

2.4.2. 2008 Küresel Finans Krizinin Etkileri

ABD’de ortaya çıkan küresel mali kriz, başta bankacılık sektörü olmak üzere finansal sistemi derinden sarsmıştır. Kriz sürecinde, borç yükümlülüklerini yerine getiremeyen müşterilerin hızla artması, ABD’de faaliyet gösteren birçok büyük bankayı ciddi mali sıkıntılarla karşı karşıya bırakmış ve bazılarını iflasın eşiğine sürüklemiştir. Krizin bankalar üzerindeki yıkıcı etkisini ortaya koyan en çarpıcı örneklerden biri Bear Stearns vakasıdır. Yaklaşık 236 milyar dolarlık piyasa değerine sahip olan bu köklü yatırım bankası, 2008 küresel finans krizi sırasında değerinin çok altında bir bedelle el değiştirmek zorunda kalmıştır. Bear Stearns, ABD’nin en büyük yatırım bankalarından biri olmasına rağmen, hisse başına yalnızca 2 dolar gibi son derece düşük bir fiyatla JP Morgan’a satılmıştır. Bu satış, finansal piyasalarda yaşanan güven kaybının ve panik ortamının ne denli derin olduğunu açık biçimde göstermektedir. ABD Merkez Bankası (FED), bankanın JP Morgan’a devredilmesi şartıyla müdahalede bulunacağını açıklamış, aksi takdirde destek sağlamayacağını belirtmiştir. Oysa banka yönetimi kriz öncesinde Bear Stearns hisselerinin değerini hisse başına 84 dolar olarak hesaplamış ve

kamuoyuna bu yönde açıklamalar yapmıştır. Ancak piyasalardaki sert çöküş nedeniyle banka, hisselerini bu değerin çok altında satmak zorunda kalmıştır (Kesebir, 2018: 537). ABD'nin en büyük finans kuruluşlarından birinin bu denli düşük bir bedelle el değiştirmesi, krizin şiddetini gözler önüne seren önemli bir örnek olmuştur.

Küresel mali kriz yalnızca Bear Stearns ile sınırlı kalmamış, ABD finans sisteminde faaliyet gösteren birçok büyük kuruluşu da etkisi altına almıştır. Eylül ayının ortalarına gelindiğinde, özellikle perakende finans piyasalarında belirgin bir panik havası oluşmaya başlamıştır. Aynı ay içerisinde yaşanan üç önemli gelişme, piyasa ekonomisine duyulan güvenin ciddi biçimde sarsılmasına neden olmuştur. Öncelikle, ipotekli konut finansmanında kilit rol oynayan Fannie Mae ve Freddie Mac büyük mali kayıplar yaşamış, bunun üzerine ABD hükümeti bu kurumları kamu güvencesi altına alarak fiilen devlet kontrolüne almıştır. Kriz derinleşmeye devam ederken, bir diğer büyük yatırım bankası olan Lehman Brothers iflasa sürüklenmiş ve bu gelişme küresel finansal paniği daha da artırmıştır. Aynı dönemde dünyanın en büyük sigorta şirketlerinden biri olan American International Group (AIG), sistemik risk oluşturduğu gerekçesiyle ABD hükümeti tarafından kurtarılmış ve kamulaştırılmıştır. Bu gelişmeler, krizin yalnızca ABD ile sınırlı kalmayacağını ve küresel ölçekte etkiler doğuracağını açık biçimde ortaya koymuştur. Kriz şiddetini artırdıkça, ABD ve Avrupa'daki bankalar uluslararası kredi kanallarını daraltmış, hatta birçok durumda tamamen geri çekmiştir. Bu durum uluslararası ticaretin finansmanını zorlaştırmış, ticaret kredilerinde ciddi aksamalar meydana gelmiştir. Sonuç olarak, birçok ülkede ihracat ve ithalat faaliyetleri büyük ölçüde yavaşlamış, bazı sektörlerde ekonomik faaliyetler durma noktasına gelmiştir. Küresel krizin bulaşma etkisi, yalnızca gelişmiş ekonomilerle sınırlı kalmamış; finansal sistemleri kırılgan olan, konut balonları yaşayan, aşırı finansal genişleme sürecinden geçen ya da büyük cari açıklar veren gelişmekte olan ülkeleri de etkisi altına almıştır. İzlanda bu sürecin en dramatik örneklerinden biri olarak öne çıkarken; İngiltere, Almanya, İrlanda, İspanya, Baltık ülkeleri ile birlikte Avustralya ve Yeni Zelanda da krizden önemli ölçüde etkilenmiştir (Helleiner, 2011: 69).

Küresel finansal krizin derinleştiği süreçte, ABD finans sisteminin en köklü ve etkili kuruluşlarından biri olan Lehman Brothers ciddi bir çöküş sürecine girmiştir. Lehman Brothers, 15 Eylül 2008 tarihinde iflasını resmen ilan ederek yalnızca ABD finans piyasalarını değil, dünya ekonomisini de derinden sarsan bir dönüm noktasını

temsil etmiştir. Bu iflas kararıyla birlikte, başlangıçta ABD ile sınırlı görünen finansal kriz küresel bir nitelik kazanmış ve uluslararası boyutta etkilerini göstermeye başlamıştır. Finansal bulaşıcılık mekanizması aracılığıyla ABD’de ortaya çıkan bu kriz, kısa sürede gelişmekte olan ülkelere de yayılmıştır. Lehman Brothers’ın çöküşü, küresel krizin gelişmekte olan ülkelere sıçramasında belirleyici bir unsur olmuştur. Bunun temel nedeni, Lehman Brothers’ın ABD finans sisteminde örnek teşkil eden, güvenilirliği yüksek ve uluslararası piyasalarda güçlü bağlantılara sahip bir kurum olarak görülmesidir. Bu büyük finansal kuruluşun iflası, piyasalarda belirsizlik algısını artırmış, yatırımcı güvenini ciddi biçimde zedelemiş ve dolar kurunda yükselişleri beraberinde getirmiştir (Tiryaki, Ekinci, 2015: 2). Böylece kriz, sadece finansal piyasalarda değil, küresel ekonomik beklentiler üzerinde de olumsuz bir etki yaratmıştır.

Lehman Brothers’ın iflasını açıklamasının ardından, küresel krizin gelişmekte olan ülkelerdeki etkisi giderek daha belirgin hâle gelmiştir. Kriz, bu ülkelerde hem finansal sistemleri hem de reel ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir. ABD’de ortaya çıkan finansal sarsıntı, yalnızca gelişmekte olan ekonomilerle sınırlı kalmamış; Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Japonya gibi gelişmiş ekonomileri de etkisi altına almıştır. 2008 finans krizi, ABD’de finans sektöründen başlayarak reel sektöre sirayet etmiş ve ekonomik daralmayı derinleştirmiştir. Küresel krizin ABD ve Avrupa ülkelerinde reel ekonomi üzerinde resesyon yaratmasının temel nedenlerinden biri, bu ülkelerdeki finansal kurumların portföylerinde önemli ölçüde ABD kaynaklı hisse senetleri, tahviller ve türev finansal araçlar bulundurmasıdır. ABD menkul kıymetlerinin değer kaybetmesi ya da tamamen işlevsiz hâle gelmesi, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde de finansal istikrarsızlığa yol açmıştır. Bu durum, krizin sınır ötesi etkilerinin ne denli güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, krizin etkilediği Avrupa ülkeleri hem ekonomik daralmayı sınırlandırmak hem de zarar gören finansal sektörlerini ayakta tutabilmek amacıyla kapsamlı ve maliyetli politikalar uygulamak zorunda kalmıştır. Kamu destekleri, banka kurtarma paketleri ve genişletici mali politikalar bu dönemde ön plana çıkmıştır. 2008 yılında ortaya çıkan finansal kriz, ABD’den başlayarak Avrupa ülkelerine ve Japonya gibi gelişmiş ekonomilere yayılmış, bu yönüyle küresel bir kriz niteliği kazanmıştır. Krizin

bulaşıcılık etkisi nedeniyle, portföylerinde ABD'ye ait hisse senetleri, tahviller ve türev ürünler bulunduran ülkeler krizden daha yoğun biçimde etkilenmiştir (Hiç, 2009: 17).

2008 küresel ekonomik krizi, ilk olarak konut ve finans piyasalarında ortaya çıkmış, zaman içerisinde reel ekonomi üzerinde de belirleyici etkiler yaratmıştır. Krizin reel sektöre yayılmasında, özellikle konut piyasasına yönelik talebin zayıflaması ve bankaların kredi verme konusunda daha ihtiyatlı davranarak yeni kredi hacimlerini daraltmaları önemli rol oynamıştır (Göçer, 2013: 184). Kredi kanallarındaki bu daralma, üretim ve tüketim faaliyetlerinin yavaşlamasına neden olarak reel ekonomide ciddi bir durgunluğu beraberinde getirmiştir. ABD başta olmak üzere birçok ülkede krizin reel sektöre sirayet etmesinin temel nedenlerinden biri, parasal genişleme döneminde konut ve finans piyasalarına yönelik yoğun talep artışlarıdır. Bu süreçte hisse senetleri, tahviller ve çeşitli türev finansal araçlara olan ilgi hızla yükselmiş; özellikle ABD'nin konut piyasasına yönelik artan talep, varlık fiyatlarında ciddi yükselişlere yol açmıştır. Söz konusu fiyat artışları, ülkede enflasyonist baskıların oluşmasına neden olmuş ve finansal dengesizlikleri derinleştirmiştir. Enflasyonist ortamda konut ve finansal varlık fiyatlarının aşırı değerlenmesi, bankaların kredi geri dönüşlerinde sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Bankalar, yükselen varlık fiyatlarına güvenerek verdikleri kredilerin geri ödenmesini sağlayamamış; özellikle ödeme gücü zayıf olan borçlular yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda finansal sistemde yaşanan sorunlar reel ekonomiye taşınmış ve küresel finans krizi reel sektörde de hissedilmeye başlamıştır. Kriz yalnızca gelişmiş ekonomilerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda gelişmekte olan ülkeleri de önemli ölçüde etkilemiştir. Bunun temel nedenlerinden biri, gelişmekte olan ülkelerin de ABD kaynaklı finansal araçlara yatırım yapmış olmalarıdır. ABD'de başlayan bir finansal krizin, diğer ülkelerin ekonomilerini ve küresel sistemi derinden sarsabilmesi, ABD ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki ağırlığını açıkça ortaya koymuştur. Nitekim 2008 yılı itibarıyla ABD, dünya milli gelirinin yaklaşık dörtte birini üretmekteydi. Bu nedenle krizin küresel ölçekte yayılması, diğer ülkelerde de ciddi ekonomik sorunlara yol açmıştır (Akın, 2020: 223).

Krizin şiddetini vurgulamak amacıyla dönemin ABD Merkez Bankası eski Başkanı Alan Greenspan da 2008 küresel finans krizine ilişkin dikkat çekici bir değerlendirmede bulunmuştur. Greenspan, bu krizi “yüzyılda bir görülebilecek ölçekte bir kredi tsunamisi” olarak nitelendirmiştir. Bu benzetme, bir tsunami uzmanı tarafından

da uygun bulunmuş ve krizin yıkıcı etkisini sembolik olarak açıklamıştır (Earle, 2009: 785). Ekonomik kriz literatüründe 2008 küresel krizin etkileri kapsamlı biçimde incelenmiş; söz konusu krizin, 1929 Büyük Burhan'ından sonra yaşanan en ağır ve en derin ekonomik kriz olduğu yönünde yaygın bir görüş oluşmuştur.

2.4.3. 2008 Küresel Finans Krizinin Sonuçları

2008 yılında ABD'de ortaya çıkan ve kısa sürede Avrupa ülkeleri ile gelişmekte olan ekonomilere yayılan küresel finans krizi, ülke ekonomileri üzerinde çok boyutlu sonuçlar doğurmuştur. Krizin etkileri yalnızca finansal sistemle sınırlı kalmamış; aynı zamanda reel sektör üzerinde de belirgin yansımalar yaratmıştır. Bu süreçte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere makroekonomik göstergelerde önemli değişimler yaşanmış, özellikle işsizlik ve enflasyon oranlarında dikkat çekici dalgalanmalar gözlemlenmiştir.

Kriz ortamında borç yükümlülüklerini yerine getiremeyen bireyler ve firmalar ciddi finansal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Küresel kriz, gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ekonomilerin de ekonomik dengelerini sarsmış; ABD ve Euro Bölgesi başta olmak üzere birçok ülkede işgücü piyasaları ve fiyat istikrarı olumsuz etkilenmiştir. İspanya, Brezilya, Rusya ve Türkiye gibi ülkelere işsizlik oranları belirgin biçimde artış göstermiştir. 2008 finansal kriziyle birlikte küresel ölçekte bir durgunluk sürecine girilmiş; bu durgunluğa paralel olarak enflasyon oranlarında genel bir gerileme yaşanmıştır. Kriz sonrasında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere fiyat artış hızlarının yavaşladığı, hatta ABD ekonomisinde enflasyon oranlarının negatif seviyelere düştüğü görülmüştür (Kaderli, Küçükkaya, 2012: 94).

Küresel finans krizinin bir diğer önemli sonucu, uluslararası kredi hacimlerinde yaşanan daralma olmuştur. Çok sayıda kredi kuruluşu iflas etmiş ya da ciddi zararlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler, yatırımcıların finansal piyasalara ve kredi kurumlarına duyduğu güvenin zayıflamasına yol açmıştır. Kriz sürecinde uluslararası sermaye akımları daha güvenli görülen merkez ülkelere yönelmiş; bu durum, çevre ve gelişmekte olan ekonomiler açısından finansman kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye'de de kredi dışı sermaye girişlerinde belirgin bir gerileme yaşanmıştır (Selçuk, 2010: 22).

Krizin ABD’de başlamasıyla birlikte ABD ekonomisinde ciddi bir küçülme süreci ortaya çıkmıştır. Türkiye açısından bakıldığında ise 2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerin, 2008 küresel krizin finansal sistem üzerindeki etkilerini diğer ülkelere kıyasla sınırladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte, küresel ölçekte kredi kanallarının daralması, kredi maliyetlerinin yükselmesi ve dış talepte yaşanan daralma nedeniyle Türkiye ekonomisi özellikle dış ticaret kanalı üzerinden olumsuz etkilenmiştir (Ertuğrul vd., 2010: 69).

2.5. 2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülkelerinin Kamu Maliyesine Etkileri

Bu bölümde küresel finansal krizin ortaya çıkışından önceki makroekonomik ortam, krizin derinleştiği süreç ve gelişmiş ekonomilerin kriz karşısında benimsedikleri politika setleri bütüncül bir çerçevede ele alınmaktadır. Özellikle 2007–2008 döneminde patlak veren küresel finansal dalgalanma, ABD konut piyasasında başlayan ve kısa sürede dünya ekonomisine yayılan sistemik bir kırılma olarak değerlendirilmektedir. ABD mortgage piyasasında ortaya çıkan bozulma, zamanla finansal sistemi felç eden ve küresel ölçekte reel sektörü etkileyen bir sürece dönüşmüştür. Bu kriz, tarihsel olarak daha önce yaşanan finansal çöküşlerle çeşitli ortak noktalar taşımaktadır. Finansal inovasyonların denetim ve risk yönetimi mekanizmalarıyla uyumlu biçimde yönetilememesi, varlık fiyatlarında balon oluşumu ve finansal kuruluşların bilançolarında meydana gelen yapısal zayıflamalar bu ortak özellikler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte söz konusu krizi önceki örneklerden ayıran bazı özgün unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, talep artışının üretim ve gelir artışına dayalı bir genişlemeden ziyade borçlanma kanalıyla şişirilmiş olmasıdır. İkincisi ise yüksek hacimli ve karmaşık türev araçların finansal sistem içinde yoğun biçimde yer alması ve bu durumun krizin bulaşıcılık etkisini küresel ölçekte hızlandırmasıdır (Karaca, 2014: 274).

Krizin oluşum sürecini daha net analiz edebilmek için gelişmelerin aşamalı biçimde ele alınması gerekmektedir. İlk aşama, yaklaşık 2000–2007 yılları arasındaki küresel likidite genişlemesi dönemidir. Bu süreçte uluslararası piyasalarda bol ve ucuz finansman imkânı bulunmakta, faiz oranları düşük seviyelerde seyretmekte ve finansal piyasalarda iyimser bir hava hâkim olmaktadır. Likidite fazlası ve düşük faiz ortamı,

ekonomik istikrarın kalıcı olduğu yönünde bir algı oluşturmuş; piyasa aktörlerinin risk değerlendirmelerinde gevşemeye yol açmıştır. Bu iyimser atmosferde yatırım kararları alınırken olası sistemik riskler büyük ölçüde göz ardı edilmiş ve bu durum krizin zeminini hazırlayan unsurlardan biri olmuştur (Goodhart, 2008: 332). Genişleyici para politikaları ve kredi kanallarındaki rahatlatma, özellikle gayrimenkul piyasasında hızlı fiyat artışlarını beraberinde getirmiştir. Konut fiyatlarının sürekli yükselmesi, emlak yatırımlarını cazip bir getiri aracı hâline getirmiş; bireyler artan fiyatlardan yararlanma beklentisiyle borçlanarak konut talebini daha da artırmıştır. Faiz oranlarının görece düşük seyretmesi ve konut fiyatlarının bu oranların üzerinde değer kazanması, bazı bireylerin birden fazla konut satın almasına kadar uzanan spekülâtif davranışları teşvik etmiştir (Hemmelgarn ve Nicodeme, 2010: 10).

Bu dönemde ABD’de hanehalkı borçluluğunda dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Harcanabilir kişisel gelire oranla borç düzeyinin %98 seviyesinden %136’ya yükselmesi, krediye dayalı büyümenin ulaştığı boyutu açıkça ortaya koymaktadır (Erdönmez, 2009: 85).

2007–2008 küresel finansal çöküşünün ayırt edici yönlerinden biri, “subprime” ya da Türkçe literatürde sıklıkla ifade edildiği biçimiyle eşik altı kredilerin finansal sistem içindeki ağırlığıdır. Eşik altı kredi kavramı, kredi değerliliği görece düşük, gelir istikrarı sınırlı ve geri ödeme kapasitesi kırılgan bireylere yöneltilen borçlandırma uygulamalarını ifade etmektedir. Bu çerçevede kredi kullananlar, borçlarını sorunsuz biçimde ödeyebilecek kesimden ziyade, ödeme güçlüğü yaşama ihtimali yüksek gruplara doğru genişleyen bir profil sergilemektedir (Özatay, 2009: 36). Söz konusu kredi türünün hızla yaygınlaşması yalnızca finansal kurumların risk iştahıyla açıklanamaz; aynı zamanda ABD’de uzun yıllara yayılan sosyo-ekonomik dönüşüm süreciyle de yakından ilişkilidir. 1980’li yıllardan itibaren etkisini gösteren ve 2000’li yıllarda daha belirgin hâle gelen politik tercihler, gelir dağılımındaki eşitsizliği derinleştirmiştir. En yüksek gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay artarken, orta sınıfın görece gelir düzeyi gerilemiştir. Nitekim 1980’de nüfusun en zengin %1’lik kesimi toplam gelirin yaklaşık %10’una sahipken, 2000’li yıllarda bu oran %20 seviyelerine yükselmiştir. Kriz öncesi dönemde kişi başına düşen GSYH yaklaşık %3 oranında artış göstermesine rağmen, bu büyümenin getirileri büyük ölçüde üst gelir gruplarında yoğunlaşmıştır. Orta sınıfın görece yoksullaşması ise borçlanma yoluyla

tüketimi sürdürme eğilimini güçlendirmiş; bu durum hem subprime kredi hacmini genişletmiş hem de hanehalkı borçluluğunu belirgin biçimde artırmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011: 122-123).

2006 yılının sonlarına gelindiğinde ise finansal sistemde kırılganlıkların görünür hâle geldiği yeni bir safhaya geçilmiştir. İkinci dönem olarak tanımlanabilecek bu süreç, 2008 yılında ABD'nin önde gelen yatırım bankalarından Lehman Brothers'ın çöküşüne kadar devam eden zaman dilimini kapsamaktadır. Bu aşamada kredi piyasalarında daralma başlamış, riskli kredilere erişim zorlaşmış ve konut fiyatları düşüş eğilimine girmiştir. Konut piyasasındaki değer kaybı ve finansman koşullarındaki sıkılaşma, krizin etkilerinin giderek derinleşmesine neden olmuştur. Faiz oranlarındaki yükselişle birlikte konut talebi azalmış, inşaat faaliyetleri yavaşlamış ve piyasada satılamayan konut stokları birikmiştir. Özellikle konutlarını subprime krediler aracılığıyla edinmiş düşük gelirli hanehalkları, artan borç yükü karşısında ödeme güçlüğü yaşamaya başlamıştır. Bankalar ise geri dönmeyen krediler nedeniyle likidite sıkıntısıyla karşı karşıya kalmış; finansal piyasalarda güven kaybı belirginleşmiş ve kredi kanalları ciddi biçimde tıkanmıştır.

Krizin üçüncü evresi, 2008 yılında banka ve finans kuruluşlarının iflasları ile kamu otoritelerinin müdahalelerini içeren dönemi kapsamaktadır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 175). Bu aşamada Lehman Brothers, finansal yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma gelmiş ve iflas süreci kaçınılmaz hâle gelmiştir. ABD başta olmak üzere bazı gelişmiş ülkelerin merkez bankaları, finansal sistemdeki likidite daralmasını hafifletmek amacıyla eş zamanlı müdahalelerde bulunarak piyasalara yüksek miktarda fon sağlamıştır. ABD Merkez Bankası (FED) ve ilgili otoriteler Lehman Brothers'ı kurtarmaya yönelik girişimlerde bulunsalar da uygulanan önlemler yeterli olmamış; bazı finansal kurumlar iflas etmiş, bazıları ise ciddi değer kayıpları yaşamıştır. Lehman Brothers'ın iflasının ardından dünyanın en büyük sigorta şirketlerinden biri olan American International Group (AIG)'nin hisse senetlerinde yaklaşık %60 oranında düşüş yaşanması, küresel piyasalarda şok etkisi yaratmıştır (Susam ve Bakkal, 2008: 74). Bu gelişmeler, finansal sistemdeki güven erozyonunu derinleştirmiştir.

Söz konusu süreçte kriz, yalnızca ABD ile sınırlı kalmamış; yüksek riskli finansal varlıkların uluslararası dolaşımı, küresel ticaret ağları, bankalar arası kredi ilişkileri ve artan belirsizlik ortamı aracılığıyla diğer ülkelere de sirayet etmiştir. Finansal sektörde başlayan daralma, kısa sürede reel ekonomiye yansımış; üretim, istihdam ve ticaret hacminde önemli gerilemeler meydana gelmiştir (Kibritçioğlu, 2011: 505). Böylece subprime kredilerle başlayan sorun, küresel ölçekte hem finansal hem de reel sektörleri etkileyen çok boyutlu bir krize dönüşmüştür.

Eğilmez (2012), küresel finansal çöküşün etkilerinin zamana yayılmış ve aşamalı bir biçimde ortaya çıktığını belirtmekte ve süreci üç farklı evre çerçevesinde değerlendirmektedir. İlk evre, krizin esas olarak ABD ekonomisiyle sınırlı kaldığı dönemi ifade etmektedir. Bu aşamada ABD yönetimi, Avrupa Birliği ülkelerinin de desteğini alarak ekonomideki daralmayı sınırlamaya yönelik müdahalelerde bulunmuştur. Öncelikli olarak maliye politikası araçları devreye sokulmuş; finansal yapısı bozulan bankalar ve mali kuruluşlar çeşitli kredi ve destek programları aracılığıyla ayakta tutulmaya çalışılmıştır (Eğilmez, 2012: 80). Bunun yanı sıra para politikası alanında da agresif adımlar atılmış; politika faizleri %5,25 düzeyinden %1 seviyesine kadar indirilmiştir. Amaç, kredi kanallarını yeniden işler hâle getirmek ve ekonomik faaliyetleri canlandırmaktır. Ayrıca hükümet tarafından şirketlere ve hanehalkına yönelik yaklaşık 150 milyar dolarlık bir teşvik paketi uygulanmış; tüketim ve yatırım harcamalarının desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu önlemler finansal piyasalardaki baskıyı kısmen hafifletmiş olsa da krizin yayılmasını bütünüyle engelleyememiştir (Kutlu ve Demirci, 2011: 122-123).

İlk aşamanın etkileri henüz tamamen ortadan kalkmamışken, kriz Avrupa Birliği ekonomilerine sirayet etmiş ve böylece ikinci evre başlamıştır. AB ülkeleri de finansal daralmayı kontrol altına almak amacıyla çeşitli politika setlerini devreye sokmuştur. Küresel üretim ve gelir hacminin yaklaşık yarısını temsil eden ABD ve AB ekonomilerinin aynı anda kriz sürecine girmesi, dünya ekonomisinin geri kalanının da bu şoktan kaçınmasının güç olduğunu göstermektedir. Özellikle yükselen piyasalar, ticaret ve finansman ilişkileri bakımından büyük ölçüde ABD ve AB ile bağlantılı olduklarından, bu merkez ekonomilerdeki daralmanın dış talep ve sermaye akımları kanalıyla kendilerine yansması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Krizin bu ekonomilere de yayılması ise üçüncü aşamaya geçiş anlamına gelmektedir. Kaya ve Kaygısız (2015),

her yeni evrenin bir öncekine kıyasla daha ağır ekonomik koşulları beraberinde getirdiğini ve küresel ölçekte daha derin bir durgunluk riskini barındırdığını vurgulamaktadır.

Göker (2014: 103) ve Akyol (2014: 46) da, Eğilmez (2012: 36)’e paralel biçimde, 2008 küresel krizini uygulanan maliye politikaları temelinde üç ayrı dönem altında incelemektedir. İlk dönem 2008–2010 yıllarını kapsamaktadır. Bu süreçte hükümetler ekonomik daralmayı tersine çevirebilmek amacıyla kamu harcamalarını artırmış, vergi oranlarını düşürmüş ve genişletici maliye politikaları aracılığıyla toplam talebi desteklemeye yönelmiştir. Para politikası cephesinde ise faiz oranları aşağı çekilmiş ve piyasaya likidite sağlanarak finansal sistemin rahatlatılması amaçlanmıştır. Ancak 2010–2012 yıllarını kapsayan ikinci dönemde politika yönelimi değişmiş; artan bütçe açıkları ve yükselen kamu borç stokları nedeniyle genişletici uygulamalardan uzaklaşarak daha sıkı maliye politikalarına geçilmiştir. İlk evrede uygulanan teşvik paketlerinin kamu maliyesi üzerindeki yükü, ikinci dönemde borç azaltımı ve bütçe disiplininin sağlanmasına yönelik kemer sıkma tedbirlerini gündeme getirmiştir.

2012 sonrasını kapsayan üçüncü dönem ise düşük büyüme performansının eşlik ettiği bir mali disiplin süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu aşamada sıkı maliye politikalarının sürdürülmesi, talep daralmasına ve vergi gelirlerinde azalmaya yol açarak bütçe dengesi üzerinde yeni baskılar oluşturmuştur. Göker (2014: 103), bu durumun ekonomiyi bir “mali tuzak” sürecine sürükleyebileceğini, yani düşük büyüme ile artan mali baskıların birbirini besleyen bir kısır döngü yaratabileceğini ifade etmektedir. Böylece kriz sonrası dönemde uygulanan politikaların kısa vadeli istikrar arayışı ile uzun vadeli büyüme dinamikleri arasında hassas bir denge sorunu ortaya çıkardığı görülmektedir.

Küresel finansal çalkantının derinleşmesiyle birlikte dünya ekonomisinde aynı anda likidite daralması, güven erozyonu ve uluslararası sermaye hareketlerinde belirgin bir gerileme yaşanmıştır. Bu çok yönlü baskı ortamı, hükümetleri ve düzenleyici kurumları finansal sistemi istikrara kavuşturmak ve piyasalarda yeniden güven tesis etmek amacıyla kapsamlı müdahalelere yöneltmiştir. Özellikle bankacılık sektörünün ayakta kalabilmesi için yeniden sermayelendirme programları devreye alınmış, borç yapılandırmaları gündeme gelmiş ve finansal kuruluşların yükümlülüklerini yerine

getirebilmeleri için kamu destekleri sağlanmıştır. Krizin ilk olarak ortaya çıktığı ülke olan ABD, bankacılık, finans ve reel sektörü kapsayan ilk kapsamlı önlem paketini açıklayan ülke olmuştur. Para politikası araçlarının yanı sıra maliye politikası destekleri de eş zamanlı biçimde uygulamaya konulmuştur. ABD’de başlayan dalgalanmanın kısa sürede Avrupa’ya sıçraması üzerine, İngiltere de bankacılık sistemine doğrudan nakit enjeksiyonu yaparak likidite sıkışıklığını hafifletmeye yönelik tedbirler açıklamıştır. İngiltere’yi takiben pek çok ülke benzer içerikte destek programlarını yürürlüğe koymuştur (Erdönmez, 2009: 86).

Ancak bu müdahaleler hayata geçirilirken merkez bankaları önemli bir politika ikilemiyle karşı karşıya kalmıştır. Bir tarafta yükselme eğilimi gösteren enflasyon baskısı, diğer tarafta finansal piyasalardaki bozulmanın reel ekonomiye yayılma riski bulunmaktaydı. Faiz oranlarının artırılması fiyat istikrarı açısından bir seçenek olmakla birlikte, bu adımın finansal piyasalardaki kırılganlığı daha da artırabileceği düşünülmektedir. Buna karşılık faiz indirimi kredi kanallarını rahatlatabilecek, ancak enflasyonist baskıları güçlendirebilecekti. Bu çelişkili ortam, merkez bankalarının hızlı ve net karar almasını zorlaştırmış; başlangıçta sınırlı faiz indirimleri tercih edilmiştir. Ne var ki bu temkinli adımlar krizin derinleşmesini önlemekte yetersiz kalmıştır. Sürecin ilerleyen aşamalarında para politikası uygulamalarının tek başına yeterli olmadığı kanaati güçlenmiş ve birçok ülke krize karşı daha etkili bir araç olarak maliye politikalarına ağırlık verilmesi gerektiği konusunda ortak bir görüşe yönelmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 175).

Uluslararası Para Fonu (IMF) da krizden çıkışta genişletici maliye politikalarının belirleyici rol oynayacağını vurgulamıştır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 70). Bu yaklaşımı somut biçimde uygulamaya koyan ilk ülke yine ABD olmuştur. “Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası” çerçevesinde yaklaşık 780 milyar dolarlık bir teşvik paketi açıklanmış; kamu harcamaları ve transfer ödemeleri artırılmıştır. Bunun yanı sıra yaklaşık 150 milyar dolarlık vergi iadesi programı devreye sokularak hanehalkı gelirleri desteklenmiş ve iç talebin canlandırılması hedeflenmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 176). Böylece ekonomik daralmanın etkilerinin hafifletilmesi amaçlanmıştır.

Avrupa Birliği lkeleri ise krizin kendi ekonomilerine sıçramasının ardından farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bazı görüşlere göre, Maastricht kriterleri çerçevesinde büyüme ve istikrar hedeflerini yakalama çabası, bütçe dengeleri üzerinde baskı oluşturmıştır. Ancak ortaya çıkan mali sorunların temelinde kamu kesiminden ziyade özel sektörün yüksek borçluluk düzeyinin bulunduğu ifade edilmektedir. Özel sektör kaynaklı borç yükünün finansal sistemi kırılgan hâle getirmesi, krizin Avrupa’da da derinleşmesine yol açmıştır. ABD’de olduğu gibi bazı Avrupa lkelerinde de bankaların yükümlölükleri kamu tarafından üstlenilmiş; finansal sistemin çökmesini engellemek amacıyla devlet müdahalesi genişletilmiştir. Bunun yanında Avrupa Birliği, bankacılık sektörüne yönelik düzenleyici reformlar gerçekleştirmiştir (Stein, 2011: 10).

AB lkelerinde de genişletici maliye politikaları kapsamında vergi indirimleri uygulanmış, ekonomik küçölmenin yol açtığı gelir kayıplarını telafi etmek amacıyla transfer harcamaları artırılmıştır. Kriz nedeniyle hem vergi gelirleri azalmış hem de işsizlik oranları yükselmiştir; bu durum sosyal harcamaların genişletilmesini zorunlu kılmıştır. Uygulanan bu mali genişleme önlemlerinin etkisiyle 2009 yılının son çeyreğinde küresel ekonomi bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yeniden büyüme eğilimine girmiştir. Bununla birlikte finansal sistemdeki kırılganlıklar ve borç dinamiklerine ilişkin riskler tamamen ortadan kalkmamış; ekonomik toparlanma süreci temkinli bir görünüm sergilemeye devam etmiştir.

2008 küresel finansal dalgalanması yalnızca gelişmiş ekonomilerde değil, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde de makroekonomik dengeleri sarsıcı etkiler doğurmuştur. Büyüme hızlarında belirgin yavaşlamalar yaşanmış, enflasyon dinamikleri olumsuz etkilenmiş ve birçok ülkede kamu maliyesine ilişkin sürdürülebilirlik hedefleri baskı altına girmiştir (Fidan ve Fırat, 2020: 90). Krizin ilk ortaya çıktığı aşamada finansal piyasalarda oluşan güvensizlik ortamı, yatırımcı davranışlarını hızlı biçimde değiştirmiş; özellikle kısa vadeli yabancı sermaye akımlarında ani yön değişimleri gözlenmiştir. Bu panik havası, gelişmekte olan ekonomilerin de krizden ağır biçimde etkileneceği beklentisini güçlendirmiş ve sermaye çıkışlarını hızlandırmıştır. Aynı dönemde gelişmiş ülkelerde ekonomik aktivitenin zayıflaması, toplam talebin daralmasına yol açmış; bu durum dış ticaret kanalıyla gelişmekte olan ülkelere yansımıştır. İhracat pazarlarının küçölmesi nedeniyle söz konusu ülkelerin dış satım hacimleri gerilemiş, özellikle petrol dışındaki ihraç ürünlerinin fiyatlarında düşüş

yaşanması bu ekonomiler üzerinde ek bir baskı oluşturmuştur (Göçer, 2012: 20). Dış gelirlerdeki azalma üretim hacmini ve istihdamı olumsuz etkilemiş; işsizlik oranlarında artış ve iç talepte daralma gözlenmiştir. Böylece dış şoklar, gelişmekte olan ekonomilerde içsel ekonomik zayıflıkları tetikleyerek krizin etkilerini derinleştirmiştir (Göçer, 2012: 20).

Bununla birlikte, geçmiş dönemlerde sık aralıklarla finansal istikrarsızlık yaşamış olmaları nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin bazıları krizlere karşı görece daha temkinli politika çerçeveleri geliştirmiştir. Önceki kriz deneyimlerinin ardından uygulamaya konulan düzenlemeler ve makroekonomik önlemler, bu ülkelerin 2008 şokunu gelişmiş ekonomilere kıyasla nispeten daha sınırlı hasarla atlattıklarına katkı sağlamıştır. Ayrıca finansal piyasalarının gelişmiş ülkeler kadar karmaşık ve derin olmaması da bulaşıcılık etkisinin görece sınırlı kalmasında rol oynamıştır. 1980'lerden itibaren küresel ölçekte hız kazanan finansallaşma süreci, üretken yatırımların önemli bir kısmının finansal varlıklara yönelmesine neden olmuş; özellikle karmaşık ve yüksek risk içeren türev ürünlerin yaygınlaşması finansal sistemde kırılganlık yaratmıştır. 2008 krizinin ortaya çıkışında da bu çeşitlendirilmiş türev araçların yoğun biçimde işlem görmesi ve riskin sistem geneline dağılması belirleyici unsurlardan biri olmuştur (Şimşek, 2008: 185).

2.5.1. Malezya

2008 yılının ilk çeyreğinde Malezya ekonomisi, küresel finans krizinin etkisiyle önemli bir dış şokla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde özellikle ihracat hacmi, sanayi üretimi ve özel yatırımlar belirgin biçimde gerilemiş; hanehalkı beklentilerinde bozulma yaşanmıştır. Tüketici güvenindeki düşüş, iç talebi zayıflatırken gayrisafi millî hasıla büyüme oranlarında da aşağı yönlü bir seyir ortaya çıkmıştır. Krizin ilk etkileri Malezya ekonomisinde eş zamanlı olarak hem reel hem de finansal göstergelerde hissedilmiştir. Diğer birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Malezya da küresel krizden başta ticaret ve finans kanalları aracılığıyla etkilenmiştir. Dış talepte yaşanan daralma, ihracata dayalı sektörlerde üretim kayıplarına yol açmış; bu durum istihdam üzerinde baskı yaratmış ve ülke genelinde gelir seviyelerinde düşüşlere neden olmuştur. 2009 yılı, Malezya ekonomisi açısından tam anlamıyla bir durgunluk dönemi olarak kayda geçmiştir. İhracat pazarlarının daralması, ekonomik büyümenin negatif yönde seyretmesine neden olurken, en ağır etkiyi imalat sanayi yaşamıştır. Küresel finans

krizinin derinleşmesiyle birlikte Malezya'dan ciddi boyutlarda sermaye çıkışları gerçekleşmiştir. ABD ve Avrupa merkezli bankalar, uluslararası faaliyetlerini sınırlandırarak kendi iç piyasa sorunlarına odaklanmış; bu gelişme Malezya'ya yönelen dış fon akımlarının azalmasına yol açmıştır. Özellikle portföy yatırımları açısından Malezya, sermaye çıkışlarından en fazla etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Malezya borsasında yabancı yatırımcıların payının yüksek olması, küresel risk algısındaki bozulmanın etkilerini daha da belirgin hâle getirmiştir. Nitekim 2008 yılının üçüncü çeyreğinde portföy yatırımları 15,9 milyon Malezya ringitinden 0,3 milyon ringit seviyesine kadar gerilemiştir. Diğer yatırım kalemlerinde de benzer bir eğilim gözlenmiş; 2007 yılında 46,9 milyon ringit olan sermaye girişleri 2008'de 8,1 milyon ringite düşmüştür. Bu gerilemede kamu ve özel sektörün dış borç geri ödemelerinin en düşük seviyeye inmiş olması etkili olmuştur (Yücel ve Şataf, 2018: 65).

2009 yılı başından itibaren devam eden sermaye çıkışları, Malezya ringiti üzerinde değer kaybı baskısı oluşturmuştur. Ringit, ABD doları karşısında yaklaşık %6 oranında değer yitirerek 1 dolar = 3,464 ringit seviyesinden 3,693 ringit düzeyine yükselmiştir. Bu gelişmede ihracat hacmindeki daralma ve portföy yatırımlarındaki azalma temel belirleyiciler olmuştur. Kurun değer kaybetmesi teorik olarak ihracat rekabetini artırabilecek bir unsur olmakla birlikte, Asya ekonomilerinde ihracat performansını belirleyen asıl faktörün dış talep ve üretim kapasitesi olduğu görülmüştür. 2008 küresel finans krizinin etkileri, Malezya'nın ihracata dayalı büyüme modelindeki kırılganlığı açık biçimde ortaya koymuştur. Ülke, 1982 yılından bu yana en sert ihracat daralmasını 2009 yılının Ocak ayında yaşamış; yıllık bazda ihracat hacmi yaklaşık %28 oranında azalmıştır. Bu düşüşten en fazla etkilenen kalemler, toplam ihracatın yaklaşık %40'ını oluşturan elektronik ve elektrikli makine ve cihazlar olmuştur. Ara mallarındaki ihracat da önemli ölçüde gerilerken, tarım ürünleri, hammaddeler ve doğal kaynak ihracatı emtia fiyatlarındaki küresel düşüş nedeniyle zayıflamıştır. Bununla birlikte, ihracattaki toparlanma süreci de uygulanan genişleyici politikalar sayesinde görece hızlı gerçekleşmiştir. İhracattaki sert düşüş, ithalat hacmini de aşağı çekmiş ve bu durum Malezya'nın dış ticaret dengesini sınırlı ölçüde etkilemiştir. Kriz süresince dış ticaret fazlası daralmış olsa da genel denge pozitif kalmaya devam etmiştir. Malezya'nın ihracat yapısına bakıldığında, 2008 yılında ihracatının yaklaşık %34'ünün ABD, Japonya ve Avrupa ülkelerinden oluşan G-7 ekonomilerine yöneldiği

görülmektedir. Bu durum, küresel talep daralmasının Malezya ekonomisi üzerindeki etkisini artıran bir unsur olmuştur. Malezya İstatistik Kurumu verilerine göre, sanayi üretimi 2009 yılı Ocak ayında yıllık bazda %19,8 oranında düşüş göstermiştir. Aylık bazda bu düşüş yaklaşık %4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ocak ayındaki sert daralmanın temel nedenleri; imalat sanayisinde %26,3, madencilik sektöründe %5,8 ve elektronik ürünlerde %12,5 oranındaki üretim azalışlarıdır. Petrol, kimya, kauçuk ve plastik ürünlerdeki gerilemeler, genel üretim düşüşünü derinleştirmiştir. Şubat ve Mart aylarında da sanayi üretimindeki daralma sırasıyla %14,7 ve %14,4 oranlarında devam etmiştir (Yücel ve Şataf, 2018: 66).

İşgücü piyasası açısından bakıldığında, kriz Malezya’da sınırlı bir etki yaratmıştır. İstihdam kayıpları görece düşük seviyelerde kalmış; 2009 yılının ilk çeyreğinde işsizlik oranı yalnızca %0,9 artarak %4 seviyesine yükselmiştir. 2008’in son çeyreğinde %3,1 olan işsizlik oranı, 2009’un ikinci çeyreğinde %3,6’ya gerilemiştir. Bu iyileşmede ekonomik daralmanın yavaşlaması ve hükümet tarafından uygulamaya konulan mali canlandırma paketleri belirleyici olmuştur. Kriz sürecinde üretim kapasitesinin yaklaşık %60 oranında düşürülmesi, işten çıkarmaları kaçınılmaz hâle getirmiştir. İş gücü kayıpları daha çok yabancı işçiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Hükümetin yerel istihdamı koruma politikası çerçevesinde yabancı işgücüne ek vergiler getirilmiş; bu durum yabancı çalışanları krizden en fazla etkilenen kesim hâline getirmiştir. Malezya hükümeti, resesyonun etkilerini sınırlamak ve ekonomik faaliyeti yeniden canlandırmak amacıyla kapsamlı kamu mali önlemleri uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede, kamu harcamalarının artırılması ve iç talebin desteklenmesi temel hedefler olarak belirlenmiştir. İlk mali canlandırma paketi 4 Kasım 2008 tarihinde yaklaşık 7 milyar Malezya ringiti tutarında açıklanmış ve altyapı projeleri ile yüksek çarpan etkisine sahip yatırımlara yönlendirilmiştir. Ancak 2008’in son çeyreğinde ve 2009’un başında derinleşen resesyon ve dış ticaretteki sert daralma, daha kapsamlı bir mali müdahaleyi zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda Mart 2009’da yaklaşık 60 milyar ringit büyüklüğünde ikinci bir canlandırma paketi devreye sokulmuştur. Söz konusu paket, Malezya’nın milli gelirinin önemli bir bölümünü kapsayacak ölçekte tasarlanmış; altyapı yatırımları, istihdam teşvikleri ve sosyal harcamalar yoluyla ekonominin desteklenmesi amaçlanmıştır. Buna ek olarak yaklaşık 3 milyar ringit tutarında çeşitli teşvik programları da uygulanmıştır. Ancak denetim raporlarında yolsuzluk iddiaları ve mali

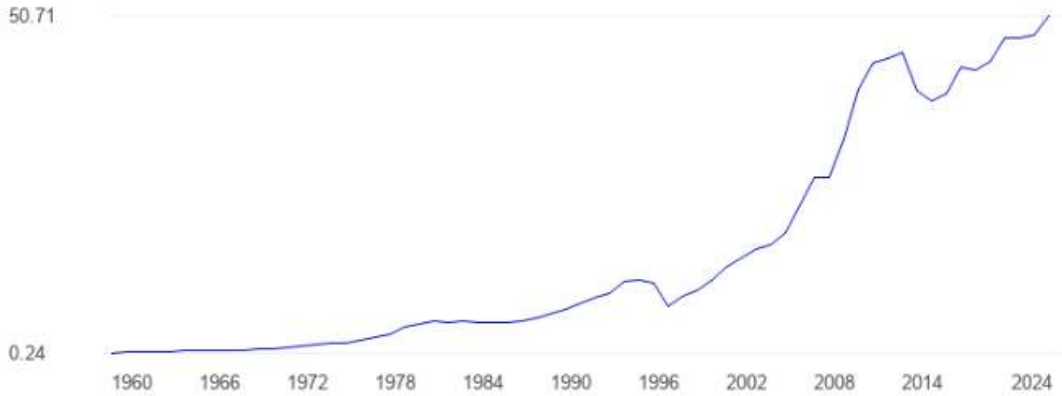
yönetimdeki zayıflıklar öne çıkmış; kamu kaynaklarının etkin kullanılamadığına yönelik eleştiriler artmıştır. 2008 küresel finansal krizi Malezya açısından klasik bir döviz ya da finansman krizi niteliği taşımamış; daha çok reel ekonomiyi doğrudan etkileyen bir ihracat krizi şeklinde ortaya çıkmıştır. Finansal ve ticari şoklar aracılığıyla ekonomiye yayılan kriz, özellikle portföy yatırımlarının hızlı çıkışıyla borsa üzerinde baskı oluşturmuştur. Ticaret kanalının kriz aktarımında belirleyici olmasının temel nedeni ise Malezya ve genel olarak Asya ekonomilerinin ihracata dayalı büyüme modeline sahip olmasıdır. (Yücel ve Şataf, 2018: 86).

❖ Malezya Kamu Maliyesi Sayısal Verileri

• Hükümet harcamalarının GSYİH oranı

2024 yılı ölçüsü %12,02 olup, 2023 yılındaki %11,95'lik bir seviyeye kıyasla artış yaşandığı görülmüştür. Karşılaştırıldığında, 101 ülke verilerinin dünya ortalama seviyesi %14,67'dir. Geçmişe dönük olarak, Malezya 1960-2024 yılları arası döneminde ortalama oran %14,02'dir. En dip değer olan %9,77'ye 1998 yılı erişilmiş, en yüksek seviye olan %19,25 seviyesine ise 1972 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

• Hükümet harcamaları dolar cinsinden

Şekil 2.3. Malezya Devlet Harcamaları, (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026).

2024 yılında kayda alınan en son değer 50,71 milyar ABD doları olup, 2023 yılında gerçekleşen 47,76 milyar ABD dolarına kıyasla bir artış eğilimi göstermiştir. Karşılaştırılırsa, 100 ülke için olan verilere göre dünya ortalaması 78,89 milyar ABD dolarıdır. Tarihsel şekilde incelendiğinde, Malezya için 1960-2024 yılları dönemi ortalama 14,95 milyar ABD dolarıdır. En düşük seviye 0,24 milyar ABD doları 1960 yılında gerçekleşmiş, en yüksek değer 50,71 milyar ABD doları seviyesi ile 2024 yılında kayda alınmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Mali denge GSYİH dengesi

2024 yılındaki en günümüze yakın seviye -3,95 yüzdendir ve bu, 2023 yılındaki -3,97 yüzdeler ile karşılaştırıldığında artıştır. Kıyaslama yapıldığında, 185 ülkeden alınan verilere ait dünya ortalaması -2,69 yüzdendir. Geçmişe göre, Malezya için 1990-2024 yılları arasında ortalama seviye -2,07 yüzdendir. En alt oran olan -6,05 yüzdeler değere 2000 yılında, en zirve veri olan 5,45 yüzdeler seviyeye ise 1994 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

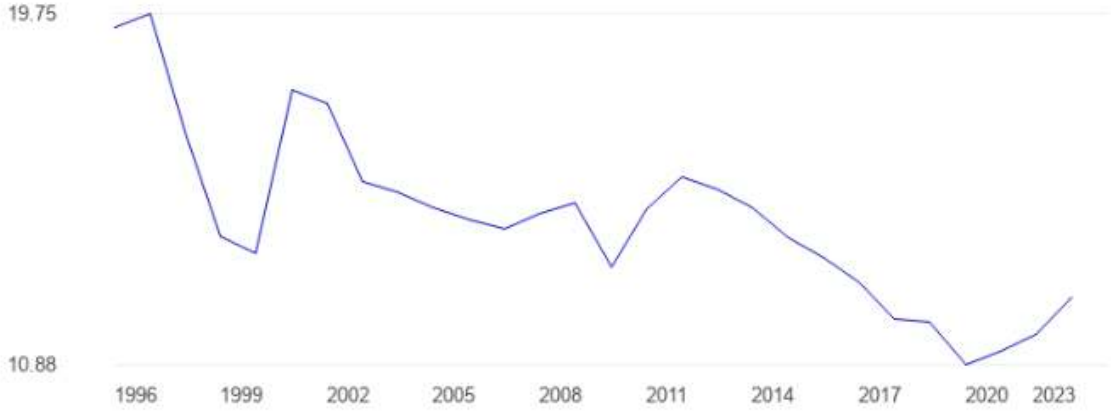
- Birincil Bütçe Dengesi

Birincil Bütçe Dengesi: Elde edilen toplam kamu gelirleri ile faiz dışında kalan kamu harcamaları arasındaki fark birincil bütçe dengesini vermektedir. Faiz dışı fazla verilmesi devletin faiz dışında kalan giderlerini, bütçe ile karşılayabilme kapasitesini vermektedir. Formül olarak şu şekilde ifade edilebilir;

Faiz Dışı Denge (Birincil Bütçe Dengesi) = Bütçe Gelirleri - (Bütçe Giderleri- Faiz Giderleri)(Susam,2026)

2023'teki -2,08 yüzdeler değerin aksine, 2024 için nihai değer -2 yüzdeler olup, bir artışa işaret etmektedir. Buna karşılık, 179 ülkeden elde edilen verilere dayanan küresel ortalama -1,04 yüzdelerdir. Malezya'nın 1990-2024 yılları arasındaki tarihsel ortalaması -0,44 yüzdelerdir. 2009 yılında en düşük değer -4,89 yüzde, 1994 yılında ise en yüksek değer %6,76 olarak kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Vergi gelirleri

Şekil 2.4. Malezya Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026).

2023 yılı kayda alınan en yakın oran %12,57 olup, 2022 yılına kıyasla %11,64'lük seviyesine göre bir artış göstermiştir. Karşılaştırıldığında, 87 ülkeden incelenen verilere dayanıldığında dünya ortalaması %17,30'dur. Malezya'nın 1996-2023 arası dönemi ortalama düzeyi %14,55'tir. En düşük oran %10,88'e 2020 yılında ulaşılmış, en yüksek değer %19,75 ise 1997 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Mal ve Hizmet vergileri

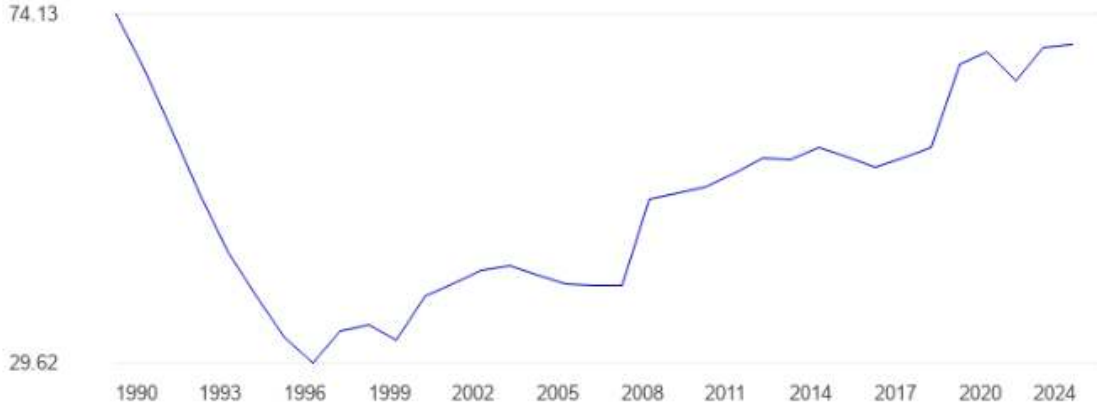
2023 yılı en yakın değer %19,8 olup, 2022 yılında %19,54'lük seviye ile karşılaştırıldığında, bir artış gerçekleşmiştir. Karşılaştırılınca, 88 ülke verilerine ait dünya ortalama seviyesi %32,78'dir. Önceki dönemler dikkate alındığında, Malezya'nın 1996-2023 yılları arası dönemde ortalaması %20,05'tir. En az değer %14,52'ye 2013 yılında erişilmişken, en yüksek seviye %28,97'ye ise 2016 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Gelir ve kar vergileri

2023 yılında alınan son veri %49,41 olup, 2022 yılında gerçekleşen %47,33'lük ölçüye göre bir yükselme göstermiştir. Karşılaştırıldığında, 85 ülkeden alınan verilere göre dünya ortalaması %25,45'tir. Eski dönemlerde dikkate alındığında, Malezya'nın 1996-

2023 yıllık dönemde gerçekleşen ortalaması %47,25'tir. Dibe en yakın değer olan %38,37 seviyesine 1996 yılında erişilmiş, en yüksek seviyeye %52,86 ise 2014 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet Borcu

Şekil 2.5. Malezya Devlet Borcunun GSYİH'ya Oranı (The GlobalEconomy, 2024)

2024 yılı değeri %70,08 olup, 2023 yılına kıyasla %69,71'lik orana göre bir artış eğilimi göstermiştir. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 182 ülkeden alınmış verilere göre dünya ortalaması %61,97'dir. Dönemsel olarak, Malezya'nın 1990-2024 yılları arasında gerçekleşen ortalaması %50,2'dir. %29,62'ye 1997 yılında en düşük değer olarak ulaşılmış, en yüksek değere %74,13 seviyesine 1990 yılında sahip olunmuştur. (theglobaleconomy, 2026)

2.5.2. İspanya

İspanya, Euro Bölgesi içerisinde yapısal kırılganlıkları en belirgin olan ekonomilerden biri olarak öne çıkmaktadır. 2007 yılında küresel ölçekte ortaya çıkan finansal çalkantılar, 2008'de büyük yatırım bankalarının iflaslarıyla derinleşmiş ve kısa sürede dünya ekonomisinin tamamını etkisi altına almıştır. Avrupa Birliği de bu sürecin doğrudan etkilendiği bölgeler arasında yer almış; özellikle kamu maliyesindeki dengesizlikler, birçok ülkede borç krizlerinin tetikleyicisi olmuştur. Neoliberal iktisat politikalarının uzun süreli uygulanması ve ülkeler arasındaki cari işlemler dengesi farklılıkları, bu kırılgan yapının temel nedenleri arasında gösterilmektedir. Söz konusu

gelişmelerle birlikte ortaya çıkan likidite daralması, İspanya ekonomisindeki yapısal sorunları daha görünür hâle getirmiştir. Özellikle konut sektöründe oluşan balonun patlaması, bankacılık sisteminde ciddi zararlara yol açmıştır. Bankaların bilanço bozulmaları, kamu kaynaklarıyla yapılan müdahaleleri zorunlu kılmış; bu durum özel sektör borçlarının zamanla kamu borcuna dönüşmesine neden olmuştur. Artan bütçe açıkları sürdürülemez bir noktaya ulaşmış, kredi kanallarının tıkanmasıyla birlikte borçlanma maliyetleri yükselmiş ve yüksek faiz yükü altındaki borçların çevrilememesi, borç sarmalını derinleştirmiştir. Tüm bu göstergeler, krizin İspanya’da öncelikle finans sektörü merkezli olarak ortaya çıktığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Kriz süreci yalnızca finansal sistemi değil, aynı zamanda İspanya’nın ekonomik büyüme dinamiklerini de kesintiye uğratmıştır. Zayıf temel ekonomik yapı, hızla şişen emlak piyasası, uluslararası şirketlerin rekabetten kaçınarak piyasa hâkimiyetine yönelmeleri, tasarruf bankalarının özelleştirilmesi, borçluluk oranlarındaki artış ve kontrol altına alınamayan işsizlik oranları, krizin İspanya ekonomisinde yarattığı başlıca yapısal sorunlar arasında yer almıştır. Emlak balonu ile küresel finans krizi arasındaki ilişki incelendiğinde, faiz oranları ile konut fiyatları arasındaki güçlü bağ dikkat çekmektedir. Para politikasında izlenen genişleyici yaklaşım, varlık fiyatları üzerinden özellikle konut sektöründe etkisini göstermiştir. Faiz oranlarının düşmesi, konut fiyatlarının hızla değerlenmesine yol açmış; ardından aşırı parasal genişleme, bu değerlenmeyi sürdürülemez bir balon hâline getirmiştir. İspanya’da konut kredilerinin milli gelire oranı bu süreci açık biçimde yansıtmaktadır. 1990’lı yıllarda %20’nin altında seyreden konut kredisi/GSYİH oranı, 2002 yılı itibarıyla %100 seviyesine ulaşmıştır (Yücel ve Şataf, 2018: 89). İspanya ekonomisinde kriz öncesi süreçte kamu maliyesine ilişkin göstergeler belirgin bir risk unsuru olarak değerlendirilmemekteydi. Buna karşılık, konut piyasasına dayalı kredi genişlemesi sonucunda özel sektörün borç yükü giderek artmış ve ekonomik yapının en hassas bileşenlerinden biri hâline gelmiştir. Konut edinimini destekleyen vergi düzenlemeleri ile çeşitli teşvik uygulamaları, hanehalkının gayrimenkul yatırımlarına yönelmesini teşvik etmiş, böylece konut talebindeki yükseliş fiyatların sürdürülebilir seviyelerin üzerine çıkmasına zemin hazırlamıştır. Finansman olanaklarının genişlemesiyle birlikte emlak piyasasında oluşan aşırı değerlenme, ekonomik kırılganlıkları derinleştirmiş ve kriz sürecinin temel dinamiklerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bu nedenle uluslararası finansal dalgalanmaların İspanya

ekonomisi üzerindeki etkilerinin açıklanmasında, konut sektöründe meydana gelen spekülâtif büyümenin belirleyici bir unsur olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım, 2019: 45).

İspanya, ekonomik büyüklüğü bakımından Avrupa Birliği içerisinde önde gelen ülkeler arasında yer almakta ve küresel ölçekte de önemli ekonomilerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ülke ekonomisinin üretim yapısında hizmetler sektörü başat konumda bulunurken, sanayi faaliyetleri ve turizm gelirleri de ekonomik performansın temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, 2000’li yılların başından itibaren ekonomik büyümenin sürdürülmesinde inşaat sektörünün etkisi dikkat çekici düzeylere ulaşmıştır. Özellikle 1996-2007 döneminde inşaat faaliyetleri İspanya ekonomisinin en hızlı gelişen alanlarından biri hâline gelmiş, sektör düzenli ve yüksek oranlı büyüme sergileyerek ekonomik genişlemeyi desteklemiştir. Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği çerçevesinde Avro kullanımına geçilmesiyle birlikte finansman maliyetlerinin azalması, kredi olanaklarının genişlemesine katkı sağlamış ve gayrimenkul yatırımlarını daha cazip hâle getirmiştir. Bu dönemde İspanyol finans kuruluşları, Avrupa Birliği içerisindeki diğer finansal piyasalardan uygun koşullarla fon temin ederek kaynaklarını büyük ölçüde konut ve inşaat yatırımlarına yönlendirmiştir. Konut piyasasında yaşanan hızlı büyüme, bankacılık sektörünün mortgage kredilerine yoğun biçimde bağımlı bir yapı kazanmasına neden olmuştur. Ancak 2008 küresel finans krizinin ardından gayrimenkul piyasasında meydana gelen daralma ve kredi geri ödemelerinde yaşanan aksaklıklar, finansal kuruluşların bilançolarında ciddi bozulmalara yol açmıştır. Mortgage kredilerinin önemli bir bölümünü yöneten bankalar, tahsil edilemeyen alacakların artması nedeniyle büyük ölçekli mali kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Finansal sistemde ortaya çıkan istikrarsızlığın ekonominin geneline yayılmasını engellemek amacıyla İspanya hükümeti, 2009 yılında bankacılık sektörüne destek sağlayacağını açıklamıştır. Buna rağmen finans kuruluşlarının yeniden yapılandırılması ve kurtarılmasına yönelik uygulamalar kamu maliyesi üzerinde ilave yük oluşturmuş, bütçe açıklarının büyümesine neden olmuştur. Bankacılık sektörünün desteklenmesi için kullanılan kamu kaynakları, ekonomik sorunların mali boyutunu genişleterek ülkedeki finansal sıkıntıların daha belirgin hâle gelmesine zemin hazırlamıştır (Erarslan ve Timurtaş, 2015: 89).

Bankacılık sektörü açısından bakıldığında, kriz öncesinde faaliyet gösteren yaklaşık 50 tasarruf bankasından kriz sonrasında yalnızca 13'ünün ayakta kalabildiği görülmektedir. Bu durum, finansal sistemde yaşanan çöküşün boyutlarını net biçimde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kamu maliyesi de kriz sürecinde ciddi baskı altına girmiş ve artan yükümlülükler nedeniyle mali sürdürülebilirlik tartışmalı hâle gelmiştir. Kriz döneminde bütçe açığı/GSYİH oranı hızla yükselmiş; 2008 yılında %4,5 seviyesinde olan oran 2009'da %11'e ulaşmıştır (Yücel ve Şataf, 2018: 92). Bütçe açığındaki bu hızlı artış, kısa vadeli borçlanmanın yükselmesine, ekonomik büyümenin yavaşlamasına ve finansal istikrarsızlığın derinleşmesine yol açmıştır. 2007 sonrası dönemde kamu borç stokunun hızla artmasının bir diğer nedeni ise menkul kıymetleştirme süreçleri sonrasında borç piyasalarının daha temkinli davranmaya başlaması olmuştur.

İspanya, 1986 yılında Avrupa Birliği'ne katılmış ve Euro Alanı'na dâhil olduktan sonra ilk ciddi ekonomik kriz deneyimini 2008 Küresel Finans Krizi ile yaşamıştır. Ortak para birimi kullanımı, kriz sürecinde ülkenin iktisadi politika araçlarını önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Bazı görüşler, Euro Alanı üyeliğinin İspanya'ya krizlere karşı daha fazla güven sağladığını ileri sürse de, ulusal para politikasının kullanılamaması krizin etkilerini derinleştiren bir unsur olmuştur. Kriz sonrasında İspanya hükümeti, ekonomik ve sosyal etkileri hafifletmek amacıyla çeşitli mali teşvik ve canlandırma programlarını yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda işsizlere yönelik işsizlik yardımları artırılmış, kişisel vergi kredileri düzenlenmiş, işsizler için mortgage ödemelerinde moratoryum uygulanmış ve konut kredilerinin vadeleri uzatılmıştır. Bu önlemler, hem sosyal maliyetlerin azaltılmasını hem de iç talebin desteklenmesini hedeflemiştir. Ayrıca İspanya, Uluslararası Para Fonu'ndan sağlanan destek çerçevesinde 2010 yılında imzalanan kredi anlaşmasıyla, 2014 yılına kadar bütçe açığının %3'ün altına indirilmesi ve kamu borç stokunun azaltılması yükümlülüğünü üstlenmiştir (Yücel ve Şataf, 2018: 94). Euro Alanı'nda yer alması nedeniyle ulusal parasını devalüe edememesi, krizin ilk aşamada daha da derinleşmesine yol açmış; ancak ilerleyen dönemde euronun dolar karşısında değer kaybetmesi ve AB destekli kredi mekanizmalarının devreye girmesi, ekonomik toparlanmayı desteklemiştir. Kriz sonrası uygulanan mali disiplin ve yapısal reformlar, bozulan kamu mali dengesinin kademeli olarak iyileşmesini sağlamıştır. Nitekim bütçe açığı oranı 2015 yılında %5,1, 2016'da %4,6 ve 2018'de %2,9 seviyesine

gerilemiştir (Yücel ve Şataf, 2018: 95). 2008 Küresel Finans Krizi, uzun yıllar istikrarlı büyüme sergileyen İspanya ekonomisinde ciddi bir daralmaya yol açmış; krize karşı geliştirilen mali önlemler ve finansal sektörün yeniden yapılandırılması, toparlanma sürecinin temel dayanaklarını oluşturmuştur.

2008 yılında patlak veren küresel finansal kriz, İspanya ekonomisinde yapısal kırılmalara yol açmış ve uzun süreli etkiler bırakmıştır. Kriz öncesinde büyümenin önemli ölçüde konut üretimi ve gayrimenkul yatırımlarına dayanması, emlak balonunun sönmesiyle birlikte ekonomiyi sert bir daralma sürecine sürüklemiştir. İnşaat faaliyetlerinin ani biçimde yavaşlaması üretim kaybına ve geniş çaplı işten çıkarmalara neden olmuş; işsizlik oranı hızla yükselmiş ve özellikle gençler arasında dramatik seviyelere ulaşarak %50 bandına yaklaşmıştır. Finansal sektörde de ciddi sarsıntılar yaşanmış; konut kredilerine yoğun şekilde maruz kalmış olan bankaların bilançoları bozulmuş, bazı finans kuruluşları iflas etmiş, bazıları ise kamu müdahalesiyle ayakta tutulabilmiştir. Bankacılık sistemindeki bu kırılganlık, kamu maliyesi üzerinde ek yük oluşturmuştur. Ekonomik daralma nedeniyle vergi gelirlerinin gerilemesi ve krizin etkilerini hafifletmek amacıyla artan kamu harcamaları sonucunda bütçe dengesi bozulmuş, kamu borç stoku hızlı bir artış göstermiştir. Bu gelişmeler, İspanya'yı Avrupa Birliği'nden finansal destek talep etmeye yöneltmiştir. Kriz sonrasında uygulamaya konulan mali disiplin ve kemer sıkma tedbirleri makroekonomik göstergelerde belirli bir toparlanma sağlamış olsa da, bu politikalar gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve toplumsal huzursuzlukları artırmıştır. Artan işsizlik, sosyal harcamalardaki kısıtlamalar ve refah kaybı, siyasal alanda da dalgalanmalara yol açmış; ekonomik iyileşme süreci toplumsal ve politik maliyetlerle birlikte ilerlemiştir (Serrano vd., 2016: 89).

Tablo 2.1. İspanya'nın 2007-2010 Yılları İçin Temel Ekonomik Verileri (%)

Yıl	İş Başına Düşen Milli Gelir Büyümesi (%)	İşsizlik Oranları (%)	Enflasyon Oranları (%)
2007	1.8	8.3	2.7
2008	-0.6	11.3	4.0
2009	-4.4	18.0	-0.3
2010	-0.4	20.1	1.9

Kaynak: Royo, 2020: 125

2007–2010 dönemine ait makroekonomik göstergeler, İspanya ekonomisinin küresel finansal sarsıntı karşısında nasıl bir dönüşüm geçirdiğini sayısal olarak ortaya koymaktadır. 2007 yılında ekonomik yapı görece dengeli bir görünüm arz etmekteydi: büyüme oranı %1,8 düzeyinde gerçekleşmiş, işsizlik %8,3 seviyesinde seyretmiş ve fiyat artışları %2,7 oranıyla kontrol altında kalmıştır. Ancak 2008’e gelindiğinde küresel ölçekte derinleşen finansal kriz, İspanya’da özellikle kişi başına düşen gelir üzerinde olumsuz bir baskı yaratmış ve bu göstergede %0,6 oranında gerileme meydana gelmiştir. Aynı yıl işsizlik oranı %11,3’e yükselmiş, enflasyon ise %4,0 seviyesine çıkarak fiyat istikrarında bozulma sinyali vermiştir (Royo, 2020: 125).

Krizin en sert etkileri 2009 yılında hissedilmiştir. Ekonomik faaliyet hacmi %4,4 oranında daralmış, işsizlik %18’e ulaşarak dramatik bir sıçrama göstermiştir. Bununla birlikte enflasyon oranının %0,3 düzeyinde negatife dönmesi, iç talepte ciddi bir zayıflama yaşandığını ve ekonominin deflasyonist baskılarla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. 2010 yılına gelindiğinde küçülme ivmesi belirgin ölçüde yavaşlamış ve daralma %0,4 ile sınırlı kalmıştır; buna karşın işsizlik oranı %20,1’e çıkarak tarihsel bir zirveye ulaşmıştır. Enflasyonun %1,9’a yükselmesi ise ekonomik aktivitede sınırlı bir canlanma emaresi olarak yorumlanabilir. Bütüncül olarak değerlendirildiğinde, söz konusu dört yıllık tablo, küresel krizin İspanya’da üretim hacmini ciddi biçimde daralttığını, iş gücü piyasasında kalıcı hasar bıraktığını ve fiyat hareketlerinde dalgalı bir seyir yarattığını açıkça göstermektedir. Özellikle istihdam piyasasındaki bozulma, kriz sonrasında da en önemli yapısal sorun olarak varlığını sürdürmüştür (Royo, 2020: 125).

Bu ağır ekonomik koşullar karşısında İspanya hükümeti, toparlanma sürecini hızlandırmak ve istihdamı desteklemek amacıyla 28 Kasım 2008 tarihinde 11 milyar Euro tutarında bir ekonomik destek programını yürürlüğe koymuştur. Söz konusu paketle en az 300.000 kişiye yeni iş imkânı sağlanması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra, bütçe açığının büyümesine yol açan üretim daralması ve ithalat kaynaklı vergi kayıplarını telafi edebilmek için mali düzenlemelere gidilmiş, kamu gelirlerini artırmaya yönelik çeşitli önlemler devreye alınmıştır. Bu müdahaleler, ekonomideki tahribatı sınırlandırma ve makroekonomik dengeleri yeniden tesis etme amacını taşımıştır (Royo, 2020: 125).

Kriz ortamında uygulamaya konulan makroekonomik müdahalelere ek olarak İspanya yönetimi, maliye politikası araçlarını daha kapsamlı biçimde devreye sokmuştur (Karagöz, 2009). Bu çerçevede dolaylı vergiler alanında düzenlemeler yapılmış; hem genel hem de indirimli Katma Değer Vergisi oranlarında artışa gidilerek bütçe gelirlerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte işletmelerin nakit akışını rahatlatmak için KDV iade prosedürleri hızlandırılmıştır. Hane halkının harcanabilir gelirini desteklemek ve iç talepteki daralmayı sınırlamak amacıyla ilave vergi kredileri sağlanmış; küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için 2009–2011 döneminde daha düşük oranlı kurumlar vergisi uygulaması yürürlüğe konulmuştur (Royo, 2020: 128).

Tasarruf gelirlerinin vergilendirilmesinde de kademeli bir değişikliğe gidilmiş; 2009 yılında artan oranlı sistem benimsenmiş, 2010'dan itibaren ise sabit oranlı vergileme esas alınmıştır. Servet vergisi bakımından %100'lük indirim uygulanarak mükellefler üzerindeki yük geçici olarak hafifletilmiştir. İstihdamın korunmasına katkı sağlamak amacıyla serbest amortisman imkânı tanınmış, böylece firmaların yatırım kararları teşvik edilmiştir. Ayrıca vergi borçlarının ertelenmesinde uygulanan faiz oranları aşağı çekilmiş; bütçe gelirlerini desteklemek üzere hidrokarbon ürünleri ile tütün mamullerinde Özel Tüketim Vergisi artırılmıştır (Royo, 2020: 128).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, söz konusu düzenlemeler İspanya'nın krizle mücadele yaklaşımının yalnızca tek bir politika alanına dayanmadığını, aksine gelir artırıcı tedbirler ile talep ve üretimi destekleyici mekanizmaları birlikte kullanan çok katmanlı bir strateji izlediğini göstermektedir. Vergi sistemi üzerinden sağlanan teşvikler, tüketiciyi ve işletmeleri eş zamanlı biçimde desteklemeyi hedeflemiş; nihai amaç ekonomik faaliyet düzeyini yeniden yükseltmek ve iş gücü piyasasında ortaya çıkan dengesizlikleri azaltmak olmuştur (Karagöz, 2009: 87).

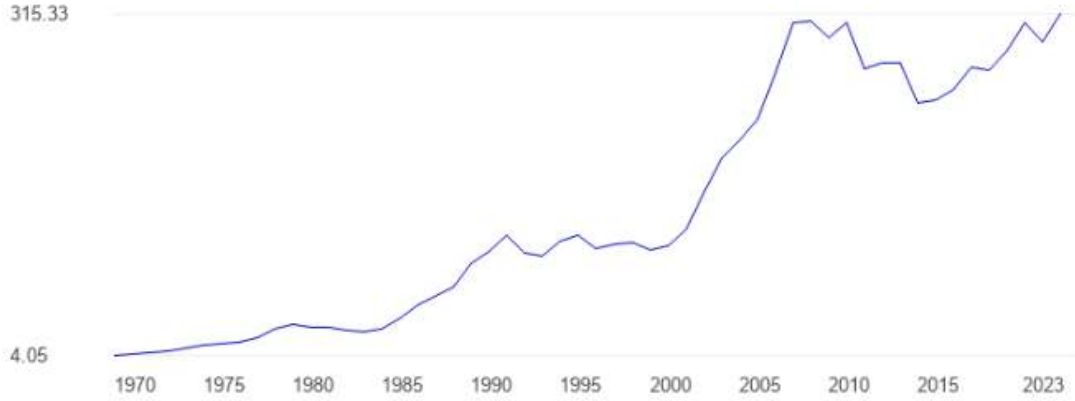
❖ İspanya Kamu Maliyesi Sayısal Verileri (theglobaleconomy, 2026)

- Devlet harcamaları, GSYİH'nin yüzdesi

2023 yılı değer %19,46 olup, 2022 yılında gerçekleşen %19,96'lık seviye ile karşılaştırıldığında bir azalma meydana gelmiştir. Kıyas yapıldığında, 156 ülkeden toparlanmış verilere dayanıldığında dünya ortalama oranı %16,14'tür. İspanya'nın 1970-2023 yılları arasındaki dönemde %16,4'tür. Tarihsel süreci boyunca en düşük seviyeye

%9,88'e 1970 yılında erişilmiş, en yüksek değer olan %21,82 2020 yılında kayda alınmıştır. (theglobaleconomy, 2026)

- Devlet harcamaları, dolar cinsinden.

Şekil 2.6. İspanya Devlet Harcamaları, (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026)

Günümüze en yakın değer 315,33 milyar ABD doları olmuş, 2022 senesinde erişilen 288,78 milyar ABD doları ile karşılaştırıldığında bir artış gerçekleşmiştir. İncelendiğinde, 155 ülkenin verilerinin dünya ortalaması 104,89 milyar ABD dolarıdır. İspanya için dönemsel olarak 1970-2023 yılları arası ortalama 135,43 milyar ABD dolarıdır. En az miktar olan 4,05 milyar ABD doları 1970 yılında, en fazla miktar olan 315,33 milyar ABD doları ise 2023 yılında kayda alınmıştır. (theglobaleconomy, 2026)

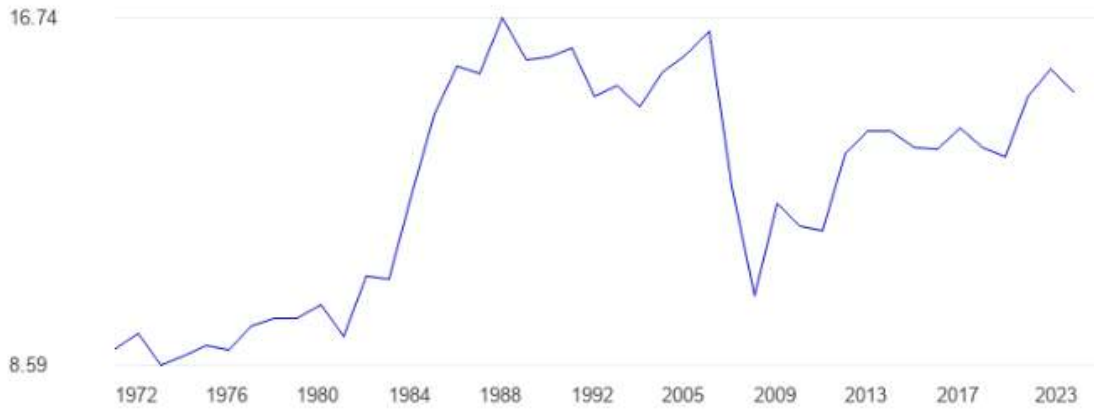
- Mali denge, GSYİH'nin yüzdesi

-3,15 yüzde 2024 yılı için son değerdir ve bu, 2023 yılı -3,52 yüzdelik dilime oranla artış olduğu görülmektedir. 185 ülkeden alınan veriler için dünya ortalaması -2,69 yüzdedir. İspanya için 1990-2024 yılları arasındaki dönemde -4,28 yüzdedir. En düşük değere (-11,5 yüzdelik dilime) 2012 senesinde, en yüksek seviye 2,12 yüzdelik değer 2006 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026)

- Birincil bütçe dengesi

2024'te -1,34 yüzdesindedir ve bu durum, 2023 yılında gerçekleşen -1,73 yüzdesine oranla bir artıştır. Kıyaslandığında, 179 ülkeden derlenmiş verilere ait dünya ortalaması -1,04 yüzdesidir. İspanya 1990-2024 döneminde ortalama -1,76 yüzdesidir. En düşük yüzde -9,92 yüzdesi 2009 yılında, en yüksek yüzde 3,38 yüzdesi ise 2006 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026)

- Vergi gelirleri

Şekil 2.7. İspanya Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026)

2023 yılı değeri %4,99 olup, 2022 yılında yaşanan %15,5'lik seviyeye göre bir azalma göstermiştir. 87 ülke verileri dünya ortalamasını %17,30 olarak vermiştir. İspanya'nın 1972-2023 tarihleri ortalaması %12,84'tür. En düşük oran %8,59'a 1974 yılında ulaşılırken, en yüksek seviye %16,74 ise 1989 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026)

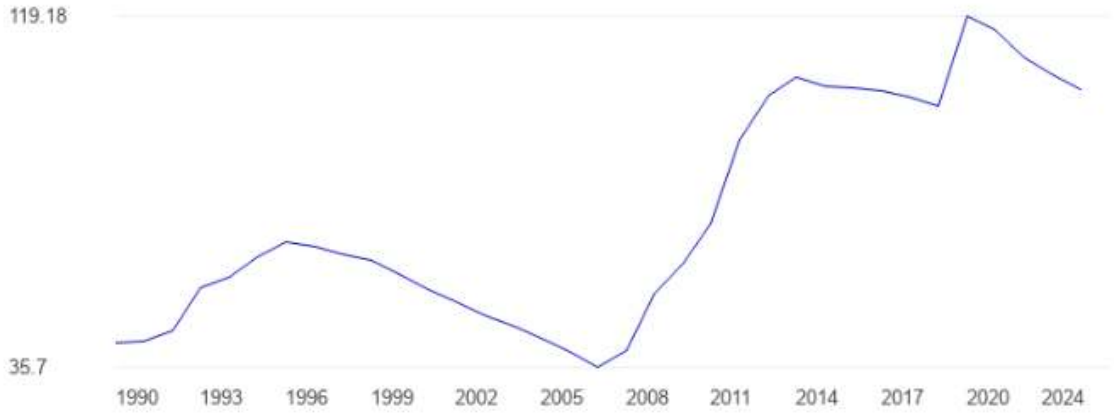
- Mal ve hizmet vergileri

2023 değeri %24,82 olup, 2022 yılındaki %25,3'lük değerle karşılaştırıldığında bir düşüş gerçekleşmiştir. Karşılaştırılınca, 88 ülke verileri dünya ortalaması %32,78 olduğunu göstermiştir. İspanya'nın 1972-2023 yıllarında ortalaması %23,25'tir. En düşük seviye %15,46'ya 1982 yılında ulaşılırken, en yüksek değere (%28,71) ise 2017 yılında erişilmiştir. (theglobaleconomy, 2026)

- .Gelir ve kar vergileri

2023 yılı değeri %22,37 olup, 2022 tarihinde %22,52'lik seviyeye oranla bir düşüş görülmüştür. İncelendiğinde 85 ülkeden toplanan verilerin belirttiği dünya ortalaması %25,45'tir. İspanya'nın 1972-2023 dönemi ortalaması %22,71'dir. En düşük değer olan %15,84 ile 1972 yılında, en yüksek değer olan %31,81 'e ise 1989 yılında karşılaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026)

- Devlet borcu

Şekil 2.8. İspanya Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı (theglobaleconomy, 2026)

2024'ten alınan son oran %101,65 olmuş, 2023 döneminde %105,07'lik değere kıyasla bir düşüş göstermiştir. 182 ülke verilerine göre dünya ortalaması %61,97'dir. Geçmişten edinilen verilere göre, İspanya'nın 1990-2024 yılları arasındaki ortalama seviyesi %71,33'tür. En düşük değere %35,7'ye 2007 yılında karşılaşılmış, en yüksek değer olan %119,18 ise 2020 yılında erişilmiştir. (theglobaleconomy, 2026)

2.5.3. Pakistan

Ampirik çalışmalar, negatif ekonomik şokların finansal piyasalardaki fiyat dalgalanmaları üzerinde pozitif şoklara kıyasla daha güçlü ve kalıcı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Bu tür piyasalarda oynaklık kümelenmesinin daha uzun süre devam ettiği ve belirsizliğin daha zor ortadan kalktığı gözlemlenmektedir. Bu çerçevede 2008 Küresel Finans Krizi, hisse senedi getirilerinde sınırlı bir düşüşe yol açmakla birlikte

Pakistan borsalarında fiyat oynaklığını belirgin biçimde artırmıştır. Benzer etki Hindistan'da da görülmüş, ancak krizin yansımaları Hindistan piyasalarında daha sert hissedilmiştir. 2008 küresel krizinin Pakistan'a sirayet etmesinde, finansal ve ticari kanalların teknolojik gelişmelerle hızlanması ve küreselleşme süreciyle ortaya çıkan yeni ekonomik entegrasyon yapıları belirleyici olmuştur. Kriz sürecinde, gelişmiş ülkeler arasında olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de net sermaye akımlarında ciddi bir daralma yaşanmıştır. Bu durum Pakistan açısından doğrudan yabancı yatırımların azalmasına, portföy yatırımlarının geri çekilmesine ve ihracat hacminde gerilemeye neden olmuştur. Nitekim 2008 yılının ilk aylarından itibaren Pakistan borsaları genel olarak aşağı yönlü bir seyir izlemiştir. Pakistan'da Karaçi, Lahor ve İslamabad olmak üzere üç ayrı menkul kıymetler borsası faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında en köklü ve en büyük piyasa olan Karaçi Borsası, toplam işlem hacminin yaklaşık %60'ını gerçekleştirmesi nedeniyle ülkenin temel finansal merkezi konumundadır (Ali ve Afzal, 2012: 276). Bazı akademik çalışmalar, Ramazan ayının Pakistan borsası üzerindeki etkisini incelemiş; bu dönemde fiyat oynaklığında görece bir azalma gözlemlense de hisse senedi getirileri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki tespit edilememiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi, ülke borsaları açısından 1929 Büyük Buhranı'ndan sonra en yıkıcı ve tetikleyici krizlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Ekonometrik analiz sonuçları, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Pakistan'da hisse senedi getirileri üzerinde yaklaşık $-0,3$ oranında negatif bir etki yarattığını göstermektedir (Ali ve Afzal, 2012: 280). Bu bulgu, krizin Pakistan hisse piyasasında olumsuz ancak görece sınırlı bir etki oluşturduğuna işaret etmektedir. Buna karşın model sonuçları, krizin fiyat dalgalanmaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etki yarattığını ortaya koymuştur. Özellikle hisse senedi getirilerindeki oynaklığın yaklaşık %15 oranında arttığı, bu artışın ise Hindistan piyasalarında daha belirgin olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, Pakistan ve Hindistan'ın kriz karşısında benzer yapısal özellikler taşımasına rağmen, etkinin şiddeti bakımından ayrıştığını göstermektedir.

Hindistan ile Pakistan karşılaştırıldığında, Hindistan borsasının küresel finans krizinden daha fazla etkilendiği görülmektedir. İstatistiksel analizler, Hindistan'ın ekonomik büyüklüğünün Pakistan'dan daha yüksek olması ve ülke ekonomisinin

küresel finansal sisteme daha açık bir yapıya sahip bulunması nedeniyle, hisse senedi piyasalarındaki dalgalanmaların daha şiddetli yaşandığını ortaya koymuştur. Küresel entegrasyon düzeyi arttıkça, krizlerin finansal piyasalara yansıma gücünün de arttığı bu bulgularla desteklenmektedir. Küresel finans krizi; büyüme oranları, enflasyon, borçlanma yapısı ve dış ticaret hacmi açısından hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli sorunlar yaratmıştır. Pakistan gibi ülkelerde ise kamu borçlarındaki artışın, milli gelir artış hızını katbekat aşması dikkat çekici bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak kamu gelirlerinde yaşanan düşüşler, artan kamu harcamaları ve sosyal transferler, bütçe dengeleri üzerinde ciddi baskılar oluşturmıştır. Krize karşı uygulanan mali teşvikler kapsamında vergi indirimlerine gidilmesi, vergi tabanının daralmasına yol açmış; bu durum kamu borçlanma yapısını bozarak mali sürdürülebilirliği zayıflatmıştır. Kriz sonrası dönemde Pakistan'da kamu maliyesi, artan borç yükü ve azalan gelirler nedeniyle daha kırılgan bir hâle gelmiştir. Devlet, ekonomik daralmanın sosyal etkilerini hafifletmek amacıyla sosyal harcamaları artırmış; ancak bu politikalar bütçe açıklarının büyümesine neden olmuştur. Kamu mali tepkileri kısa vadede ekonomik faaliyetleri desteklemeyi hedeflese de, orta ve uzun vadede borçlanma ihtiyacını artırarak mali disiplin sorunlarını derinleştirmiştir. Bu bağlamda 2008 Küresel Finans Krizi, Pakistan'da yalnızca finansal piyasaları değil, aynı zamanda kamu mali yapısını ve ekonomik istikrarı da kalıcı biçimde etkilemiştir (Ali ve Afzal, 2012: 280).

❖ Pakistan Kamu Maliyesi Sayısal Verileri (theglobaleconomy, 2026):

- Devlet harcamaları, GSYİH'nin yüzdesi

2024 yılı kayıt olan son değer %8,5 olup, 2023 yılı gerçekleşen %10,31'lik oranla karşılaştırıldığında bir düşüş gerçekleşmiştir. Kıyaslandığında, 101 ülkeden alınmış verilerin belirttiği dünya ortalaması %14,67'dir. Tarihsel olarak, Pakistan 1960-2024 yılları dönemi ortalaması %11,15'tir. En düşük seviye %8,5'e 2024 yılında kaydedilmişken, en yüksek oran %16,78 ise 1989 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet harcamaları, dolar cinsinden

Şekil 2.9. Pakistan Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026)

2024 yılı alınan son değer 31,71 milyar ABD doları olmuş, 2023 yılı değeri 34,83 milyar ABD dolarına kıyasla bir azalma göstermiştir. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 100 ülkenin verileri dünya ortalamasını 78,89 milyar ABD doları olarak göstermektedir. Tarihi olarak, Pakistan'ın 1960-2024 yılları arasında kalan dönemde ortalama 11,54 milyar ABD dolarıdır. En düşük miktar 0,38 milyar ABD doları 1960 yılında yaşanmış, en yüksek değer ise 39,33 milyar ABD doları ile 2022 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Mali denge, GSYİH'nin yüzdesi

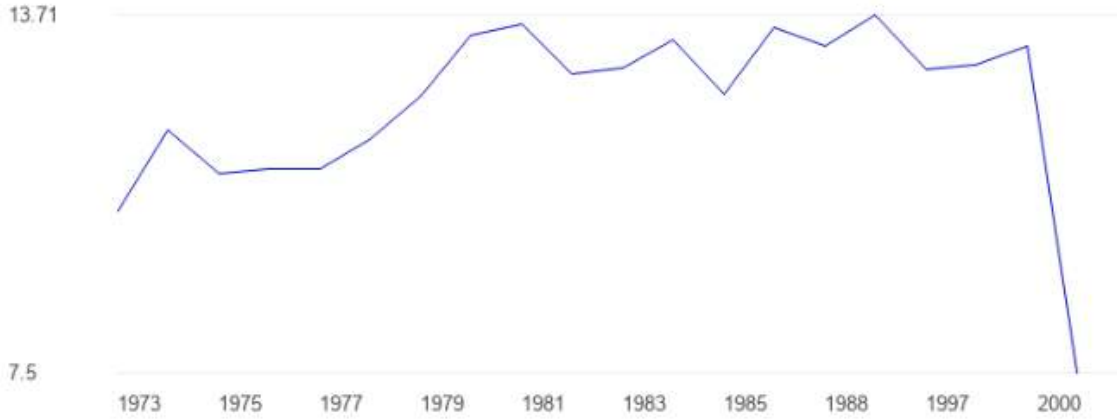
2024 yılı son oran -6,81 yüzdesidir ve bu, 2023 yılında ise -7,76 yüzdesine göre bir artış olduğu görülmektedir. İncelendiğinde, 185 ülkeden toplanan veriler dünya ortalamasının -2,69 yüzdesinde olduğunu göstermiştir. Geçmişe dönük olarak, Pakistan için 1990-2024 yılları arasında kayda alınan ortalama değer -4,86 yüzdesidir. En düşük değer -7,84 yüzdesi 2022 yılında, en yüksek değer -0,12 yüzdesi ise 2003 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Birincil bütçe dengesi

2024 değeri %0,96 olup, 2023 yılı değeri -%0,92'ye göre bir artış görülmüştür. Karşılaştırıldığında, 179 ülke verilerine göre kıyaslandığında dünya ortalaması -

%1,04'tür. Pakistan için 1990-2024 yılları arası ortalaması -%0,78'dir. En düşük yüzde olan -%3,76 2012 yılında, en yüksek yüzde %3,03 ise 2003 yılında yaşanmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Vergi gelirleri

Şekil 2.10. Pakistan Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026)

2000 yılı son kayda alınan değer %7,5 olarak gerçekleşmiş olup, 1999'da yaşanan %13,17'lik oranla karşılaştırıldığında bir düşüş görülmüştür. Karşılaştırıldığında 87 ülkeden derlenen istatistiklere göre dünya ortalaması %16,76'dır. Pakistan'ın 1973-2000 yılları arasındaki değeri ortalama %12,17'dir. En az değer olan %7,5'e 2000 yılında erişilmişken, en yüksek değer %13,71 ise 1989 yılında görülmüştür. (theglobaleconomy, 2026).

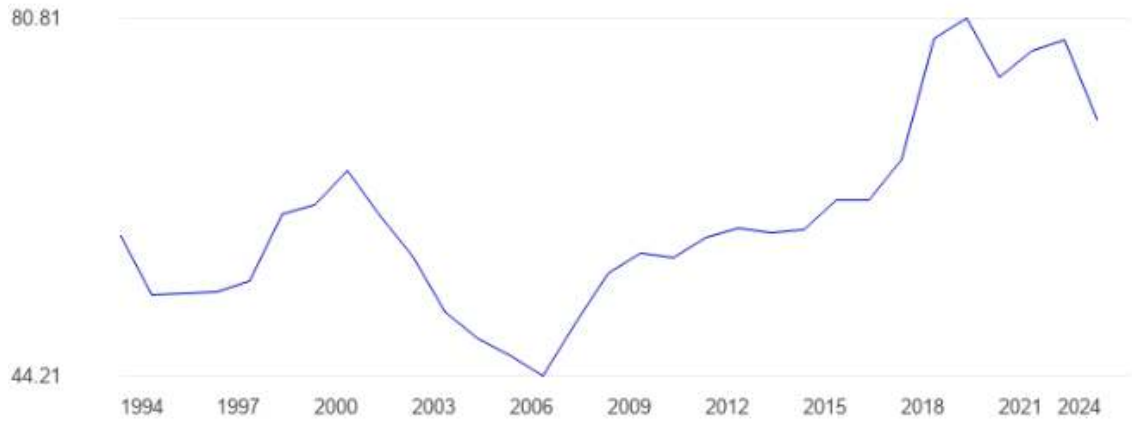
- Mal ve hizmet vergileri

2000 yılı gerçekleşen son değer %30,3 olup, 1999 yılında alınan %28,93'lük seviyeye göre bir artış göstermiştir. Karşılaştırıldığında, 85 ülke istatistikleri dünya ortalamasını %31,33 olarak göstermiştir. Tarihi dönem olarak, Pakistan için 1973-2000 yılları dönemi ortalaması %31,95'tir. En düşük değer %27,08'e 1998 yılında ulaşılırken, en yüksek değer %34,64 ise 1976 yılında görülmüştür. (theglobaleconomy, 2026).

- Gelir ve kar vergileri

2000 yılındaki son değer %19,03 olup, 1999 yılı dönemi %22,69'luk orana göre bir düşüş göstermiştir. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 85 ülkeden alınmış istatistiklere göre dünya ortalaması %22,88'dir. Pakistan'ın 1973-2000 dönemi ortalaması %13,65'tir. En az oran %8,99'a 1989 yılında ulaşılırken, en yüksek oran %22,69 ise 1999 yılında kaydedilmiştir.(theglobaleconomy, 2026).

- Devlet borcu

Şekil 2.11. Pakistan Hükümet Borcunun GSYİH'ye Oranı (theglobaleconomy, 2026)

2024 yılı alınan son oran %70,39 olup, 2023 yılında yaşanan %78,51'lik seviye ile karşılaştırıldığında, bir azalma göstermiştir. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 182 ülkeden elde edilen istatistiklere göre dünya ortalaması %61,97'dir. Pakistan için 1994-2024 yılları arasındaki gerçekleşen ortalama oran %60,21'dir. En az değer, %44,21 2007 yılında kayda alınırken, en yüksek değer %80,81 ise 2020 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

2.5.4. Rusya

Rusya, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerin bazı özelliklerini bünyesinde barındıran karma bir ekonomik yapıya sahiptir. Ülke ekonomisinde en ileri

ve rekabetçi sektörlerin başında savunma ve silah sanayi gelmektedir. Bunun yanı sıra hayvancılık, ormancılık ve tarım faaliyetleri de ekonomik üretime katkı sağlamakla birlikte, bu alanların toplam ekonomi içindeki payı sınırlıdır. Rusya geniş yüzölçümüne sahip olmasına rağmen, topraklarının verimlilik düzeyi düşüktür. Toplam arazi varlığının yalnızca yaklaşık %10'luk kısmı tarımsal üretime elverişli kabul edilmektedir. Bu durum, özellikle nüfusun beslenmesi ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından yapısal bir zorluk oluşturmaktadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya ekonomisi derin bir dönüşüm sürecine girmiş ve ciddi ekonomik daralmalarla karşı karşıya kalmıştır. Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşanan kurumsal ve yapısal sorunlar, ekonomik istikrarı olumsuz etkilemiştir. Ancak Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte uygulanan ekonomik reformlar ve istikrar politikaları, bu olumsuz sürecin kademeli olarak tersine çevrilmesini sağlamıştır. Nitekim 1999–2008 döneminde Rusya ekonomisi ortalama %7 civarında bir büyüme performansı sergilemiştir. Bu büyüme süreci, reel ücretlerde artış, kredi hacminin genişlemesi ve işsizlik oranlarında belirgin bir düşüşle sonuçlanmıştır. Kriz öncesinde %12,9 seviyelerinde olan işsizlik oranı, bu dönemde yaklaşık %6,4 düzeylerine kadar gerilemiştir (Fidan ve Fırat, 2020: 94).

Rusya'nın küresel ekonomi içinde görece güçlü bir konuma ulaşmasında; yüksek düzeyde uluslararası rezerv birikimi, sermaye girişleri, cari işlemler fazlası ve zengin doğal kaynak varlığı belirleyici olmuştur. Özellikle petrol ve doğal gaz başta olmak üzere enerji kaynaklarından elde edilen gelirler, kamu maliyesine ve dış dengeye önemli katkılar sağlamıştır. Buna ek olarak, ülkedeki finansal kaynakların büyüklüğü ve nitelikli işgücü potansiyeli, Rusya'nın kriz dönemlerine görece daha dayanıklı girmesini mümkün kılmıştır. Bu unsurlar sayesinde Rusya, küresel finans krizi sürecine ekonomik açıdan güçlü bir başlangıç yapmış; birçok ülkenin aksine bu dönemde yükselen ekonomiler arasında gösterilerek BRIC ülkeleri grubuna dâhil edilmiştir. Bununla birlikte Rusya ekonomisinin büyük ölçüde hammadde ve enerji ihracatına dayanması, küresel finans krizi döneminde yaşanan kırılganlığın temel nedenlerinden biri olmuştur. Kriz sürecinde uluslararası petrol fiyatlarında meydana gelen sert düşüşler, Rusya'nın ihracat performansını olumsuz etkilemiş; ihracat artış oranları %30'lar seviyesinden –%36 düzeylerine kadar gerilemiştir. Enerji fiyatlarındaki bu düşüş, kamu gelirlerinde

azalmaya yol açarak bütçe açıkları riskini gündeme getirmiş ve mali planlamaların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır (Fidan ve Fırat, 2020: 94).

Kriz karşısında Rusya, kamu maliyesi araçlarını aktif biçimde kullanarak ekonomik daralmanın etkilerini sınırlamaya çalışmıştır. Devlet, artan bütçe risklerine rağmen kamu harcamalarını kısmen artırmış; stratejik sektörler için destekler ve finansal istikrarı korumaya yönelik önlemler devreye alınmıştır. Maliye politikası çerçevesinde bütçe rezervleri kullanılmış, enerji gelirlerinden biriktirilen fonlar ekonomik istikrarın sürdürülmesi amacıyla devreye sokulmuştur. Bu kamu mali tepkileri, kısa vadede ekonomik daralmayı yumuşatırken, Rusya'nın kriz sürecini görece kontrollü bir şekilde atlatmasına katkı sağlamıştır. Ancak enerji fiyatlarına bağımlı büyüme modeli, uzun vadede mali sürdürülebilirlik ve ekonomik çeşitlenme ihtiyacını daha görünür hâle getirmiştir.

Küresel ölçekte gelişmiş ekonomiler kategorisinde yer almamakla birlikte Rusya, özellikle savunma teknolojileri ve silah üretimi alanındaki yüksek kapasitesiyle dikkat çeken bir ekonomik yapıya sahiptir. Askerî sanayi kompleksi, ülke ekonomisinin stratejik dayanaklarından biri olarak öne çıkarken; tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri de üretim yapısında önemli bir yer tutmaktadır. Yaklaşık 17 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle dünyanın en geniş coğrafi alanına sahip olan Rusya'nın bu büyüklüğü teorik olarak ciddi bir kaynak avantajı sunuyor gibi görünse de, iklim koşullarının sertliği ve tarıma elverişli alanların sınırlılığı bu potansiyelin etkin kullanımını zorlaştırmaktadır. Don olaylarının yaygınlığı, kısa üretim sezonu ve verimli toprakların dar bir bölgede yoğunlaşması nedeniyle ülke arazisinin yalnızca yaklaşık %10'luk kısmı tarımsal faaliyetler için uygun nitelik taşımaktadır (Fidan ve Fırat, 2020: 93).

Finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla dış borçlanmaya yönelen Rusya ekonomisi, 2008 yılında küresel dalgalanmanın da etkisiyle ciddi bir sarsıntı yaşamıştır. Uzun vadeli yatırım projelerinin dış kaynakla desteklenmesi, cari dengede ani bozulmalara yol açmış ve ekonomi beklenmedik biçimde açık vermeye başlamıştır. Enerji ihracatına büyük ölçüde bağımlı olan ülke, petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ve küresel talep daralması sonucunda önemli gelir kayıplarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kriz sürecinde ikinci el araç ithalatına yönelik gümrük tarifelerinin yükseltilmesi gibi

korumacı uygulamalar gündeme gelmiş; ancak bu tür önlemler ekonomik daralmayı bütünüyle telafi edememiştir. Öte yandan, Gürcistan ile yaşanan savaş sürecinde izlenen politikaların ekonomik güven ortamını zedelediği, Ruble'nin değerini savunmak amacıyla döviz rezervlerinin yoğun biçimde kullanıldığı ve bunun finansal kırılganlığı artırdığı görülmüştür. Hükümete yönelik güven algısındaki zayıflama ve rezerv kayıpları, sermaye çıkışlarını hızlandırarak krizin derinleşmesine katkı sağlamıştır. Böylece Rusya örneği, hem küresel piyasa koşullarının hem de dış politika tercihlerinin makroekonomik istikrar üzerinde belirleyici olabildiğini göstermiş; sürdürülebilir büyüme için ekonomik güvenin yeniden inşa edilmesinin zorunluluğunu ortaya koymuştur (Şahin, 2012: 29).

Tablo 2.2. Rusya'nın 2007-2010 Yılları İçin Temel Ekonomik Verileri (%)

Yıl	Başına Düşen Gelirdeki Büyüme (%)	İşsizlik Oranları (%)	Enflasyon Oranları (%)
2007	8,8	5,3	6,1
2008	-7,7	4,1	6,3
2009	8,4	7,5	9
2010	14,1	11,7	6,9

Kaynak: Fidan ve Fırat, 2020: 94

Rusya ekonomisine ilişkin 2007–2010 dönemini kapsayan veriler, küresel dalgalanmanın ülke üzerindeki etkilerini açık biçimde ortaya koymaktadır. 2007 yılı, kişi başına gelirde %8,8 oranındaki artışla dikkat çekmiş ve ekonomik performansın oldukça güçlü seyrettiğini göstermiştir. Aynı dönemde işsizlik oranının %5,3 gibi görece düşük bir düzeyde kalması ve enflasyonun %6,1 olarak gerçekleşmesi, makroekonomik göstergelerde belirli bir dengeye işaret etmektedir.

Ancak 2008 yılında uluslararası finansal çalkantının etkisi hissedilmeye başlanmış ve kişi başına gelir artışı % -7,7 seviyesine gerileyerek ekonomik daralmanın açık bir göstergesi olmuştur. İşsizlik oranı yılın başında %4,1 düzeyinde bulunmasına rağmen, ilerleyen aylarda %7,5'e yükselmiş; bu artış, iş gücü piyasasında belirgin bir bozulmaya işaret etmiştir. Enflasyonun %6,3'e çıkması ise fiyatlar genel düzeyindeki artışın sürdüğünü göstermiştir. Bu tablo, kriz sürecinde hem gelir kaybı hem de istihdam daralması nedeniyle hane halkının alım gücünde ciddi bir gerileme yaşandığını ortaya koymaktadır.

2009 yılına gelindiğinde kriz etkileri daha karmaşık bir görünüm sergilemiştir. Kişi başına gelir artışının %8,4 olarak kaydedilmesi, belirli bir toparlanma eğilimini düşündürse de işsizlik oranının %7,5 düzeyinde kalması, iş gücü piyasasındaki kırılganlığın sürdüğünü göstermektedir. 2010 yılında ise kişi başına gelirden %14,1 oranında güçlü bir artış gerçekleşmiş; bu durum ekonomik aktivitede belirgin bir canlanmaya işaret etmiştir. Buna karşın işsizlik oranının %11,7'ye yükselmiş olması, toparlanmanın istihdam piyasasına aynı hızla yansımadığını göstermektedir. Aynı yıl enflasyon oranının %6,9'a gerilemesi ise fiyat baskılarının kısmen hafiflediğini ortaya koymaktadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 2008 küresel krizinin Rusya ekonomisinde önemli dalgalanmalara yol açtığı; üretim, gelir ve istihdam göstergelerinde belirgin oynaklıklar oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kriz sonrasında devreye alınan politika önlemleri ve piyasa mekanizmalarının uyum süreci, ekonomik dengelerin yeniden tesis edilmesine katkı sağlamıştır. Uygulanan reformlar ve destek programları, orta ve uzun vadede istikrarın güçlendirilmesi açısından belirleyici olmuş; bu dönem Rusya ekonomisi için yapısal dönüşüm ve dayanıklılık testinin yaşandığı kritik bir eşik niteliği taşımıştır.

2008 finansal dalgalanmasının Rusya ekonomisi üzerindeki etkileri, büyük ölçüde küresel hammadde fiyatlarında yaşanan gerileme ve uluslararası sermaye akımlarındaki daralmayla ilişkilendirilmektedir. Enerji ve emtia ihracatına yüksek düzeyde bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olan Rusya, bu dış şok nedeniyle bütçe gelirlerinde belirgin bir azalma yaşamış ve ekonomik dengeleri korumakta zorlanmıştır. Krizin etkilerini sınırlamak amacıyla hükümet, bankacılık sektörünü desteklemeye yönelik düzenlemeler gerçekleştirmiş; merkez bankası finansal kuruluşların hisselerini satın alarak piyasaya likidite sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca emtia sektörüne uygulanan vergi yüklerinin azaltılması ve 2009 yılında işletmelere yönelik yaklaşık 5 milyar dolarlık nakit destek programının devreye sokulması, ekonomik aktiviteyi canlandırma ve istihdamı koruma amaçlı tedbirler arasında yer almıştır. Bu politikaların, kriz sonrası toparlanma sürecine katkı sağlayarak ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesine zemin hazırladığı değerlendirilmektedir (Karagöz, 2009: 89).

Hükümet, finansal istikrarın güçlendirilmesi için ek politika adımlarını da uygulamaya koymuştur. Bankacılık sektörüne yönelik düzenleyici çerçevenin yeniden yapılandırılması ve stratejik altyapı projelerine yatırım yapılması, ekonomik büyümeyi desteklemeyi amaçlayan temel önlemlerden biri olmuştur (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 201). Kamu yatırımlarının artırılması ve stratejik sektörler için destek programlarının geliştirilmesi, üretim kapasitesini koruma ve istihdam üzerindeki baskıyı hafifletme hedeflerini taşımaktadır. Sosyal destek mekanizmaları genişletilerek düşük gelirli hanelere yönelik yardım programları devreye sokulmuş, işsizlik sigortası sistemleri daha kapsamlı hâle getirilmiştir. Bunun yanında, yerli üretimi teşvik etmek amacıyla bazı ithalat düzenlemeleri yapılmış ve dış ticaret politikalarında yeniden değerlendirmelere gidilmiştir (Mete vd., 2016: 690).

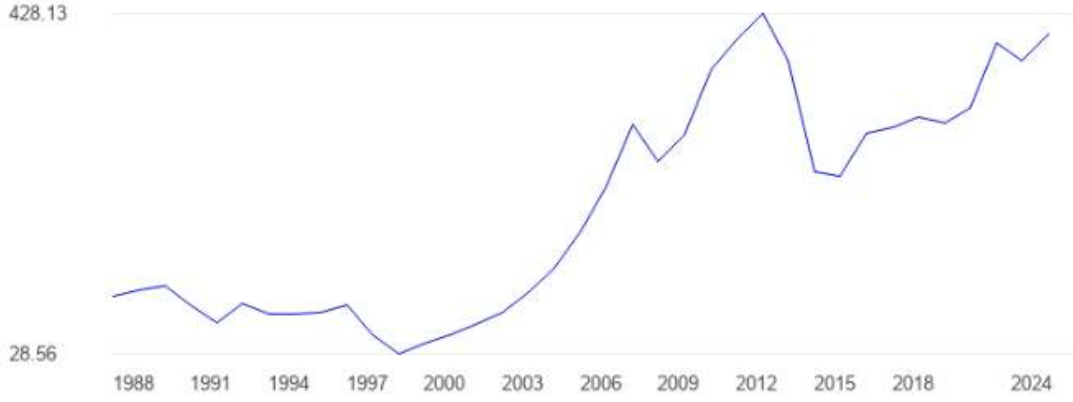
Bu önlemler, yalnızca kısa vadeli ekonomik daralmanın etkilerini azaltmayı değil, aynı zamanda uzun vadeli büyüme dinamiklerini güçlendirmeyi amaçlayan bütüncül bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Krizin yarattığı güven kaybını gidermek ve uluslararası piyasalarda ekonomik istikrara ilişkin algıyı güçlendirmek, hükümet politikalarının temel hedefleri arasında yer almıştır. Böylece alınan tedbirler, ekonomik toparlanma sürecini hızlandırarak Rusya'nın kriz sonrası dönemde daha dayanıklı bir ekonomik yapı oluşturmaya katkı sağlamıştır.

❖ Rusya Kamu Maliyesi Sayısal Verileri (theglobaleconomy, 2026)

- Devlet harcamaları, GSYİH'nin yüzdesi

2024 yılı alınan oran %18,55 olup, 2023 yılı gerçekleşen %17,96'lık seviye ile karşılaştırıldığında bir artış göstermiştir. 101 ülkeden alınan verilere göre dünya ortalaması %14,67'dir. Geçmiş dönemden günümüze en yakın alınan değere göre, Rusya'nın 1988-2024 yılları dönemi ortalaması %18,03'tür. En düşük değere %13,86'ya 1992 yılında erişilmişken, en yüksek değer olan %21,07 ise 1997 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet harcamaları, dolar cinsinden

Şekil 2.12. Rusya Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları). (theglobaleconomy, 2026)

2024 yılı değeri 403,32 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş olup, 2023 yılında gerçekleşen değere kıyasla 372,01 milyar ABD dolarına göre bir artış göstermiştir. Karşılaştırıldığında, 100 ülkeden elde edilen istatistiklere göre dünya ortalamasının 78,89 milyar ABD doları olduğu görülmektedir. Rusya için geçmiş dönem olan 1988-2024 yılları arasındaki dönemde ortalama 198 milyar ABD dolarıdır. En düşük değere (28,56 milyar ABD dolarına) 1999 yılında, en yüksek miktar olan 428,13 milyar ABD doları ise 2013 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Mali denge, GSYİH'nin yüzdesi

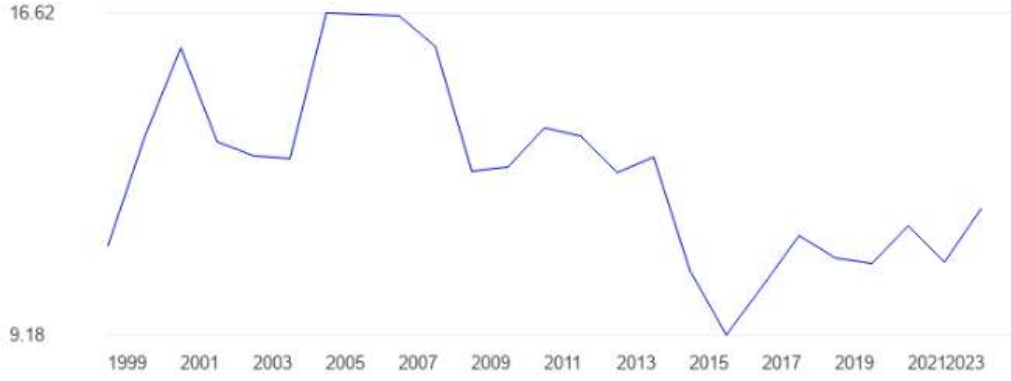
2024'te alınan değer -%1,6 olup, 2023 yılında gösterilen -%2,22'lik değere göre bir artış eğilimi görülmüştür. Karşılaştırıldığında, 185 ülkenin verileri dünya ortalamasını -%2,69 olarak göstermektedir. Rusya için 1998-2024 yılları arası için hesaplanan ortalama %0,21'dir. En düşük değer olan -%7,42 1998 yılında en yüksek değer olan %7,8 ise 2006 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Temel bütçe dengesi

2024 yılı son değer -%1,5 olup, 2023 yılında yaşanan -%2,2'lik bir orana göre artış göstermiştir. Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, 179 ülkeden alınan verilere göre dünya ortalaması -%1,04'tür. Rusya için 1998-2024 yılları arası dönemindeki ortalama

%1,18'dir. Minimum değer olan -%6,2 2009 yılında, maksimum değer olan %8,34 ise 2005 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Vergi gelirleri

Şekil 2.13. Rusya Vergi Gelirlerinin GSYİH'nin Yüzdesi (theglobaleconomy, 2026)

2023 yılı değeri %12,07 olup, 2022 yılında yaşanan %10,85'lik orana göre bir artış görülmüştür. 87 ülkeden alınan istatistikler dünya ortalamasını %17,30 olarak göstermektedir. Rusya'nın eski dönemden günümüze en yakın dönem (1999-2023 yılları arasındaki dönem) ortalaması %12,97 olarak görülmektedir. En düşük olarak yaşanan %9,18'e 2016 yılında ulaşılırken, en yüksek olarak gerçekleşen %16,62 ise 2005 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Mal ve hizmet vergileri

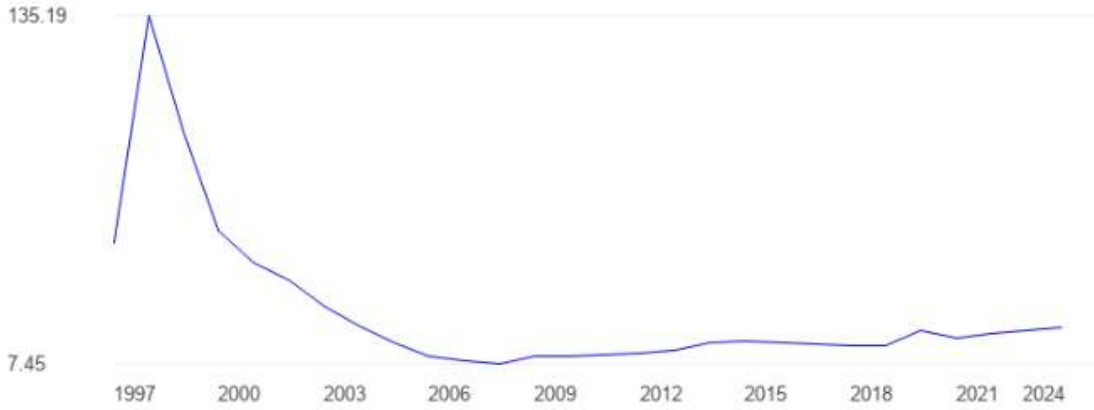
2023 yılında alınan değer %23,43 olup, 2022 yılı değeri %21,7 ile karşılaştırıldığında bir artış göstermiştir. Karşılaştırma yapıldığında, 88 ülkenin verileri dünya ortalamasını %32,78 olarak göstermiştir. Tarihi olarak, Rusya'nın 1999-2023 yılları arasındaki gerçekleşen ortalaması %23,92'dir. En düşük değer %16,35 2008 yılında kaydedilirken, en yüksek değer %35,01 ise 2001 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Gelir ve kar vergileri

2023 'ün son değeri %7,65 olmuş, 2022'deki %3,85'lik orana kıyasla bir artış yaşanmıştır. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 85 ülkenin istatistiklerine bağlı olarak dünya ortalaması %25,45 olarak gerçekleşmiştir. Geçmiş dönemde, Rusya'nın 1994-

2023 yılları arasındaki dönemde kaydedilen ortalaması %4,93'tür. Minimum değere olan %-1,35'e 2016 yılında ulaşılırken, maksimum değer %14,75 ise 1995 yılında kayda alınmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet borcu

Şekil 2.14. Rusya Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı (The GlobalEconomy, 2026)

2024 yılı gerçekleşen son değer %20,25 olup, 2023 yılı yaşanan %19,47'lik seviyeye göre bir artış görülmüştür. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 182 ülkeden toplanan istatistiklere göre dünya ortalaması %61,97'dir. Rusya'nın 1997-2024 yılları arasında kalan dönemdeki ortalaması %26,46'dır. En az değer %7,45'e 2008 yılında ulaşılırken, en çok değer olan %135,19 ise 1998 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

2.5.5. Brezilya

2008 Küresel Finans Krizi'nin Brezilya ekonomisi üzerindeki ilk somut etkisi, ekonomik faaliyetin daralma sürecine girmesi ve gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYİH) %0,2 oranında küçülmesi olmuştur (Dullien vd., 2010: 171). Kriz literatüründe Minsky ve Keynes'in vurguladığı üzere, bu tür sistemik şokların etkilerinden kaçınabilmek için ekonomik otoritelerin hızla likiditeyi artırıcı, gelirleri destekleyici ve özel tüketimi canlandırıcı önlemler alması büyük önem taşımaktadır. Krizin yayılma kanalları Hindistan ve Brezilya açısından benzerlik gösterse de, bu iki ülkenin izlediği politika tepkileri reel ekonomi üzerinde farklı sonuçlar doğurmuştur. Nitekim 2008 küresel finans krizi, birçok iktisatçı tarafından yalnızca finansal bir dalgalanma değil, derin bir bunalım süreci olarak değerlendirilmiştir.

Hindistan’da karar alıcıların krize daha hızlı ve agresif para ve maliye politikalarıyla yanıt vermesi, ülkenin 2009 yılında derinleşen bir resesyona sürüklenmesini engellemiştir. Buna karşılık, krizden etkilenen pek çok gelişmekte olan ülke literatürde “depresyon sürecine girmiş ekonomiler” olarak tanımlanmış; bu durum, genişletici mali politikaların önemini yeniden gündeme taşımıştır. Maliye politikaları, hem resesyon hem de depresyon koşullarından çıkışta en etkili araçlar arasında gösterilmiştir. 2008 yılının üçüncü çeyreğinde, güçlü iç pazar yapısına, görece sağlam makroekonomik göstergelere ve canlı özel talebe sahip bazı gelişmekte olan ekonomiler, yüksek GSYİH büyüme performansları sayesinde resesyona girmekten kaçınabilmiştir. Bu başarı, politika yapıcılarının krizi zamanında ve doğru biçimde teşhis ederek depresyon koşulları varmış gibi hareket etmelerine bağlanmaktadır. Brezilya’da 2008 Eylül ayı itibarıyla izlenen politika çerçevesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Brezilya’da kriz döneminde uygulanan mali politikalar, vergi indirimlerinden ziyade kamu yatırımlarının artırılmasına odaklanmıştır. Kamu öncülüğünde başlatılan yatırımların, ekonomik toparlanmayı hızlandırarak daralmayı tersine çevirebileceği öngörülmüştür. Bu yaklaşım, kriz sürecinde kamu borçları artsa dahi, ani ve sert mali sıkılaştırmalara başvurulmadan sürdürülebilir bir iyileşmenin mümkün olabileceğini göstermiştir. Kriz başlangıcında Brezilya’nın kamu borç stoku ve dış borç düzeyi, yükselen piyasa ekonomileri standartlarına göre görece düşük seviyelerdeydi. Bunun temel nedeni, dış borcun yıllık maliyetinin sınırlı olmasıdır. Kriz öncesi dönemde dış borç artış göstermiş olsa da, bu artış yönetilemez bir sorun alanı yaratmamıştır. Bununla birlikte, Brezilya’nın düşük iç tasarruf ve yatırım oranlarına sahip olması, yapısal bir kırılganlık unsuru olarak dikkat çekmiştir. 2008 yılının ortalarına gelindiğinde ise mali göstergeler, bir dizi mali düzenlemenin hayata geçirildiğini ve bu sayede borç stokunun kriz öncesine kıyasla gerilediğini ortaya koymuştur.

2008 yılının ortalarında artan enflasyon baskısı, reel faiz oranlarının %6,2 seviyesine ulaşmasına yol açmış; bu oran, uluslararası standartlar ve küresel deflasyonist eğilimler dikkate alındığında oldukça yüksek kabul edilmiştir (Yeter, 2017: 45). Kriz sürecinde yabancı sermaye girişlerinin durması, kredi kanallarının daralması ve nominal döviz kurundaki dalgalanmalar Brezilya ekonomisini zorlamıştır. Özellikle yerel para birimi realin değer kaybı, kriz döneminde dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Geniş ve derin döviz piyasalarına sahip olan Brezilya’da, yerel ve küresel piyasalara

entegre özsermaye ve kredi türev piyasalarındaki bozulmalar, yalnızca şirketler ve bankalar üzerinde değil, aynı zamanda uzun vadeli uluslararası kredi akışları üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır.

Bu gelişmeler karşısında Brezilya hükümeti, özel sektörde yaşanan kredi sıkışıklığını telafi edebilmek amacıyla finansal sisteme hızlı bir şekilde likidite sağlamıştır. Devlet kontrolündeki ihracat ve ithalat bankaları ile kalkınma bankaları aracılığıyla hem ticari firmalar hem de hanehalkı desteklenmiştir. Geleneksel olarak sanayi ve altyapı yatırımlarını finanse eden Brezilya Kalkınma Bankası (BNDES), kriz döneminde işletme sermayesi ihtiyacının karşılanmasına yönelik kredi kullanımına da izin vermiştir. 2009 yılında Brezilya Hazinesi, küçük ve orta ölçekli işletmeler ile yüksek katma değerli sektörleri desteklemek amacıyla 100 milyon real tutarında ek kredi imkânı sağlamıştır. BNDES'nin bu fonları etkin biçimde kullanabilmesi ise 2009 Temmuz ayını bulmuştur. Bu adımlar, ülkede yatırım talebinin yeniden canlanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Küresel finans krizinin Brezilya ekonomisi üzerindeki etkileri şiddetlenirken, para politikasındaki ilk güçlü tepkinin ancak üç ay gecikmeyle faiz indirimi şeklinde gelmesi, politika zamanlaması açısından eleştirilmiştir. Resesyonun niteliği, düşük enflasyon ortamı ve küresel deflasyonist eğilimler dikkate alındığında, bu gecikmenin bir politika hatası olduğu görüşü öne çıkmıştır. Kriz nedeniyle Maliye Bakanlığı, 2008 yılında %1 olarak gerçekleşen GSYİH büyümesinin 2009'da yalnızca %1,2 seviyesine çıkabileceğini açıklamıştır. Dolaylı vergi indirimleri ise tüketim, yatırım ve ihracattaki sert daralmaya bağlı toplam talep düşüşünü telafi etmekte yetersiz kalmıştır (Yeter, 2017: 46).

2008'in son çeyreğinde reel ekonomideki ani daralmaya rağmen, kamu sektörü önceki yıllara benzer şekilde GSYİH'nin %3,5'i oranında mali fazla vermeyi sürdürmüştür (Nassif, 2008: 182). Bu durum, Brezilyalı politika yapımcıların derinleşen ekonomik durgunluğa rağmen mali disiplin hedeflerinden tamamen vazgeçemediklerini göstermektedir. Ancak para politikasındaki yavaş tepki ve genişletici mali paketlerin uygulanmasındaki tereddüt, ülke yönetiminin krizin etkilerini başlangıçta hafife aldığını ortaya koymuştur. Nitekim bazı üst düzey yetkililer, 2008 krizinin sınırlı bir şok olduğunu ve Brezilya'nın kısa sürede güçlü bir büyüme patikasına dönebileceğini savunmuştur. Buna karşın, aylık sanayi üretim verileri hızlı bir gerilemeye işaret etmiş ve 2008 GSYİH'sında yaşanan sert düşüş, ekonomik otoriteleri daha kararlı genişletici

politikalara yönelmiştir. Bu çerçevede Brezilya Merkez Bankası faiz oranlarını toplamda 150 baz puan düşürmüş; hükümet ise kamu yatırım programlarını genişletmiş, özel yatırımları teşvik eden mekanizmaları devreye sokmuş ve mali fazla hedeflerini gevşetmiştir. Ek kamu desteğiyle 34 milyon real tutarında hanehalkını destekleyici sosyal programlar uygulanmış, BNDES aracılığıyla sermaye ve inovasyon mallarına yönelik sürdürülebilirlik programları başlatılmıştır (Yeter, 2017: 48). Bu mali ve parasal önlemler, 2009 yılında yatırım talebinin yeniden yapılandırılmasında kritik bir rol oynamıştır.

Kriz döneminde ihracat performansı da ciddi biçimde zayıflamıştır. Aralık 2008'de Brezilya ihracatı negatif büyüme sergilemiş; emtia fiyatlarındaki sert düşüşler, ihracattaki daralmanın etkisini derinleştirmiştir. Aralık 2008–Kasım 2009 arasında ihracat ortalama %18,1 oranında gerilemiş; düşüş eğilimi ancak 2009 Aralık ayında tersine çevrilebilmiştir (Yeter, 2017: 48). Aynı dönemde sanayi üretimi de güçlü bir daralma yaşamış, endüstriyel üretim yıllık bazda ortalama %16,3 oranında azalmıştır (Yeter, 2017: 48). 2009 Şubat ayında sınırlı bir toparlanma görülse de, kriz öncesi büyüme hızlarına ulaşamamıştır.

Resesyon koşulları altında Brezilya'nın GSYİH büyümesi %0,2 seviyesinde kalmıştır. Daha hızlı ve koordineli para ve maliye politikaları uygulanabilseydi, ekonomik daralmanın daha sınırlı kalabileceği ve daha yüksek büyüme oranlarının yakalanabileceği değerlendirilmektedir. Buna rağmen Brezilya ekonomisi, kriz sürecinde dikkate değer bir dayanıklılık göstermiştir. IMF'nin 2010 ve 2011 için sırasıyla %4,7 ve %3,7 olarak öngördüğü büyüme tahminlerine karşın, Brezilya hükümeti ve özel sektör temsilcileri büyümenin %5'in üzerine çıkabileceği konusunda iyimser bir yaklaşım sergilemiştir (Yeter, 2017: 50).

Kriz sonrasında uzun vadeli ve sürdürülebilir büyüme açısından Brezilya'nın makroekonomik göstergelerinin görece sağlam olduğu, ancak yatırım/GSYİH oranının büyümeyi kalıcı kılmak için yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Buna karşın kriz sonrası dönemde yapılan yatırımların, yeni bir dış şok yaşanmadığı sürece, sermaye oluşumunun GSYİH'nın %22'si ve üzerine çıkmasını mümkün kılacağı öngörülmüştür (Yeter, 2017: 50). Ancak Brezilya ekonomisi, reel ve nominal döviz kuru üzerindeki yoğun sermaye girişlerinin yarattığı baskı, cari açık kaynaklı aşırı değerlenme ve

makroekonomik dengesizlikler gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmaya devam etmiştir. Bu sorunların aşılmasının; ihtiyatlı para politikaları, disiplinli ancak esnek maliye politikaları ve üretken yatırımlara dayalı sürdürülebilir bir büyüme stratejisiyle mümkün olacağı değerlendirilmiştir.

2008 küresel finansal dalgalanması, dünya ekonomisinin önemli aktörlerinden biri olan Brezilya'yı da etkilemiş ve ekonomik büyüme hızında belirgin bir yavaşlamaya yol açmıştır. Gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan Brezilya, dış ticaret hacmindeki daralma, yabancı sermaye girişlerindeki azalma ve bankacılık sektöründeki belirsizlikler nedeniyle krizden payına düşen olumsuz etkileri yaşamıştır. Bununla birlikte, söz konusu etkilerin birçok başka ülkeye kıyasla daha sınırlı kalması, Brezilya ekonomisinin görece dayanıklılığını ortaya koymuştur (Balı ve Demir, 2015: 92).

Kriz sürecinde Brezilya yönetimi, ekonomik aktiviteyi desteklemeye yönelik iç talep odaklı politikalar benimsemiş ve mali teşvik araçlarını devreye sokmuştur. Kamu harcamalarının belirli alanlarda artırılması ve sosyal destek programlarının genişletilmesi, iç piyasanın canlı kalmasına katkı sağlamış; böylece ekonomik daralmanın etkileri hafifletilmiştir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynak zenginliği ve hammadde ihracatındaki rekabet avantajı, dış şoklara karşı belirli bir tampon mekanizması işlevi görmüştür. Bu yapısal özellikler, Brezilya'nın kriz döneminde gelir kaybını sınırlamasına ve ekonomik toparlanma sürecini hızlandırmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca hükümetin uyguladığı sosyal yardım programları ve tüketimi destekleyici tedbirler, hanehalkının satın alma gücünü koruma amacını taşımıştır. İç talebin görece güçlü tutulması, üretim faaliyetlerinin tamamen durmasını engellemiş ve ekonomik istikrarın sürdürülmesine katkıda bulunmuştur. Böylece Brezilya, 2008 finansal krizinin etkilerini birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye kıyasla daha kısa sürede aşmış; yeniden büyüme sürecine geçiş yaparak ekonomik dinamizmini koruma yönünde önemli bir performans sergilemiştir.

Tablo 2.3. Brezilya'nın 2007-2010 Yılları İçin Ekonomik Verileri (%)

Yıl	Kişi Başına Düşen Gelir Büyümesi (%)	İşsizlik Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
2007	5	7,1	3,6
2008	4,2	7	5,7
2009	-1,5	8,3	4,9
2010	6,5	-	5

Kaynak: Dulien vd., 2010: 191

2007-2008 dönemine ilişkin ekonomik göstergeler, Brezilya ekonomisinin küresel dalgalanma öncesindeki performansı ile kriz sürecindeki değişimi ortaya koymaktadır. 2007 yılında ekonomik büyüme olumlu bir seyir izlemiş; kişi başına düşen gelir artışı %5 düzeyinde gerçekleşmiş, işsizlik oranı %7,1 seviyesinde kalmış ve enflasyon %3,6 olarak ölçülmüştür. Bu veriler, söz konusu yılın makroekonomik açıdan görece istikrarlı bir dönem olduğunu göstermektedir. Ancak 2008 yılına gelindiğinde küresel finansal krizin etkileri belirginleşmiş; kişi başına gelir artışı %4,2'ye gerilemiş, işsizlik oranı %7 civarında seyretmiş ve enflasyon %5,7'ye yükselmiştir. Ekonomik aktivitedeki bu değişim, dış ticaret ve yatırım kanallarında yaşanan yavaşlamanın iç dinamiklere yansıdığını göstermektedir.

2009 yılı kriz etkilerinin daha yoğun hissedildiği bir dönem olmuştur. Kişi başına gelirde %1,5 oranında düşüş yaşanmış, işsizlik oranı %8,3'e yükselmiştir. Bu durum, üretim ve istihdam piyasasında baskıların arttığını ve ekonomik büyümenin olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır. Enflasyonun %4,9 seviyesine gerilemesi ise fiyat baskılarında kısmi bir hafiflemeye işaret etse de, genel ekonomik ortamın kırılganlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

2010 yılında ise toparlanma sinyalleri ortaya çıkmıştır. Kişi başına gelir %6,5 oranında artış göstermiş, ekonomik faaliyetlerde yeniden bir canlanma yaşanmıştır. Bu gelişme, kriz sonrası uygulanan politikaların ve iç talebi destekleyen mekanizmaların etkisini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 küresel krizinin Brezilya ekonomisi üzerinde olumsuz yansımaları olmuş; ancak uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar sayesinde ülke, birçok gelişmekte olan ekonomiye kıyasla daha sınırlı zarar görerek toparlanma sürecine girmiştir. Kriz sonrası dönemde yapılan düzenlemeler, iç talebi güçlendiren stratejiler ve sosyal destek mekanizmaları ekonomik

istikrarın yeniden tesis edilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Domingues vd., 2014: 60; Wolters vd., 2014: 25; Haines vd., 2020: 70).

Bu bağlamda Brezilya hükümeti, krizin etkilerini azaltmak amacıyla geniş kapsamlı mali teşvik programlarını hayata geçirmiştir. Altyapı yatırımları, kamu harcamalarının artırılması ve vergi düzenlemeleri aracılığıyla ekonomik aktivitenin desteklenmesi hedeflenmiştir. Merkez Bankası tarafından faiz oranlarının düşürülmesi, finansal sistemde likiditenin artırılmasına katkı sağlamış ve kredi erişimini kolaylaştırarak yatırımların desteklenmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca düşük gelirli hanelere yönelik sosyal yardım programlarının genişletilmesi, iç talebin korunmasına ve alım gücünün desteklenmesine yardımcı olmuştur. Altyapı projeleri kapsamında yol, köprü ve enerji yatırımlarına öncelik verilmesi, istihdam yaratma ve ekonomik büyümeyi teşvik etme amacını taşımıştır. İhracat destekleri ve yabancı yatırımları çekmeye yönelik düzenlemelerin sadeleştirilmesi ise uluslararası sermayenin ilgisini artırmayı hedeflemiştir. Bu politikalar, kriz sonrası ekonomik toparlanma sürecine katkı sağlamış ve Brezilya'nın makroekonomik istikrarını güçlendirmiştir (Domingues vd., 2014: 60; Wolters vd., 2014: 25; Haines vd., 2020: 70).

- ❖ Brezilya Kamu Maliyesi Sayısal Verileri (theglobaleconomy, 2026)
- Devlet harcamaları, GSYİH'nin yüzdesi

2024 değeri %18,82 olup, 2023 'teki %19,04'lük orana göre bir azalma göstermiştir. Kıyaslandığında, 101 ülkeden toplanan verilere göre dünya ortalaması %14,67'dir. Brezilya'nın 1960-2024 yılları arasında kayda alınan ortalaması %15,4'tür. En düşük oran %9,11'e 1980 yılında ulaşılırken, en yüksek oran %20,93 ise 1995 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet harcamaları, dolar cinsinden

Şekil 2.15. Brezilya Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları) (statista, 2026)

2024 'te kaydedilen miktar 410,16 milyar ABD doları olmuş, 2023 yılına kıyasla 417,25 milyar ABD dolarına göre azalma göstermiştir. 100 ülkeden edinilen verilere göre dünya ortalaması 78,89 milyar ABD dolarıdır. Brezilya için 1960-2024 yılları arasında gerçekleşen ortalama 145,27 milyar ABD dolarıdır. En az miktar olan 2,14 milyar ABD doları 1960 yılında, en fazla miktar olan 488,42 milyar ABD doları ise 2011 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Mali denge, GSYİH'nin yüzdesi

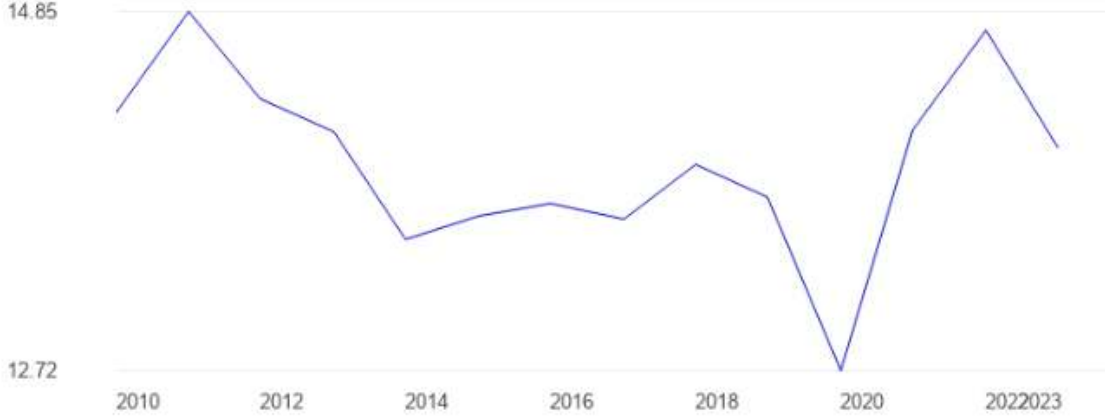
2024 yılı son değeri -6,19 yüzdesidir ve bu, 2023 yılında gerçekleşen -7,71 yüzdesine oranla bir artıştır. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 185 ülke bilgilerine göre dünya ortalaması -2,69 yüzdesidir. Brezilya için 1996-2024 yılları arasında kalan dönemde ortalama -5,3 yüzdesidir. En düşük değere -11,64 yüzdesine 2020 yılında, en yüksek değere -2,35 yüzdesi ise 2012 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Birincil bütçe dengesi

2024 yılı kaydedilen en son değer -0,22 yüzdedir ve bu, 2023 yılına kıyas olarak -2,17 yüzdelik değere göre bir artış yaşandığı görülmüştür. Karşılaştırıldığında 179 ülkeden istatistiklerine göre dünya ortalamasının -1,04 yüzdesinde olduğu görülmektedir. Brezilya için 1996-2024 dönemi ortalaması %0,86'dır. En düşük değer -7,54 yüzdelik

değeri 2020 yılında kaydedilirken, en yüksek değer olan %4,05 yüzdelerik değeri 2004 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Vergi gelirleri

Şekil 2.16. Brezilya Vergi gelirleri GSYİH'nin Yüzdesi (statista, 2026).

2023 yılında kayda geçen son değeri %14,04 olup, 2022 yılı %14,73'lük oran ile karşılaştırıldığında düşüş görülmüştür. Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde 87 ülkeden elde edilen istatistiklere göre dünya ortalamasının %17,30 olduğu görülmektedir. Tarihsel olarak, Brezilya'nın 2010-2023 yılları arasında kalan zaman sürecinde ortalamasının %13,95 olduğu görülmektedir. Minimum değeri olan %12,72'ye 2020 yılında ulaşılırken, maksimum değeri olan %14,85 ise 2011 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

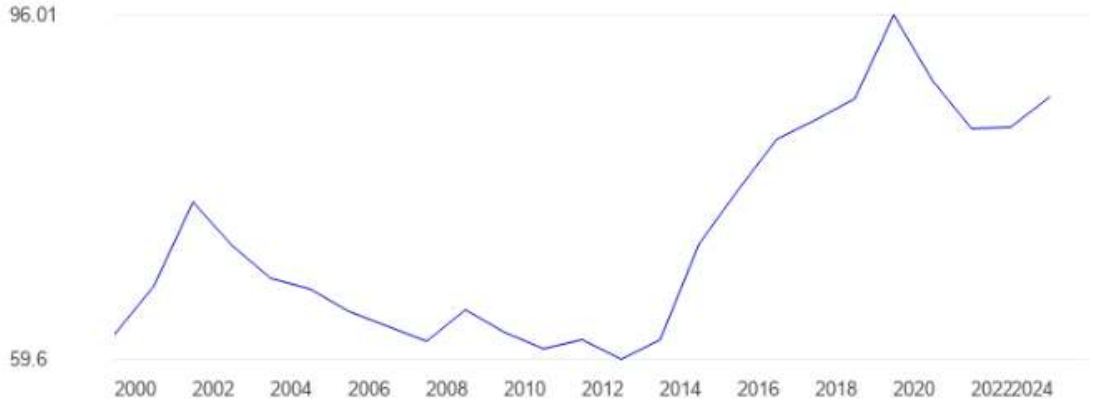
- Mal ve hizmet vergileri

2023 yılı son değeri %18,05 olup, 2022 yılında alınan %17,81'lik değere kıyasla bir artış görülmüştür. Karşılaştırma yapıldığında, 88 ülkeden alınan verilere göre dünya ortalamasının %32,78 olduğu görülmektedir. Brezilya'nın 2010-2023 yılları dönemi ortalaması %22,78'dir. En düşük değeri %17,81'e 2022 yılında ulaşılırken, en yüksek değeri %25,91 ise 2010 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Gelir ve kar vergileri

2023 yılı değeri %33,83 olmuş, 2022 yılında gerçekleşen %33,47'lik oran ile karşılaştırıldığında bir artış görülmüştür. Karşılaştırıldığında, 85 ülkenin istatistikleri dünya ortalamasını %25,45 olarak göstermiştir. Brezilya'nın 2010-2023 yıllarında alınan ortalaması %28,64'tür. Minimum değer olan %25,58'e 2012 yılında ulaşılırken, maksimum değer olan %33,83 2023 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet borcu

Şekil 2.17. Brezilya Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı: (The GlobalEconomy, 2024)

2024 son değeri %87,28 olmuş, 2023 yılında gerçekleşen %84'lük orana göre bir artış görülmüştür. 182 ülkeden elde edilen veriler dünya ortalamasını %61,97 olduğunu göstermiştir. Brezilya'nın 2000-2024 yılları ortalaması %72,63'tür. En düşük değer olarak gerçekleşen %59,6'ya 2013 yılında ulaşılırken, en yüksek değer olarak gerçekleşen %96,01'e ise 2020 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

2.5.6. Çin

2008 Küresel Finans Krizi, Çin ekonomisinde finansal sistemden ziyade reel sektör üzerinde daha belirgin ve derin etkiler yaratmıştır. Kriz sürecinde doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaret hacminde kayda değer bir daralma yaşanmış; buna paralel olarak işsizlik oranları yükselmiş, ücretler istikrarsız bir seyir izlemiştir. Üretim yapısı incelendiğinde, sermaye ve teknoloji yoğun malların ihracatının, emek yoğun ürünlere kıyasla krizden daha sert biçimde etkilendiği görülmüştür. Ayrıca özel ve yerel

girişimlere kıyasla, kamu destekli işletmeler ile yabancı sermayeli firmaların krizden daha fazla zarar gördüğü tespit edilmiştir. Çin yönetimi bu kırılganlığı erken aşamada fark ederek kapsamlı kriz programlarını hızla uygulamaya koymuş; söz konusu programlar ekonomik canlanmayı desteklemekle birlikte bazı yapısal maliyetler ve yeni sorun alanları da yaratmıştır. 2007 yılı, Çin'in ABD'yi geride bırakarak Avrupa Birliği'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ihracatçısı konumuna yükseldiği dönem olmuştur. Bu gelişme, ülke ekonomisinde dış ticaret ve yabancı sermayenin ne denli merkezi bir rol oynadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim ihracatın GSYİH içindeki payı 1985 yılında %3,1 seviyesindeyken, küresel finans krizine gelindiğinde %37,8'e ulaşmıştır. Çin hükümeti, ihracata dayalı sanayi yapısının yaklaşık 80 milyon kişiye istihdam sağladığını ve bu istihdamın 23 milyonluk kısmının yabancı sermayeli işletmelerde gerçekleştiğini açıklamıştır. Bu durum, ekonomik büyüme ve üretim kapasitesindeki artışta doğrudan yabancı yatırımların temel belirleyici olduğunu göstermektedir. 2007 yılında Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırım tutarının 75 milyar ABD dolarına ulaşması bu yapıyı destekler niteliktedir (Yang ve Huizenga, 2010: 120).

Lehman Brothers'ın iflası ve sonrasında yaşanan küresel finansal şok, Çin'i diğer birçok ülkeye kıyasla daha sınırlı düzeyde etkilemiştir. Bununla birlikte, ihracata dayalı sanayi kollarında ciddi üretim kayıpları yaşanmıştır. Çin'de uygulanan sıkı sermaye kontrolleri, sermaye giriş-çıkışlarını sınırlandırarak yabancı yatırımcıların denizaşırı yatırımlarını kısıtlamıştır. Ülkeye yönelen ve ülkeden çıkan sermaye hareketlerinin büyük bölümü devlet bankaları ve kamuya ait finansal kuruluşlar (örneğin Çin Ulusal Yatırım Şirketi) tarafından denetlenmiştir. Bu kurumlar, küresel finans piyasalarında stratejik konumlarını korumaya yönelik adımlar atmıştır. Çin Merkez Bankası, ABD konut krizine bağlı en büyük kaybının 2 milyar ABD doları olduğunu açıklarken; Çin Endüstri ve Ticaret Bankası, Çin Yapı Bankası ve Ping An Sigorta gibi kuruluşlar küresel finansal dalgalanmalardan daha yoğun biçimde etkilenmiştir. Buna rağmen, küresel ölçekte bankacılık ve finans kuruluşlarının toplam 4,1 trilyon dolarlık kaybı dikkate alındığında, Çin'in krizden görece sınırlı zarar gördüğü anlaşılmaktadır (Yang ve Huizenga, 2010: 122). Ancak ihracatçı sanayi üzerindeki baskılar, Çin'in kriz karşısında tam anlamıyla bağışık olmadığını ortaya koymuştur.

Ekonomik literatürde Çin'in toplumsal istikrarı ve hızla büyüyen işgücünü absorbe edebilmesi için yıllık en az %9 oranında GSYİH büyümesine ihtiyaç duyduğu

ileri sürülmektedir. Büyüme oranının %5–%6 bandına gerilemesi durumunda resesyon riskinin ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Çin, 2008 öncesinde yaklaşık on yıl boyunca büyümesini %10'un üzerinde sürdürmüştü; ancak 2008'in ikinci yarısından itibaren bu ivme belirgin biçimde zayıflamıştır. Mart 2009'da %6,1 ile son on yılın en düşük büyüme oranı kaydedilmiş, bu durum 2009–2010 dönemine ilişkin ekonomik daralma endişelerini artırmıştır (Yang ve Huizenga, 2010: 122). Bu gelişmeler, hükümeti geniş kapsamlı mali ve iktisadi önlemler almaya yöneltmiştir. Yüksek vergi gelirleri, istihdamı ve üretimi desteklemek amacıyla canlandırma paketlerine aktarılmıştır.

2002–2008 döneminde istikrarlı biçimde gerileyen işsizlik oranı, krizle birlikte yeniden yükselmiş; 2007'nin üçüncü çeyreğinde %4 ile dip seviyeyi gören oran, 2009'da %4,6'ya çıkmıştır (Yang ve Huizenga, 2010: 123). Aynı yıl işsiz sayısı yaklaşık 9 milyon olarak hesaplanmış; göçmen işçiler dâhil edildiğinde işsizlik oranı %9,4'e ulaşmıştır (Yang ve Huizenga, 2010: 123). Büyük ve orta ölçekli kentlerde işsizlik oranları daha yüksek gerçekleşmiş; özellikle Guangdong bölgesinde ihracata dayalı fabrikaların kapanması, yaklaşık 6 milyon göçmen işçinin işini kaybetmesine yol açmıştır (Yang ve Huizenga, 2010: 123). Kırsaldan gelen genç işçiler şehir yaşamında kalmayı tercih etmiş, ancak sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarındaki yetersizlikler bu grubu kırılgan hâle getirmiştir.

Çin ekonomisinin büyümesinde uzun yıllar boyunca temel itici güç olan doğrudan yabancı yatırımlar; sermaye, istihdam, Ar-Ge ve teknoloji transferi açısından kritik rol oynamıştır. Bu yatırımların büyük bölümü ihracata yönelik üretim sektörlerine yönelmiş ve dış ticaretin yaklaşık yarısını oluşturmuştur. Ancak 2008 ortasından itibaren yabancı sermaye girişleri %20'nin üzerinde bir düşüş göstermiştir. Bu durum, küresel finans krizinin Çin ekonomisi üzerindeki etkisini açık biçimde yansıtmaktadır. Öte yandan Çin'in enerji ve hammadde bakımından dışa bağımlı yapısı, küresel fiyat dalgalanmalarının iç piyasa fiyatlarına yansımaya neden olmuştur. Enflasyon baskılarıyla mücadele etmek amacıyla 2008 Ocak ayına kadar faizler yedi kez artırılmış, ardından Eylül–Aralık döneminde dört kez indirilmiştir. Bu uygulama, Çin mali tarihinde istisnai bir politika dönüşümünü temsil etmektedir.

Kriz sürecinde dış ticaret hacmi sert biçimde daralmış; ABD ve AB'de yaşanan ekonomik küçülme Çin'in ihracat büyümesini %20'den %-25 seviyelerine çekmiştir.

2009’da ihracattaki gerileme, GSYİH büyümesini %5’in üzerinde aşağı çekmiştir. Emek yoğun ürünlerin düşük gelir esnekliğine sahip olması, bu ürünlerin krizden görece daha az etkilenmesini sağlamış; buna karşın makine, elektrikli araçlar ve ileri teknoloji ürünlerinin ihracatı ciddi oranda gerilemiştir (Yang ve Huizenga, 2010: 124). Devlet işletmeleri sermaye ve teknoloji yoğun üretimde daha fazla kayıp yaşarken, kendi finansmanına sahip özel girişimler krizden daha sınırlı etkilenmiştir (Yang ve Huizenga, 2010: 124).

Krizle mücadele kapsamında Çin hükümeti ilk aşamada 4 trilyon RMB tutarında bir mali canlandırma paketini devreye sokmuş; bu tutar GSYİH’nin %13,3’üne karşılık gelmiştir (Yang ve Huizenga, 2010: 125). Program; altyapı yatırımları, konut projeleri, kırsal kalkınma, teknoloji, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarını kapsamıştır. Zamanla bu paket, merkezi ve yerel yönetimlerin katkılarıyla 18 trilyon RMB’ye ulaşmıştır (Yang ve Huizenga, 2010: 125). Finansman; devlet bütçesi, kamu tahvilleri ve ticari bankalar aracılığıyla sağlanmıştır. Ayrıca vergi indirimleri, sektör destekleri, özel fonlar ve kredi genişlemesiyle mali politika aktif biçimde kullanılmıştır.

Kamu maliyesi açısından bakıldığında, kriz döneminde uygulanan genişletici maliye politikaları bütçe açığını GSYİH’nin %28’i seviyesine taşımış; bu oran Çin tarihinde görülmemiş düzeylere ulaşmıştır. Buna rağmen, Japonya, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ekonomilerle kıyaslandığında Çin’in borçluluk düzeyi görece sınırlı kalmıştır. Kamu harcamalarının altyapı, istihdam ve sosyal alanlara yönlendirilmesi kısa vadede ekonomik daralmayı sınırlandırmış; ancak uzun vadede aşırı kapasite, verimlilik düşüşü ve mali disiplin tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Çin, 2008 Küresel Finans Krizi’ni diğer birçok ülkeye kıyasla daha kontrollü atlattmış olsa da, ihracata bağımlı büyüme modeli nedeniyle reel sektörde ciddi hasar yaşamıştır. Kriz sürecinde uygulanan mali ve iktisadi politikalar ekonomik istikrarı geçici olarak sağlamış; ancak sürdürülebilir büyüme için yerel talebin güçlendirilmesi, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi ve kamu maliyesinin daha verimli alanlara yönlendirilmesi gerekliliğini açık biçimde ortaya koymuştur.

Son otuz yıllık süreçte Çin ekonomisi, dış ticarete büyük ölçüde kapalı ve merkezi planlamaya dayalı bir modelden, piyasa mekanizmalarının daha belirgin olduğu ve özel sektörün hızla genişlediği bir yapıya doğru evrilmiştir. 1970’lerin sonlarında tarımsal

Üretimde kolektif sistemin kaldırılmasıyla başlayan reformlar, fiyat mekanizmalarının aşamalı olarak serbest bırakılması, mali yönetimde merkeziyetçiliğin azaltılması, devlet işletmelerine yönetim özerkliği tanınması, bankacılık sisteminin çeşitlendirilmesi ve sermaye piyasalarının kurulması gibi adımlar, ekonomik büyümenin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Bu yapısal dönüşüm, doğrudan yabancı sermaye girişlerini de teşvik etmiş; 2008 yılı itibarıyla ülkeye giren doğrudan yabancı yatırım tutarı yaklaşık 108 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Küresel finansal dalgalanma Çin ekonomisini de etkilemiş olmakla birlikte, finansal sistemin görece kapalı yapısı ve sermaye hareketlerine ilişkin kısıtlı entegrasyon, ülkenin mali şoklara karşı diğer ekonomilere kıyasla daha dayanıklı kalmasını sağlamıştır.

2008 küresel krizi, Çin'in dış ticaret ağırlıklı büyüme stratejisi üzerinde baskı yaratmış ve ihracat hacminde kayda değer daralmalar meydana getirmiştir. Dünya genelinde talebin gerilemesi, özellikle ABD ve Avrupa Birliği pazarlarında yaşanan ekonomik küçülmeler nedeniyle Çin'in ihracat performansını olumsuz etkilemiştir. ABD ekonomisinde görülen %1 oranındaki daralmanın Çin ihracatında yaklaşık %4,75'lik bir azalmaya yol aması, dış talep şoklarının ihracata dayalı üretim yapısı üzerindeki etkisini göstermektedir. Benzer şekilde Avrupa pazarındaki küçülme elektronik ve tekstil gibi stratejik sektörlerde siparişlerin azalmasına neden olmuş, dış ticaret gelirleri üzerinde baskı oluşturmuştur. Kriz döneminde artan belirsizlik ve finansal risk algısı, para birimi yuanın değerinde dalgalanmalara yol açmış; bu durum ithalat maliyetlerinin yükselmesine ve üretim süreçlerinde girdi fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Ayrıca küresel tedarik zincirlerinde yaşanan aksaklıklar, birincil ürün maliyetlerini yükselterek rekabet avantajını sınırlamıştır. Ekonomik belirsizlik ortamı yatırımcı güvenini de zayıflatmış; uzun vadeli sermaye girişlerinde gerileme yaşanarak ekonomik toparlanma sürecinin yavaşlamasına katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler, Çin'in kriz sonrasında dış ticaret stratejilerini yeniden değerlendirmesine ve büyüme modelini daha sürdürülebilir bir yapıya dönüştürme ihtiyaını ortaya koymuştur (Sun, 2009).

Tablo 2.4. Çin'in 2007-2010 Yılları İçin Temel Ekonomik Verileri (%)

Yıl	Kişi Başına Düşen Gelir Büyümesi (%)	İşsizlik Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
2007	13,6	4	4,8
2008	9	-	5,9
2009	8,6	4,3	-0,7
2010	9,8	-	4

Kaynak: Dulien vd., 2010: 125

2007–2010 dönemine ait ekonomik veriler, Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisinin küresel finansal dalgalanmadan nasıl etkilendiğini ve sonrasında hangi yönde bir toparlanma sürecine girdiğini göstermektedir. 2007 yılı, ekonomik büyümenin yüksek seyrettiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Kişi başına düşen gelirden çift haneli artış yaşanmış, bu durum ihracata dayalı üretim modelinin o yıllardaki güçlü performansını yansıtmıştır. İşsizlik oranı düşük seviyelerde kalmış, istihdam piyasasında görece istikrar sağlanmıştır. Enflasyon oranı ise yükselme eğiliminde olmuş, hızlı büyüyen ekonomilerde sıkça görülen talep kaynaklı fiyat baskılarını işaret etmiştir.

2008 yılına gelindiğinde küresel ekonomik kriz dış talepte daralmaya yol açmış ve Çin'in büyüme hızında belirgin bir yavaşlama ortaya çıkmıştır. Kişi başına gelir artışı önceki yıla göre gerilemiş, bu durum ihracat pazarlarındaki küçülmenin ekonomik aktivite üzerindeki etkisini göstermiştir. Dış ticarete bağımlı üretim yapısı, uluslararası talepteki azalmadan doğrudan etkilenmiş ve ekonomik genişleme ivmesi zayıflamıştır. Aynı dönemde fiyatlar genel düzeyinde yukarı yönlü baskılar devam etmiş, maliyet artışları enflasyonu etkilemiştir. İşsizlik verisine ilişkin bilgi bulunmamakla birlikte, üretim hacmindeki daralmanın istihdam üzerinde olumsuz yansımalar yaratmış olması olasıdır.

2009 yılı krizin etkilerinin daha belirgin hale geldiği bir dönemdir. Kişi başına gelir artışında gerileme yaşanmış, büyüme performansı kriz öncesi yıllara kıyasla daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. İş gücü piyasasında zorluklar ortaya çıkmış ve işsizlik oranında artış gözlenmiştir. Aynı yıl fiyatlar genel düzeyinde düşüş yaşanması, talep daralmasının ekonomik aktiviteyi sınırladığını göstermektedir. Deflasyonist eğilimler, üretim ve tüketim kararlarını olumsuz etkileyerek toparlanma sürecini zorlaştırmıştır.

2010 yılı ise ekonomik toparlanmanın işaretlerini ortaya koymuştur. Kişi başına gelirden yeniden artış yaşanmış, bu durum kriz sonrası uygulanan teşvik ve yatırım politikalarının etkisini göstermiştir. Devlet tarafından altyapı yatırımlarına verilen ağırlık, iç talebi desteklemiş ve ekonomik büyümeyi yeniden hızlandırmıştır. Fiyat istikrarında görece denge sağlanmış, enflasyon seviyeleri kontrol altında kalmıştır. Bu gelişmeler, ekonomik toparlanmanın başladığını ancak sürecin kademeli ilerlediğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 küresel krizin Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Büyüme hızındaki yavaşlama, dış talepteki daralma ve fiyat hareketlerindeki dalgalanmalar ekonomik yapıyı sınamıştır. Bununla birlikte, finansal sistemin görece kapalı yapısı ve devletin uyguladığı geniş çaplı teşvik politikaları sayesinde toparlanma süreci diğer bazı ekonomilere kıyasla daha hızlı gerçekleşmiştir. Kriz sonrası dönemde ekonomik büyümenin sürdürülebilir hale getirilmesi ve dış ticaret bağımlılığının dengelenmesi, ekonomi politikalarının temel hedefleri arasında yer almıştır.

2008 küresel ekonomik dalgalanmasının olumsuz yansımalarını sınırlamak ve ekonomik aktiviteyi yeniden canlandırmak amacıyla Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi, 2008 yılının sonlarında geniş kapsamlı bir ekonomik destek programını devreye sokmuştur. Bu program kapsamında iki yıllık bir dönem için toplamda yaklaşık 4 trilyon yuan tutarında kaynak ayrılmıştır; bu miktar dolar bazında değerlendirildiğinde yaklaşık 585 milyar dolara karşılık gelmektedir. Söz konusu teşvik paketinin temel hedefi, iç ekonomik talebi güçlendirmek, üretim ve tüketim döngüsünü desteklemek ve krizin büyüme üzerindeki baskısını azaltmaktır. Kaynak dağılımı, yalnızca kısa vadeli canlanmayı değil aynı zamanda uzun vadeli kalkınmayı da gözeterek bir anlayışla belirlenmiştir; altyapı, sosyal hizmetler ve finansal sistem gibi çok sayıda alan paketin kapsamına dahil edilmiştir (Öztürk, 2011: 35).

Teşvik paketinde öne çıkan finansal ve yatırım kararları arasında merkezi bütçeden 100 milyar yuan tutarında kaynak aktarımı yapılması ve Sincan bölgesinde meydana gelen deprem sonrası yeniden inşa çalışmalarına 20 milyar yuan ayrılması yer almaktadır. Bu yatırımlar, kriz döneminde yalnızca ekonomik toparlanmayı desteklemekle kalmamış, aynı zamanda afet sonrası sosyal ve fiziksel altyapının

yeniden kurulmasını amaçlamıştır (Karagöz, 2009: 17). Paket kapsamında öncelikli yatırım alanları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Sağlık, kültür ve eğitim yatırımları: Toplum refahını artırmaya yönelik olarak sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, eğitim altyapısının güçlendirilmesi ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu alanlara yapılan yatırımlar, insan sermayesinin geliştirilmesi yoluyla uzun vadeli ekonomik büyümeye katkı sağlamayı amaçlamıştır.
- Finansal sistemin güçlendirilmesi: Bankacılık ve kredi mekanizmalarının daha etkin çalışmasını sağlamak amacıyla finansal altyapının geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Böylece kredi erişiminin kolaylaştırılması ve ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi hedeflenmiştir.
- Büyük ölçekli altyapı projeleri: Havaalanları, demiryolu hatları, otoyollar ve enerji altyapısı gibi projeler öncelikli yatırım alanları arasında yer almıştır. Bu projeler, ekonomik faaliyetleri hızlandırmak ve bölgeler arası bağlantıyı güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır.
- Afet sonrası yeniden inşa çalışmaları: Depremden etkilenen bölgelerde yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve altyapının yeniden kurulması için önemli kaynaklar tahsis edilmiştir. Bu yaklaşım, ekonomik toparlanmanın sosyal boyutunu da dikkate almıştır.
- Çevre ve sürdürülebilir kalkınma yatırımları: Çevre dostu projelere destek verilerek ekonomik büyümenin çevresel sürdürülebilirlikle uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yenilenebilir enerji ve çevre koruma projeleri teşvik edilmiştir.
- Bilim, teknoloji ve sanayi geliştirme: Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi ve sanayi altyapısının modernize edilmesi, üretim kapasitesinin artırılması ve rekabet gücünün yükseltilmesi hedefleri doğrultusunda teşvik edilmiştir.
- Düşük gelirli konut projeleri: Sosyal refahın artırılması amacıyla uygun maliyetli konut projelerine yatırımlar yapılmış; bu sayede barınma koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal eşitsizliklerin azaltılması amaçlanmıştır.
- Gelir artırıcı politikalar: İç tüketimin desteklenmesi için halkın gelir seviyesini yükseltmeye yönelik düzenlemeler uygulanmıştır. Bu yaklaşım, ekonomik talebin canlandırılmasında önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir.

- Vergi düzenlemeleri: Katma değer vergisinde yapılan indirimler ve vergi sisteminde gerçekleştirilen düzenlemeler, ekonomik aktiviteyi teşvik etmeyi ve işletmelerin mali yükünü azaltmayı hedeflemiştir.
- Yerel altyapı yatırımları: Bölgesel kalkınmayı desteklemek ve istihdam yaratmak amacıyla yerel altyapı projelerine kaynak ayrılmıştır. Bu yatırımlar, ekonomik büyümenin daha dengeli bir şekilde yayılmasını amaçlamıştır.

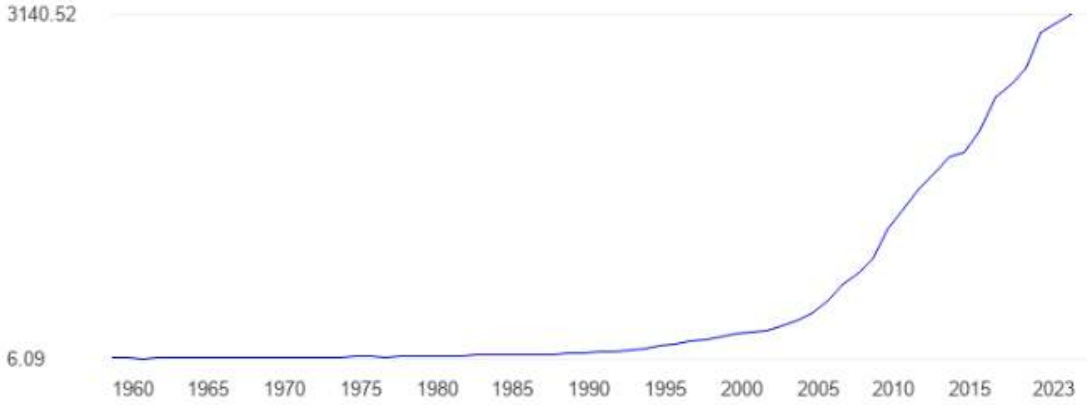
Genel olarak değerlendirildiğinde, teşvik paketi Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisinin kriz döneminde karşılaştığı zorlukları hafifletmek için çok boyutlu bir strateji ortaya koymuştur. Altyapı projeleri ve iç talebi destekleyen yatırımlar, ekonomik aktivitenin yeniden canlanmasına katkı sağlamış; aynı zamanda uzun vadeli büyümenin sürdürülebilir hale getirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu politikalar, krizin etkilerini sınırlarken ekonomik toparlanma sürecini hızlandıran önemli araçlar olarak değerlendirilmiştir.

❖ Çin Kamu Maliyesi Sayısal Verileri (theglobaleconomy, 2026):

- Devlet harcamaları, GSYİH'nin yüzdesi

2023 yılından alınan değer %17,19 olup, 2022 yılında gerçekleşen %16,66'lık orana kıyasla bir artış göstermiştir. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 156 ülkeden derlenen istatistiklere göre dünya ortalamasının %16,14 olduğunu göstermiştir. Daha eski dönemlerden günümüze doğru, Çin'in 1960-2023 yılları arasındaki ortalama değeri %14,27'dir. En düşük değer %11,06'a 1967 yılında ulaşılırken, en yüksek değer %17,6'ya ise 2020 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet harcamaları, dolar cinsinden

Şekil 2.18. Çin Devlet Harcamaları (Milyar ABD Doları) (theglobaleconomy, 2026).

2023 yılı değeri 3140,52 milyar ABD doları olup, 2022 yılında gerçekleşen 3052,07 milyar ABD dolarına oranla bir artış göstermiştir. 155 ülkeden alınan verilere göre dünya ortalaması 104,89 milyar ABD doları olarak görülmüştür. Çin için 1960-2023 yılları arasında kayda geçen ortalama 544,05 milyar ABD dolarıdır. Minimum değer 6,09 milyar ABD doları 1962 yılında kaydedilirken, maksimum değer 3140,52 milyar ABD doları 2023 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Mali denge, GSYİH'nin yüzdesi

2024 yılında kayda geçen son oran -7,34 yüzdesidir ve bu, 2023 yılındaki -6,71 yüzdesine göre bir düşüş anlamına gelmektedir. Karşılaştırılınca, 185 ülkeden alınan veriler dünya ortalamasını -2,69 olarak göstermiştir. Çin için 1990-2024 yılları arasında gerçekleşen ortalama -2,46 yüzdesidir. En düşük değere -9,56 yüzdesine 2020 yılında, en yüksek değere 0,06 yüzdesine ise 2007 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Birincil bütçe dengesi

2024 yılından alınan son oran -6,39 yüzdesidir ve bu, 2023 yılında yaşanan -5,79 yüzdesinden bir düşüş olduğunu göstermektedir. Karşılaştırılınca, 179 ülkeden alınan

verilere göre dünya ortalamasının -1,04 yüzde düzeyinde olduğunu göstermektedir. Çin için 1990-2024 yılları arasında yaşanan ortalama -1,86 yüzdesidir. En düşük değer olan -8,62 yüzdesi 2020 yılında, en yüksek değer olan 0,44 yüzdesi ise 2007 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Vergi gelirleri

2023 yılı verisi %7,64 olup, 2022 yılının %7,52'lik oranı ile kıyaslandığında bir artış göstermiştir. 87 ülkeden ednilen istatistiklere göre dünya ortalaması %17,30'dur. Çin'in 2005-2023 yılları arasında gerçekleşen ortalaması %9,06'dır. En düşük değere %7,52'ye 2022 yılında ulaşılırken, en yüksek değere %10,15 ise 2011 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

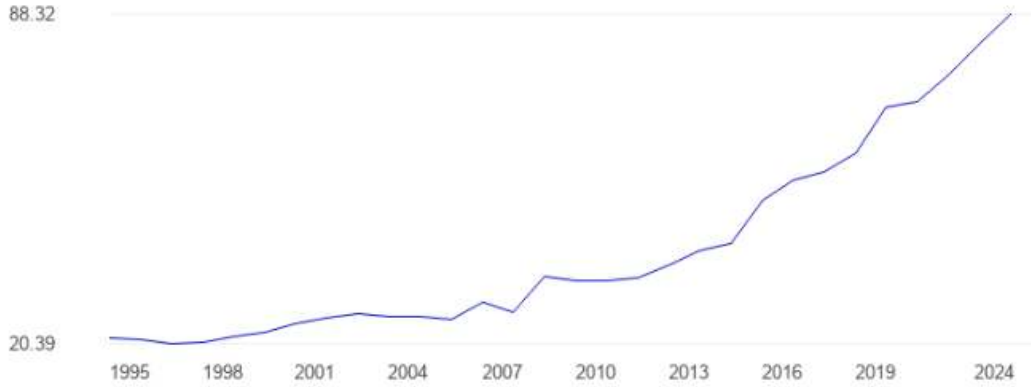
- Mal ve hizmet vergileri

2023 yılı değeri %31,22 olup, 2022 yılının %29,28'lik değerine kıyasla bir artış göstermiştir. Mukayeseli olarak incelendiğinde, 88 ülke verileri dünya ortalamasının %32,78' olduğunu göstermektedir. Çin'in 2005-2023 dönemi ortalaması %45,74'tür. Minimum değere (%29,28'e) 2022 yılında ulaşılmışken, maksimum değere (%77,69) ise 2005 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Gelir ve kar vergileri

2023'ten alınan son değer %18,09 olup, 2022 yılından alınan %20,36'lık orana kıyasla bir düşüş göstermiştir. 85 ülkeden alınan veriler dünya ortalamasını %25,45 olarak bildirmektedir. Geçmişten günümüze doğru, Çin'in 2005-2023 yılları arasında kalan zaman sürecinde ortalaması %22,03'tür. En düşük değer %16,41'e 2007 yılında ulaşılırken, en yüksek değer %28,27'ye ise 2013 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet borcu

Şekil 2.19. Çin Devlet Borcunun GSYİH'ye Oranı (The GlobalEconomy, 2024)

2024 yılı kayda alınan en yeni değer %88,32 olup, 2023 yılı %82,01 seviyesi ile karşılaştırıldığında artış göstermiştir. İncelendiğinde 182 ülkeden toplanan istatistiklere göre dünya ortalaması %61,97'dir. Çin'in 1995-2024 yılları arasında gerçekleşen ortalaması %39,7'dir. Minimum değer %20,39'a 1997 yılında ulaşılırken, maksimum değer olan %88,32 ise 2024 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

2.5.7. Hindistan

Finansal sisteminin görece sağlam yapısı ve sorunlu varlıklardan büyük ölçüde arındırılmış olması Hindistan için önemli bir avantaj oluşturmuş olsa da, küresel finans krizinin merkezindeki ülkelerle olan yoğun ticari ve finansal bağlar, ülkenin büyüme görünümünü ciddi biçimde sınırlandırmıştır. Krizin Hindistan'a ulaştığı dönemde, ülkede hâlihazırda var olan yapısal ve konjonktürel iktisadi sorunlar krizin etkilerini derinleştirmiştir. Küresel şokun etkisi kısa sürede belirginleşmiş ve ekonomi üzerinde sert bir baskı yaratmıştır. Buna karşın, hükümetin kriz sürecinde benimsediği ileriye dönük politika yaklaşımı ve uygulamaya konulan canlandırma paketleri, büyüme oranının çok daha düşük seviyelere gerilemesini engellemiş; aynı zamanda ekonomide toparlanmaya yönelik ilk sinyallerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, olumlu gelişmelere rağmen kriz Hindistan açısından orta vadede çözülmesi gereken önemli politika sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Küresel finans krizinin etkisiyle Hindistan'ın ekonomik büyüme performansı ciddi biçimde zayıflamış; Çin örneğine benzer şekilde GSYİH artış hızında keskin bir düşüş ve işsizlik oranlarında belirgin bir

yükseliş yaşanmıştır. Hindistan ekonomisinin küresel sisteme yüksek derecede entegre olması, krizin ülke üzerinde bu denli güçlü hissedilmesinin temel nedenlerinden biri olmuştur. Kriz sürecinde büyüme oranı yaklaşık yarı yarıya gerileyerek 2008 yılının dördüncü çeyreğinde %5,8 seviyesine düşmüştür. Aynı dönemde gıda ve petrol fiyatlarında yaşanan hızlı artışlar, ithalata bağımlı enerji ve tarım yapısı nedeniyle enflasyonist baskıları artırmıştır. Hükümet, krizin şiddetini sınırlamak amacıyla toplam talebi desteklemeye, yabancı sermaye girişlerini teşvik etmeye ve büyümedeki yavaşlamayı tersine çevirmeye yönelik çeşitli politikalar uygulamaya koymuştur. 2000'li yılların başından 2008'e kadar Hindistan ekonomisi istikrarlı bir büyüme süreci yaşamış; 2007 yılında büyüme oranı %8,8'e ulaşarak önceki yılların yaklaşık iki katına çıkmıştır. Bu performans; tarım, imalat, inşaat, ticaret, iletişim, finans ve gayrimenkul sektörlerindeki genişleme sayesinde mümkün olmuştur. Özellikle yatırım harcamalarındaki hızlı artış, büyümenin temel sürükleyicisi olmuştur. Yatırım oranları %20 seviyelerine yaklaşırken, GSYİH içindeki yatırım payı %22,8'den %39,1'e yükselmiştir. İhracat artışı da bu büyüme sürecine önemli katkı sağlamıştır (Gupta vd., 2012: 134).

Krizle birlikte enflasyon oranı Hindistan Merkez Bankası'nın öngördüğü düzeylerde gerçekleşmiş olsa da, iç borçlanma tarihi zirvelere ulaşmış; kamu borcu GSYİH'nın %1,1'i oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde varlık fiyatları yükselmiş ve özellikle emlak fiyatları iki katına çıkmıştır (Gupta vd., 2012: 135). Dikkat çekici bir diğer husus, ekonomik yavaşlamanın Lehman Brothers'ın iflasından önce Hindistan'da kendini göstermeye başlamış olmasıdır. 2007'nin ikinci yarısından itibaren emtia fiyatlarındaki hızlı artış, kriz koşulları altındaki Hindistan ekonomisini daha da kırılgan hâle getirmiştir. Enflasyon oranı 2007'de %3,1 iken 2008'de %13'e yükselmiş; mali açık belirgin biçimde bozulmuştur (Shukur, 2020: 69).

2008 yılında yatırımlarda net sermaye çıkışı yaklaşık 6,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş; dış borçlanma ve dış piyasalardan sağlanan fonlar ciddi biçimde yavaşlamıştır (Gupta vd., 2012: 137). Bu şokların etkisini azaltmak amacıyla yetkililer, büyüme ve fiyat istikrarını destekleyici çeşitli adımlar atmıştır. Hindistan Merkez Bankası, enflasyonist baskıları kontrol altına almak için başlangıçta sıkı para politikası uygulayarak politika faizlerini yükseltmiştir. Buna rağmen, kriz öncesinde %7,5-%8 aralığında beklenen büyüme performansı sürdürülememiştir.

1997 Asya Krizi'nde Hindistan çevre ülkelerdeki dalgalanmalardan sınırlı ölçüde etkilenirken, 2008 Küresel Finans Krizi'nde coğrafi olarak uzak ekonomilerdeki şoklardan daha yoğun biçimde etkilenmiştir. Bunun temel nedeni, Hindistan'ın küresel ekonomiyle önceki dönemlere kıyasla çok daha güçlü biçimde bütünleşmiş olmasıdır. Süreç boyunca Hindistan'ın ekonomik göstergeleri OECD ülkeleriyle paralel bir seyir izlemiş; bunun başlıca nedeni OECD ülkelerinin Hindistan ihracatında yaklaşık %37'lik paya sahip olmasıdır. Mart 2008 itibarıyla ihracat %19 oranında gerilemiş; bu düşüşte emtia fiyatlarındaki değişimden ziyade gelişmiş ülkelerdeki talep daralması belirleyici olmuştur (Gupta vd., 2012: 137).

Kriz, Hindistan'ın hızla büyüyen yazılım sektöründe de etkisini göstermiş; sektör büyümesi %1'in altına inerken finans ve iletişim hizmetlerinde daralma yaşanmıştır. Küresel finans krizinin Hindistan'da en yoğun hissedildiği alanlardan biri para piyasaları olmuştur. Lehman Brothers'ın çöküşü, uluslararası sermayenin ülkeden çıkmasına yol açmış; bu durum para piyasalarının daralmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Hindistan Merkez Bankası politika duruşunu değiştirerek likiditeyi artırıcı önlemler almış, ancak kredi büyüme oranındaki düşüşü engellemekte sınırlı başarı sağlamıştır.

Artan küresel belirsizlik ve risk algısı, yabancı portföy yatırımlarının hızla azalmasına yol açmış; bu yatırımlar 2008–2009 döneminde 108 milyar dolardan 9,1 milyar dolara gerilemiştir. Buna karşın, doğrudan yabancı yatırımlar kriz sürecinde azalmamış; aksine 15,4 milyar dolardan 17,5 milyar dolara yükselmiştir (Gupta vd., 2012: 140). Avrupa merkez bankalarından gelen fon akışları ise küresel likidite koşullarının bozulmasıyla keskin biçimde düşmüştür.

Rupinin %13 oranında değer kaybetmesine rağmen, ticaret sektörüne yönelik yabancı kaynak girişleri yaklaşık %49 oranında azalmıştır. Kriz, Hindistan'ın GSYİH büyüme oranını %7,8'den %5,8'e düşürmüştü; özellikle imalat sektörü sıkı para politikası, artan sermaye maliyetleri ve olumsuz küresel koşullar nedeniyle ciddi darbe almıştır. Yatırımlardaki durgunluk, sermaye mallarına olan talebi azaltmış; bu malların üretimi ve ithalatı 2008'in ikinci yarısında keskin biçimde gerilemiştir.

Üretim ve hizmet sektörlerindeki yavaşlama, emek yoğun yapıları nedeniyle istihdam üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Hindistan Çalışma Bakanlığı, yarım

milyondan fazla istihdam kaybı yaşandığını; özellikle tekstil, otomotiv ve kuyumculuk gibi ihracat odaklı sektörlerde iş kayıplarının yoğunlaştığını açıklamıştır.

Krizle mücadelede Hindistan hükümeti hızlı ve kararlı bir yaklaşım benimsemiştir. Likiditeyi kısıtlayan sıkı para politikasının ardından Merkez Bankası, zorunlu karşılık oranlarını düşürerek para arzını artırmış ve ekonomiye likidite enjekte etmiştir. Maliye politikası cephesinde ise toplam talebi desteklemek amacıyla kamu harcamaları artırılmış; çiftçilere yönelik borç ertelemeleri, kamu çalışanlarının maaş artışları ve gıda ile gübre sübvansiyonları uygulanmıştır. Ayrıca tüketim vergileri ve hizmet vergilerinde indirimlere gidilmiş, kamu yatırımları yoluyla istihdam yaratılmaya çalışılmıştır (Gupta vd., 2012: 140).

Sermaye çıkışlarının yarattığı döviz kuru baskısını sınırlamak amacıyla rupinin kontrollü biçimde değer kaybetmesine izin verilmiş; dış dengeyi korumak için rezerv satışları ve mevduat faiz artışları gibi önlemler alınmıştır. Mart 2009'dan itibaren ekonomi toparlanma sinyalleri verse de, orta vadede tüm sektörleri kapsayan dengeli bir iyileşmenin sağlanması gerektiği anlaşılmıştır. Kriz sonrası dönemde bazı sektörlerde üretim artışı görülürken, sermaye malları ve tüketim malları üretiminde toparlanma sınırlı kalmıştır (Gupta vd., 2012: 140).

Son olarak, kriz öncesi ve sonrasında uygulanan genişletici maliye politikaları kısa vadede ekonomik daralmayı hafifletmiş olsa da, kamu borcu ve bütçe açığı hızla artmıştır. Mali açık 2009 yılında %11 seviyesine ulaşmış; bu durum mali sürdürülebilirlik açısından riskler doğurmuştur. Kamu borçlarının büyük ölçüde iç piyasadan finanse edilmesi, özel yatırımlar üzerinde zaman zaman baskı yaratmıştır. Sonuç olarak Hindistan'ın küresel ekonomiyle bütünleşmesi uzun vadede büyüme potansiyelini artırırken, küresel krizlere karşı kırılganlığını da yükseltmiş; bu durum kriz dönemlerinde kullanılabilecek mali ve parasal politika alanının güçlendirilmesi gereğini açık biçimde ortaya koymuştur.

1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntıların ardından Hindistan, üretim, ticaret ve yatırım alanlarında kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformların amacı, ekonomiyi daha piyasa odaklı hale getirmek ve uluslararası ticaretle entegrasyonu güçlendirmektir. Liberalizasyon politikaları sayesinde Hindistan, yabancı sermaye çekme kapasitesini artırmış; teknoloji ve finans alanlarında önemli yatırımlar elde

etmiştir. Ekonominin dışa açılması, son otuz yıllık dönemde büyüme performansını iyileştirmiş ve Hindistan'ı bölgesel ölçekte olduğu kadar küresel ekonomik sistemde de daha etkili bir aktör konumuna taşımıştır. Genç nüfus yapısı, geniş iç pazar ve yükselen orta sınıf, ekonomik genişlemeyi destekleyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Böylece Hindistan, yatırımcılar için cazip bir pazar haline gelmiş ve ticari ilişkilerini çeşitlendirme fırsatı bulmuştur (Fidan ve Fırat, 2020: 90).

2008 küresel finansal krizinin Hindistan ekonomisi üzerindeki etkileri, özellikle bilgi teknolojileri, yatırım akımları, dış ticaret, iş gücü piyasası ve sermaye hareketleri gibi alanlarda belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Bilgi teknolojileri sektörü, krizden en fazla etkilenen alanlardan biri olmuştur; ABD merkezli finans kurumlarının bu sektörden sağladığı gelirler, toplam sektör kazançlarının yaklaşık %60'ını oluşturduğundan, ABD'deki ekonomik daralma Hindistan bilişim sektörünü doğrudan etkilemiştir. Kriz döneminde ABD'deki şirketlerin büyük bölümü harcamalarını azaltma yoluna gitmiş; firmaların yaklaşık %70'i Hint bilişim şirketleriyle yaptıkları sözleşmeleri küçültmüş, %60'ı ise mevcut anlaşmaları tamamen sonlandırmıştır (Viswanathan, 2010: 41). Bu durum, Hindistan'ın dış pazarlara bağımlı bilgi teknolojileri sektöründe üretim ve istihdam kayıplarına yol açmış, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir baskı oluşturmuştur.

Ayrıca yatırımcı güvenindeki gerileme, yabancı sermaye girişlerinde azalmaya neden olmuş ve finansal piyasalarda belirsizlikleri artırmıştır. Sermaye çıkışları ve döviz hareketlerindeki dalgalanmalar, yerel para biriminin değerinde oynaklık yaratmış; hisse senedi piyasalarında düşüşler gözlenmiştir. Bu gelişmeler, ekonomik istikrarın korunmasını zorlaştırmış ve büyüme dinamiklerini olumsuz etkilemiştir. Kriz sürecinde Hindistan'ın dış ticaret hacmi de yavaşlamış, ihracat gelirlerinde gerileme yaşanmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 finansal dalgalanması Hindistan ekonomisinin yapısal kırılganlıklarını ortaya çıkarmış ve piyasa mekanizmalarında önemli değişimlere yol açmıştır (Sakthivel vd., 2014: 86). Bu süreç, ekonomik politikaların yeniden gözden geçirilmesi ve büyümenin sürdürülebilir hale getirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Tablo 2.5. Hindistan’ın 2007-2010 Yılı İçin Ekonomik Verileri (%)

Yıl	Kişi Başına Düşen Gelir Büyümesi (%)	Enflasyon Oranı (%)
2007	8,2	6,4
2008	3,4	8,4
2009	7,5	10,9
2010	7,3	12

Kaynak: macrotrends, 2026

2007-2010 dönemine ait ekonomik göstergeler, Hindistan ekonomisinin 2008 küresel finansal krizinden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır. 2007 yılında ekonomik büyüme oranı yüksek seviyelerde seyretmiş, kişi başına düşen gelir artışı %8,2 olarak gerçekleşmiş ve enflasyon %6,4 düzeyinde kalmıştır. Ancak 2008 yılıyla birlikte küresel ekonomik koşulların bozulması Hindistan ekonomisini de etkilemiş; kişi başına gelir artışı %3,4’e gerilemiş, enflasyon ise %8,4’e yükselmiştir. Bu değişim, ekonomik aktivitedeki yavaşlamanın ve fiyatlar genel düzeyindeki artışın krizle ilişkili olduğunu göstermektedir. 2009 yılında toparlanma belirtileri görülmüş, kişi başına gelir artışı %7,5 seviyesine çıkmıştır; fakat enflasyon %10,9 ile yüksek seviyelerde kalmıştır. 2010 yılına gelindiğinde büyüme oranı %7,3’e gerilemiş, buna karşılık enflasyon %12’ye yükselerek fiyat istikrarsızlığının sürdüğünü göstermiştir. Bu veriler, 2008 krizinin Hindistan ekonomisinde büyüme ve fiyatlar üzerinde belirgin etkiler yarattığını, ancak ekonomik toparlanma sürecinin zaman aldığını ortaya koymaktadır. Kriz sonrası dönemde Hindistan, ekonomik yapısını daha dayanıklı hale getirmek için yeni stratejiler geliştirme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır.

2008 finansal dalgalanmasının ardından Hindistan, ekonomik istikrarı yeniden sağlamak amacıyla çeşitli politikalar uygulamıştır. İç talebi desteklemek için mali teşvik paketleri devreye sokulmuş, altyapı yatırımları ve sosyal programlar bu teşviklerin önemli bileşenleri olmuştur. Ekonomik daralmanın etkilerini azaltmak amacıyla kamu yatırımları artırılmış, istihdam yaratmaya yönelik projeler önceliklendirilmiştir. Para politikası alanında faiz oranları düşürülerek kredi maliyetlerinin azaltılması hedeflenmiş, bu sayede işletmelerin finansmana erişimi kolaylaştırılmıştır. Tüketici harcamalarının desteklenmesi ve ekonomik aktivitenin canlandırılması, kriz döneminde ekonomik durgunluğu hafifletmeye yönelik temel hedefler arasında yer almıştır. Ayrıca

sosyal destek programlarının genişletilmesiyle düşük gelirli kesimlerin alım gücünün korunması amaçlanmıştır.

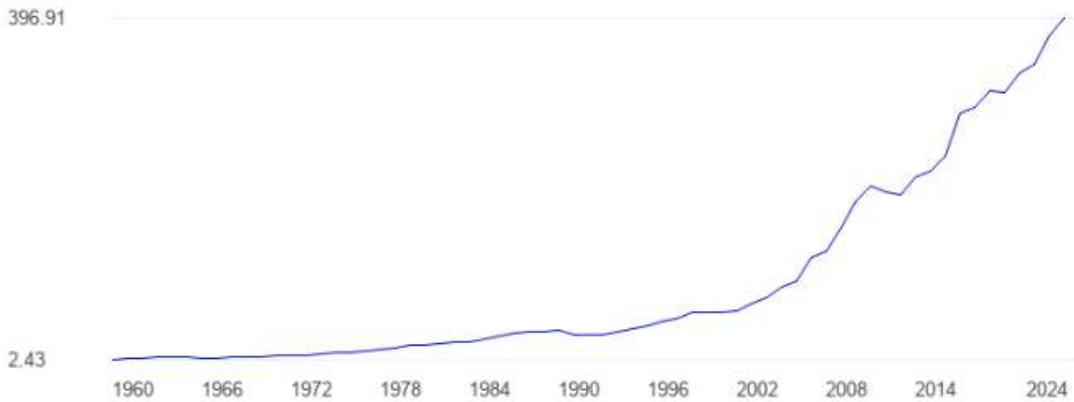
Dış ticaretin desteklenmesi amacıyla ihracatçılara yönelik teşvikler sağlanmış, belirli sektörlerde vergi kolaylıkları uygulanmıştır. Yabancı sermaye girişini artırmak için yatırım düzenlemeleri sadeleştirilmiş ve yatırım ortamının cazibesi yükseltilmeye çalışılmıştır. Finansal sistemde likiditenin artırılması amacıyla bankacılık düzenlemeleri gözden geçirilmiş, kredi akışının sürdürülmesi hedeflenmiştir. İşsizlikle mücadele kapsamında sosyal güvenlik ve istihdam destek programları geliştirilmiş, böylece ekonomik daralmanın toplumsal etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Bu politikalar, Hindistan'ın kriz sonrası toparlanma sürecine katkı sağlamış ve ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesine yardımcı olmuştur. Ancak sürdürülebilir büyümenin sağlanması için ekonomik reformların devam etmesi gerektiği değerlendirilmiştir (Dalaïen, 2016: 80).

❖ Hindistan Kamu Maliyesi Sayısal Verileri (theglobaleconomy, 2026):

- Hükümet harcamaları, GSYİH'nin yüzdesi

2024 kayda alınan son oran %10,14 olup, 2023 yılında yaşanan %10,31'lik orana göre bir azalma göstermiştir. Karşılaştırma yapmak gerekirse, 101 ülkeden toplanan veriler dünya ortalamasını %14,67 olarak göstermiştir. Hindistan için 1960-2024 arası dönemde ortalama %10,14'tür. En düşük değer %6,57'ye 1960 yılında ulaşılırken, en yüksek değer %12,18 ise 1999 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Hükümet harcamaları, dolar cinsinden

Şekil 2.20. Hindistan Devlet Harcamaları, (Milyar ABD Doları) (tradingeconomics, 2026)

2024 yılında kaydedilen son değer 396,91 milyar ABD doları olup, 2023 yılında gerçekleşen 374,96 milyar ABD dolarına kıyasla bir artış görülmüştür. Karşılaştırma yapılırsa, 100 ülkeden alınan verilere göre dünya ortalamasının 78,89 milyar ABD doları olduğu görülmüştür. Hindistan için 1960-2024 yılları dönemi ortalama 88,63 milyar ABD dolarıdır. En az değer olan 2,43 milyar ABD doları 1960 yılında kaydedilirken, en fazla değer olan 396,91 milyar ABD doları 2024 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Mali denge, GSYİH'nin yüzdesi

2024 değeri -7,9 yüzdesi olup, 2023 oranı -7,4 yüzdesi ile karşılaştırıldığında bir düşüş göstermektedir. Karşılaştırma yapıldığında 185 ülkeden toplanmış verilere göre dünya ortalamasının -2,69 yüzdesi olduğu görülmektedir. Tarihi olarak, Hindistan için 1990-2024 yılları arası ortalaması -8,26 yüzdesidir. Minimum değer olan -12,86 yüzdesi 2020 yılında, maksimum değer olan -4,59 yüzdesi ise 2007 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Birincil bütçe dengesi

2024 kayda geçmiş en yeni değer -2,91 yüzdesidir ve bu, 2023 yılında gerçekleşen -2,54 yüzdesine göre bir düşüş göstermektedir. Karşılaştırılınca, 179 ülkeden elde edilen verilere dayanarak dünya ortalamasının -1,04 yüzdesi değerinde olduğu görülmüştür. Hindistan için 1990-2024 yıllarında gerçekleşen ortalama değer -3,91 yüzdesidir. Minimum değer olan -7,26 yüzdesi 2020 yılında, maksimum değer 0,26 yüzdesi ise 2007 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Vergi gelirleri

2022 yılında kayda alınan son değer %6,73 olmuş, 2018 yılında ise %12,02'lik oran gerçekleşmiş, bu orana göre bir düşüş gerçekleştiği görülmüştür. Kıyaslandığında, 110 ülkeden alınan verilere göre dünya ortalaması %17,45 olarak gerçekleşmiştir. Hindistan 1974-2022 arasında kalan dönemde ortalaması %9,7'dir. En düşük değere %6,73'e 2022 yılında ulaşılırken, en yüksek değer %12,11 ise 2007 yılında kaydedilmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

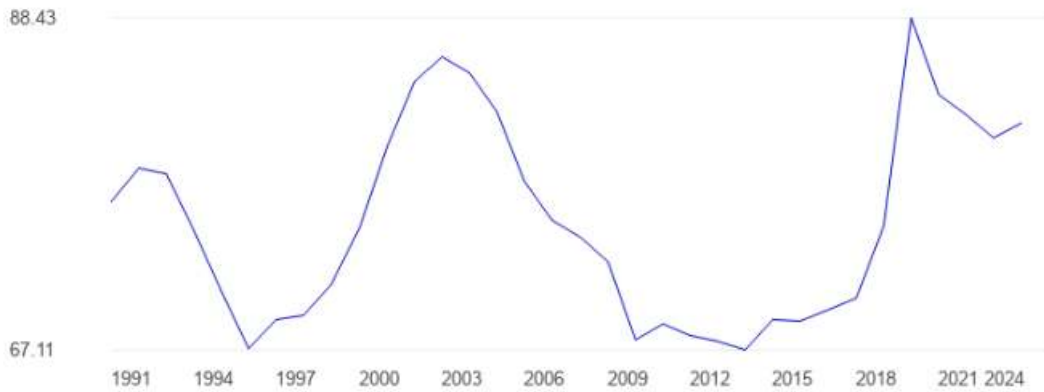
- Mal ve hizmet vergileri

2022 yılı gerçekleşen son oran %32,6 olup, 2018 yılında gerçekleşmiş %40,87'lik orana göre bir düşüş görülmüştür. Karşılaştırma yapıldığında, 110 ülkeden derlenmiş verilere göre dünya ortalamasının %32,42 oranında olduğu görülmüştür. Geçmişe yönelik olarak, Hindistan için 1974-2022 yılları arasında kalan süreçte ortalalamanın %33,1 olarak gerçekleştiği görülmüştür. En düşük değer ise %21,68'e 2010 yılında ulaşılmış, en yüksek değer %44,07 ise 1974 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Gelir ve kar vergileri

2022 yılından alınan en son değer %34,83 olup, 2018 yılında gerçekleşen %45,65'lik orana göre bir düşüş göstermiştir. Karşılaştırma yapıldığında, 107 ülkeden elde edilen istatistikler dünya ortalamasının %26,75 olduğunu göstermiştir. Hindistan'ın 1974-2022 yılları arasında gerçekleşen ortalama oranı %28,11'dir. Minimum değer olan %13,87'ye 1987 yılında ulaşılırken, maksimum değer olan %50,27 ise 2009 yılında gerçekleşmiştir. (theglobaleconomy, 2026).

- Devlet borcu

Şekil 2.21. Hindistan Hükümet Borcunun GSYİH'ye Oranı (The GlobalEconomy, 2024)

2024 yılında gerçekleşen son değer %81,64 olup, 2023 yılında yaşanmış %80,72'lik orana göre bir artış olduğu görülmüştür. Mukayese yapılırsa, 182 ülkeden elde edilen veriler dünya ortalamasının %61,97 oranda olduğunu ortaya koymuştur.

Hindistan için 1991-2024 yıllarından alınan değerlerin ortalaması %75,22'dir. Minimum değer %67,11'e 2014 yılında ulaşılırken, maksimum değer olan %88,43'e ise 2020 yılında ulaşılmıştır. (theglobaleconomy, 2026).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 KÜRESEL FINANS KRİZİNİN TÜRK KAMU MALİYESİNE YANSIMALARI

3.1. 2008 Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

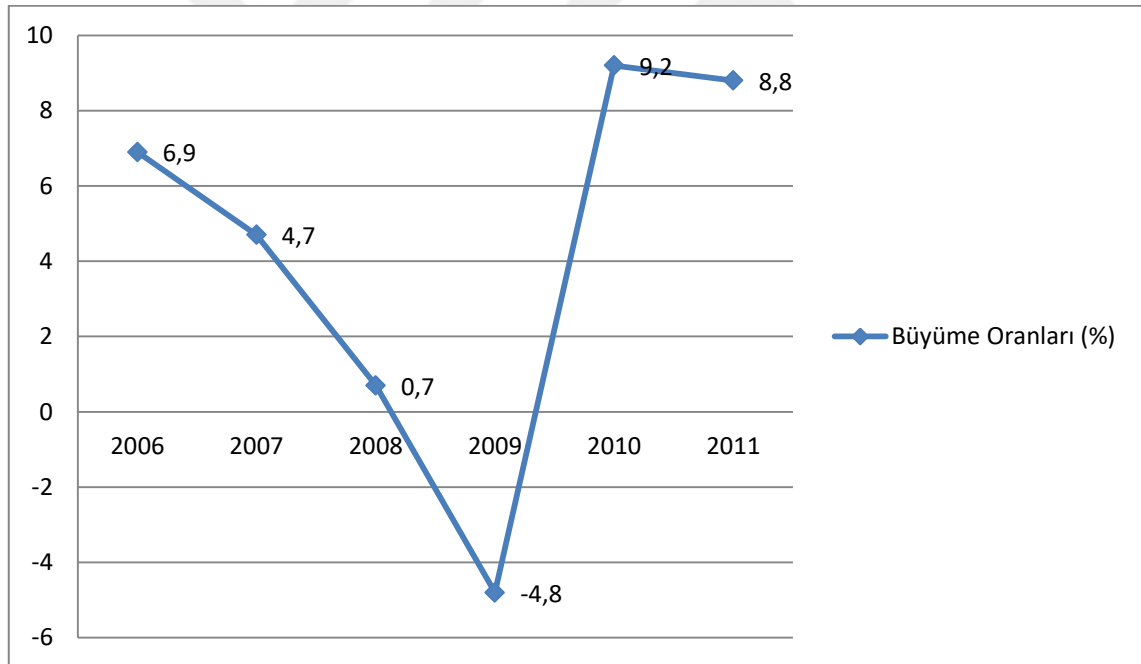
Türkiye ekonomisi, 2008 küresel finansal krizinden önceki on yıllık dönemde önemli ekonomik sarsıntılar yaşamıştır. 1999, 2000 ve 2001 yıllarında ortaya çıkan krizler, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla uluslararası finans kuruluşlarıyla yapılan anlaşmalar çerçevesinde çeşitli istikrar programlarının uygulanmasına yol açmıştır. Ancak bu programlar beklenen başarıyı göstermemiş, ekonomik toparlanma kalıcı hale getirilememiştir. Bunun temel nedenlerinden biri, uygulanan politikaların süreklilik göstermemesi ve ekonomik yapının bütüncül bir reform sürecinden geçememesidir. Ekonomik düzenlemelerin kısa vadeli çözümlerle sınırlı kalması, yapısal sorunların devam etmesine neden olmuş ve krizlerin etkilerini uzun süre hissettirmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2001: 26).

2008 küresel ekonomik krizi, Türkiye ekonomisini hem finansal hem de reel sektör açısından etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ekonomik dalgalanmalar farklı nedenlerle ortaya çıkmıştır; bazı krizler iç ekonomik yönetimden kaynaklanırken, bazıları uluslararası gelişmelerin etkisiyle şekillenmiştir. Örneğin, 2000 ve 2001 krizleri iç dinamiklerden kaynaklanan ekonomik sorunların bir sonucu olarak değerlendirilirken, 1929 ve 1999 krizleri küresel ekonomik koşulların etkisiyle ortaya çıkan dış kaynaklı krizler olarak tanımlanmıştır (Ertuğrul vd., 2010: 62). Bu durum, Türkiye ekonomisinin hem iç hem de dış faktörlere duyarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2001 sonrasında küresel finans piyasalarında yaşanan likidite artışı, yüksek faiz getirisi sunan Türkiye ekonomisinin yabancı sermaye çekmesine olanak sağlamıştır. Uluslararası piyasalardan sağlanan fon girişleri ekonomik büyümeyi desteklemiş, ancak bu durum 2008 krizine kadar devam eden bir süreç olmuştur. Küresel finansal koşulların değişmesiyle birlikte likidite akışları azalmış, dış borçlanma maliyetleri yükselmiş ve finansmana erişim zorlaşmıştır. Türkiye ekonomisi, tasarruf açığı nedeniyle dış kaynaklara bağımlı bir yapı sergilediğinden, bu gelişmeler ekonomik

faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Aynı dönemde Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri olan bu bölgeye yapılan ihracatı azaltmış ve dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir (Selçuk ve Yılmaz, 2008).

2008 küresel kriziyle birlikte ekonomik belirsizliklerin artması, finansal koşulların sıkılaşmasına ve yatırım harcamalarının azalmasına neden olmuştur. Tüketim harcamalarında gözlenen düşüş, tasarruf eğilimlerinin yükselmesiyle birleşerek iç talebin daralmasına yol açmıştır. Bu süreç, ekonomik büyüme oranlarında gerilemeye neden olmuş ve üretim faaliyetlerinde yavaşlamayı beraberinde getirmiştir. Küresel ekonomik koşulların olumsuz etkileri, 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Türkiye'nin büyüme performansında belirgin bir azalmaya yol açmış, ekonomik faaliyetlerde gerilemeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, kriz dönemlerinde ekonomik istikrarın korunmasının ve yapısal reformların önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

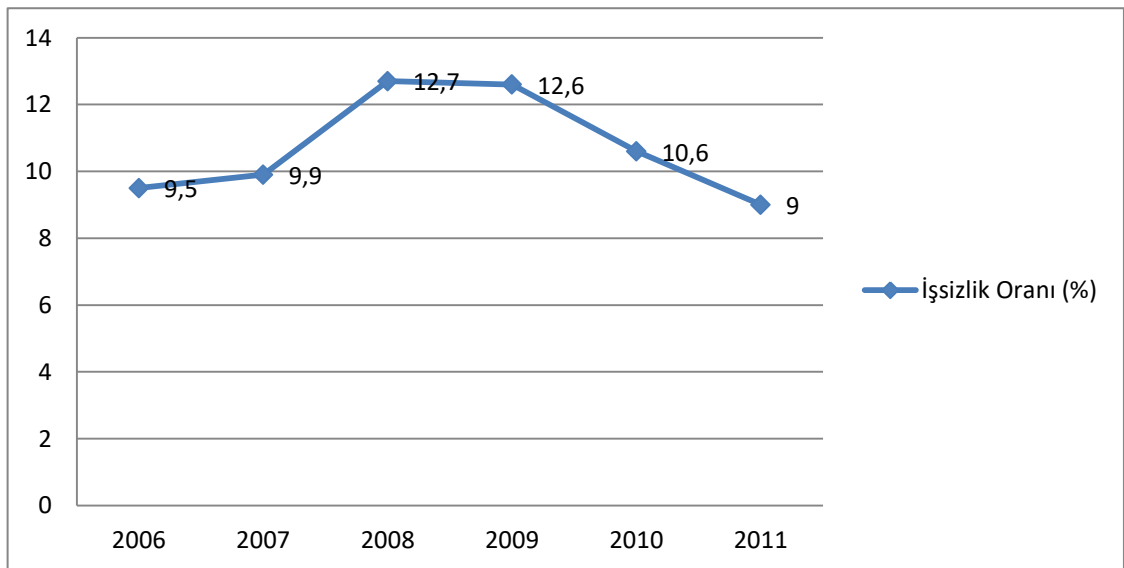

Şekil 3.1. Türkiye; GSYİH Büyüme Oranları (2006-2011) (verikaynağı, 2026),

Türkiye ekonomisinde 2008 yılının son çeyreği ile izleyen dönemde ortaya çıkan ve ekonomik daralmayı gösteren -4,8 oranındaki küçülme, ağırlıklı olarak ihracata yönelik üretim yapan sanayi sektöründeki gerilemeyle ilişkilendirilmektedir. Dış talepteki azalma ve üretim hacmindeki düşüş, sanayi sektörünün ekonomik katkısını azaltmış; bu durum tarım dışı istihdamda bozulmayı hızlandırmıştır. Aynı dönemde

işgücüne katılım oranındaki yükseliş, istihdam yaratılmasındaki zorluklarla birleşerek işsizlik oranlarında belirgin bir artışa neden olmuştur. Özellikle 2008'in üçüncü ve dördüncü çeyreği ile 2009'un ilk çeyreğinde ekonomik aktivitedeki yavaşlamanın derinleşmesi, işgücü piyasasında olumsuz koşulların daha da ağırlaşmasına yol açmış ve işsizlik oranları hızlı bir yükseliş göstermiştir. Bu süreçte işsizlik oranının yıllık bazda %4,2 oranında artarak %16,1 seviyesine ulaşması, istihdamdaki daralmanın ve işgücüne katılım oranındaki değişimlerin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. İşsizlikteki artışın yaklaşık 1,8 puanlık bölümü istihdamdaki azalmadan, 2,4 puanlık bölümü ise işgücüne katılım oranındaki yükselişten kaynaklanmıştır (TCMB, 2009a).

2008 ve 2009 yıllarındaki ekonomik gelişmeler büyüme performansı açısından değerlendirildiğinde, küresel ölçekte yaşanan düşük büyüme oranlarının Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilediği görölmektedir. 2009 yılında ekonomik faaliyetlerdeki daralma nedeniyle büyüme oranı negatif değer almış, bu durum ekonomik kriz koşullarının üretim ve tüketim üzerindeki baskısını göstermiştir. Ancak takip eden süreçte ekonomi yeniden toparlanma sürecine girmiş ve büyüme performansında önemli bir iyileşme kaydedilmiştir. Krizin etkilerinin azalmasıyla birlikte ekonomik faaliyetler canlanmış, üretim ve yatırımlardaki artış büyüme oranlarını yükseltmiştir. Bu doğrultuda, ekonominin kriz sonrası dönemde %8,5 seviyesinde büyüme kaydetmesi, toparlanma sürecinin başarılı bir şekilde gerçekteştiğini ve ekonomik aktivitenin yeniden ivme kazandığını göstermektedir.

şekil 3.2. Türkiye; İşsizlik Oranları (2006-2011)(sbb, 2026)

Şekil 3.2’de görüldüğü üzere, 2006 yılında %9,5 seviyelerinde olan işsizlik oranı, 2008 yılı itibarıyla keskin bir yükseliş göstererek %12,7’ye ulaşmıştır. Küresel ekonomik dalgalanmalar ve belirsizlikler, firmaların üretim kararlarında temkinli davranmalarına neden olmuş, kapasite kullanımının düşük seyretmesi ve yatırım eğilimlerinin zayıflığıyla birleşince, 2009 yılına gelindiğinde Türkiye’nin istihdam göstergelerinde belirgin bir iyileşme gözlenmemiştir (TCMB, 2009b).

İşgücü piyasasındaki olumsuzluklar, toplam ücret gelirleri üzerinde de baskı yaratmıştır. Tarım dışı sektörlerdeki üretim yavaşlaması, 2009’un ilk çeyreğinde daha belirgin hale gelmiş; işsizlik artışının analizinde, işgücüne katılım oranındaki yükselişin sınırlı etkisi görülürken, erkek nüfus arasındaki istihdam kaybının temel belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. İşsizlik, talep ve maliyet yönlü olmak üzere iki ana şekilde ekonomik etki yaratmıştır. Talep yönlü etki, toplam ücret ödemelerinin baskılanması ve buna bağlı olarak iç talebin daralması şeklinde kendini göstermiştir. Maliyet yönlü etki ise, talepteki sert düşüş nedeniyle ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, firmaların kaynak kullanım etkinliklerinin azalması ve üretkenliğin düşmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Uzun süreli düşük toplam talep, işgücü talebinde ve ücretlerde aşağı yönlü uyarlamaları gerekli kılmıştır (TCMB, 2009c).

İşgücü göstergelerinin genel değerlendirmesi, hükümetin aldığı önlemlerin etkisinin kısa süreli olduğunu ortaya koymaktadır. Büyümenin her zaman istihdam yaratmada etkili olamadığı anlaşılmaktadır. Dünya genelinde kriz kaynaklı belirsizlik işsizlik oranlarını yükseltirken, Türkiye’de uygulanan teşvik paketleri sayesinde bu etkinin bir kısmı azaltılmıştır. Bu paketlerin temel amacı mevcut istihdamı korumak, işgücü piyasasındaki yapısal sorunları çözmek ve kısa çalışma uygulamaları ile işletmelere doğrudan destek sağlamaktır. Dolayısıyla, küresel krizden kaynaklanan olumsuzluklara rağmen Türkiye’de istihdamın korunması yönünde alınan önlemlerin başarılı olduğu değerlendirilebilir. Bununla birlikte, mevcut istihdamın korunmasının ötesinde, yapısal işsizliğin çözümü için işgücü piyasasının daha etkin bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir; bu kapsamda kayıt dışı istihdamın azaltılması, işgücünün eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve verimliliğin artırılması önem arz etmektedir (Ay, 2012).

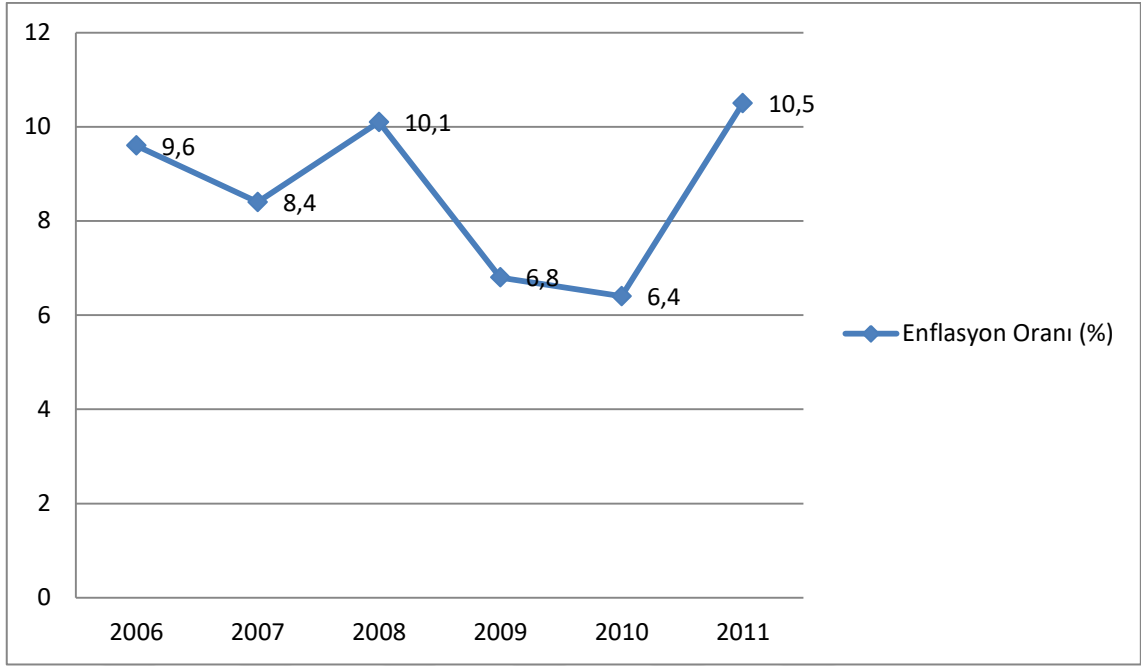
Tablo 3.1. Türkiye Ekonomisi Temel Göstergeler (2006-2010)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2
Toplam Dış Borç Stoku (Milyar \$)	207,8	249,6	280,4	268,8	290,0
TÜFE Artış Oranı (%)	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6
İhracat Artış Hızı (%)	16,41	25,41	23,08	-22,64	11,49
İthalat Artış Hızı (%)	19,53	21,84	18,76	-30,22	31,66

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/>

2008 yılının son çeyreği ile 2009'un ilk aylarını kapsayan dönemde küresel ekonomik yavaşlama, dünya ticaret hacmindeki daralma ve emtia fiyatlarındaki uluslararası gerilemeler, genel fiyat düzeyinde aşağı yönlü bir eğilim oluşturmuştur. Bu nedenle Türkiye’de yaşanan enflasyon hareketlerini yalnızca iç dinamiklerle açıklamak yeterli olmayıp, küresel ekonomik koşullar çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Tablo 3.1’de yer alan verilere göre, Türkiye’de Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) 2007 yılında %8,8 düzeyindeyken, 2008 yılında %10,4’e yükselmiştir. Bu artış, yılsonu enflasyon hedefleri çerçevesinde belirlenen tolerans aralığının üst sınırının aşılması anlamına gelmiş ve fiyat istikrarı açısından belirsizliği artırmıştır. 2009 yılının ikinci çeyreğine gelindiğinde ise TÜFE artış oranı bir önceki çeyreğe kıyasla 2,16 puan düşerek %0,77 seviyesine gerilemiş, yıllık bazda ise %6,30 düzeyine inmiştir. Aynı dönemde gıda kalemi hariç tutulduğunda, tüm ana harcama gruplarında yıllık enflasyon oranlarının düştüğü görülmektedir. Enflasyon oranlarındaki bu gerilemenin temel nedenleri arasında talep koşullarındaki daralma, uluslararası emtia fiyatlarındaki düşüşler ve mali tedbirler kapsamında uygulanan geçici vergi indirimleri yer almaktadır (Yılmaz, 2009a). Bu gelişmeler, küresel kriz koşullarının fiyat istikrarı üzerindeki etkisini ortaya koymakta ve enflasyon dinamiklerinin yalnızca ulusal değil, uluslararası ekonomik koşullardan da etkilendiğini göstermektedir.

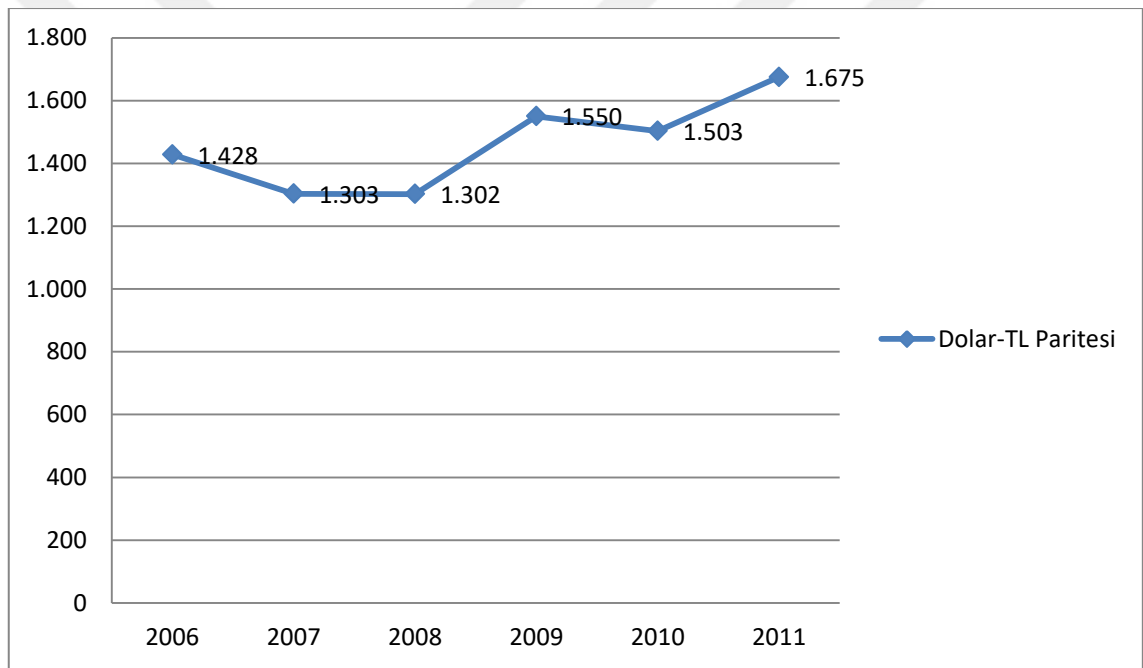
Şekil 3.3. Türkiye; Enflasyon Oranları (2006-2011) (legalbank, 2026)

Ülkedeki üretim maliyetlerindeki gevşeme ve küresel fiyat dinamiklerinin olumlu etkisiyle birlikte enflasyon oranlarında aşağı yönlü bir seyir gözlenmiştir. Şekil 3.3'te ortaya konulduğu üzere, 2008 yılında çift hanelere yaklaşan enflasyon seviyesi 10,1 iken, izleyen yıllarda kademeli bir azalma yaşanmış ve 2010'da 6,4 düzeyine gerilemiştir. Bu durum, fiyat baskılarının zayıfladığını ve ekonomik koşulların görece istikrar kazandığını göstermektedir. Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) yıllık değişimi, maliyet yönlü baskıları anlamak açısından önemli bir göstergedir. 2007 yılında %5,94 olan ÜFE değişimi, 2008'in son çeyreğinde %8,11 seviyesine yükselmiştir. Yılın ilk yarısında uluslararası emtia piyasalarındaki hareketlerle birlikte artış eğilimi güçlenen ÜFE, ikinci yarıda gerilemeye başlamıştır. Bu gerilemenin, ana metal sanayi ürünleri ile petrol türevlerinin fiyatlarındaki düşüşle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Takip eden süreçte 2009 yılının ilk çeyreğinde ÜFE artış oranı düşüş eğilimini sürdürmüş, Nisan ayında % -0,35 seviyesine kadar gerilemiştir (TCMB, 2009d). Bu veriler, maliyet baskılarının zayıfladığını ve enflasyonist eğilimlerin hafiflediğini göstermektedir.

Küresel kriz sürecinde risk algısındaki iyileşme, gelişmekte olan ekonomilerin para birimlerinde değer kazanımını beraberinde getirmiştir. Türk Lirası da bu süreçte diğer gelişmekte olan ülke para birimleriyle benzer bir değer değişimi göstermiştir. Ancak Türk Lirası, tarihsel olarak uluslararası risk algısındaki dalgalanmalara karşı

hassas bir para birimi olma özelliğini sürdürmüş ve oynaklık düzeyi yüksek seyretmiştir. 2009 yılının ikinci çeyreğinde de bu oynaklığın devam ettiği gözlenmiştir.

2006-2011 dönemine ait enflasyon göstergeleri, ekonomik yönetimin fiyat istikrarını sağlama hedeflerinde sınırlı başarı elde ettiğini ortaya koymaktadır. Küresel kriz nedeniyle iç ve dış talepte yaşanan daralma, enflasyonun çift haneli seviyelerde seyretmesine zemin hazırlamıştır. Fiyat istikrarının ekonomik politikaların temel amaçlarından biri olduğu dikkate alındığında, bu dönemde istenilen düzeyde istikrarın sağlanamadığı söylenebilir (TCMB, 2009d). Enflasyonun yüksek seviyelerde kalması, ekonomik belirsizlikleri artırmış ve uzun vadeli fiyat istikrarının tesis edilmesini zorlaştırmıştır.

Şekil 3.4. Dolar - Türk Lirası Kuru (2006-2011) (yiodk, 2026)

Şekil 3.4'te yer alan verilere göre, 2008 yılında yaklaşık 1,3 TL seviyelerinde seyreden dolar kuru, 2009 yılıyla birlikte hızlı bir yükseliş eğilimine girmiş ve 1,5 TL'nin üzerine çıkmıştır. Küresel kriz döneminde politika faizlerini agresif biçimde düşüren gelişmekte olan ekonomilerde yerel para birimlerinin görece daha istikrarlı bir performans sergilediği gözlenmiştir (TCMB, 2009a). Bu durum, para politikası tercihlerinin döviz kuru dinamikleri üzerinde belirleyici olabileceğini göstermektedir. Ancak Türkiye'de döviz kurundaki yükseliş, küresel belirsizliklerin ve sermaye hareketlerindeki değişimlerin etkisiyle açıklanabilir.

2002 sonrası dönemde kamu maliyesi alanında uygulanan stratejiler, borç stokunun milli gelire oranını azaltmayı ve mali baskınlığı zayıflatarak para politikalarının etkinliğini artırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede faiz dışı fazla (FDF) hedefleri mali disiplinin temel göstergesi olarak değerlendirilmiş, bütçe dengelerini iyileştirmeye yönelik politikalar uygulanmıştır. 2001 krizinin ardından hayata geçirilen istikrar programları sayesinde bütçe açıklarında belirgin bir azalma sağlanmıştır (Yılmaz, 2009b). Bu süreç, mali politikaların sürdürülebilirliğini güçlendirmiştir.

Küresel ekonomik koşullardaki dalgalanmalarla birlikte 2007 yılından itibaren bütçe dengelerinde yeniden bozulma sinyalleri ortaya çıkmıştır. 2008 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinde %9,7 oranında artış yaşanmasına karşın, faiz dışı harcamalar %12,9 oranında yükselmiştir. Toplam harcamalardaki artış %10,7 seviyesine ulaşırken, gelirlerin harcamaları karşılama oranı bir önceki yıla kıyasla %0,9 oranında gerilemiştir. 2009 yılının ilk dört aylık döneminde harcamalar %24,5 oranında artış gösterirken, gelirlerdeki artış yalnızca %4 seviyesinde kalmıştır (Yılmaz, 2009b). Bu durum, bütçe üzerindeki baskının arttığını ve kamu finansman dengesinde zorluklar yaşandığını göstermektedir.

Tablo 3.2. Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Bütçe Görünümü (2006-2011)

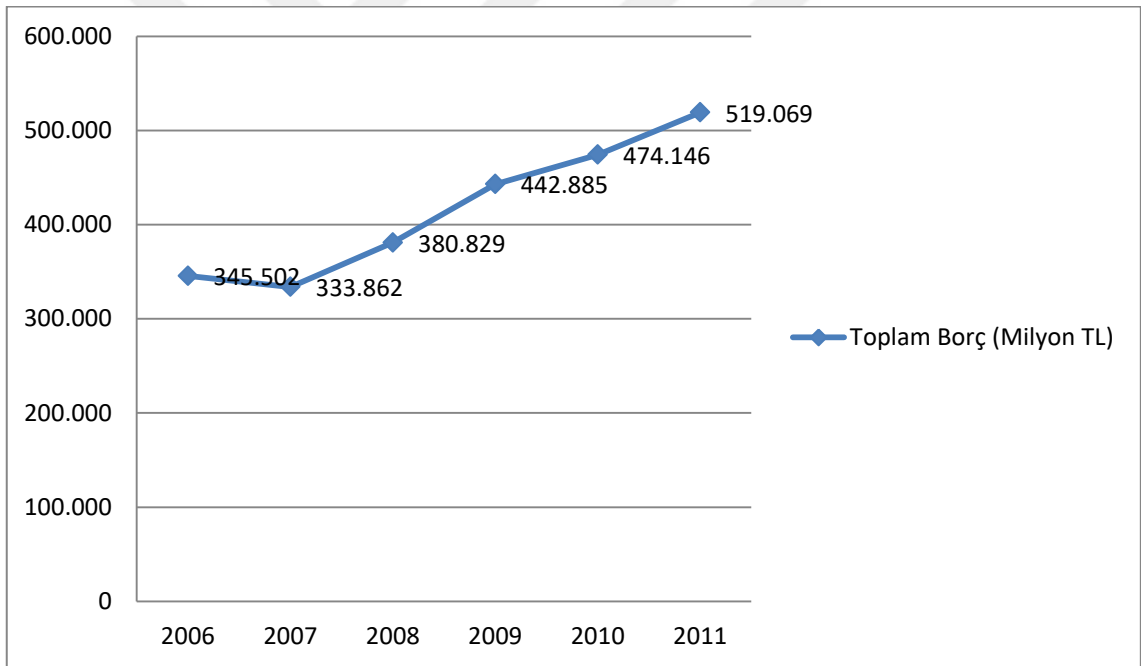
YILLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bütçe Giderleri (Milyar TL)	178,126	204,068	227,031	268,219	294,359	314,607
Bütçe Gelirleri (Milyar TL)	173,483	190,360	209,598	215,458	254,277	296,824
Bütçe Açığı (Milyar TL)	4,643	13,708	17,432	52,761	40,081	17,783
Bütçe Açığı/GSYİH (%)	0,6	1,6	1,8	5,3	3,5	1,3

Kaynak: sbb, 2026

Tablo 3.2'de yer alan 2006–2011 dönemine ait bütçe göstergeleri, küresel ekonomik dalgalanmaların kamu maliyesi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Veriler incelendiğinde, bütçe açığının gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYİH) oranı üzerinden bir değerlendirme yapmak, 2008 krizinin mali dengeler üzerindeki yansımalarını anlamak açısından açıklayıcı olacaktır. 2006 yılında bütçe açığının GSYİH'ya oranı %0,6 düzeyinde gerçekleşmiş, 2007'de bu oran %1,6'ya, 2008'de ise

%1,8'e yükselmiştir. Ancak küresel krizin etkilerinin en yoğun hissedildiği 2009 yılında, bütçe açığındaki artış belirginleşmiş ve oran %5,3 seviyesine ulaşmıştır. Bu yükseliş, kamu gelirlerindeki azalma ile harcamalardaki artışın bütçe dengelerini zorladığını göstermektedir.

Orta vadeli mali disiplinin korunmasına yönelik politik taahhütler, kamu finansmanının sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda yapısal reformların güçlendirilmesi, ekonomik beklentilerin yönetilmesine katkı sunarak para politikalarının etkinliğini destekleyebilir. Mali disiplinin sürdürülmesi, bütçe dengelerindeki bozulmanın sınırlanması ve ekonomik istikrarın sağlanması bakımından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede uygulanan reformların uzun vadeli etkileri, hem kamu maliyesi hem de makroekonomik istikrar açısından belirleyici olacaktır.

Şekil 3.5. Türkiye; Toplam Kamu Net Borç Stoku (2006-2011) (hmb. 2026)

Şekil 3.5, 2006–2011 yılları arasında Türkiye'nin toplam kamu net borç stokundaki değişimi ortaya koymaktadır. Veriler değerlendirildiğinde, kriz öncesi dönemde en yüksek borç 2006 yılında 345.502 milyon TL olan toplam borç, 2007 yılında 333.862 milyon TL'ye gerileyerek dönem içerisindeki tek düşüşü yaşamıştır. Bu azalış yaklaşık %3,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ancak 2008 yılından itibaren borç stokunda sürekli ve belirgin bir artış eğilimi başlamıştır. 2008 yılında 380.829 milyon

TL'ye ulaşan toplam borç, 2009 yılında 442.885 milyon TL'ye yükselmiş ve özellikle bu dönemde artış hızının belirginleştiği görülmüştür. 2009 sonrasında da yükseliş devam etmiş, toplam borç 2010 yılında 474.146 milyon TL'ye, 2011 yılında ise 519.069 milyon TL'ye ulaşmıştır. Böylece 2006-2011 döneminin başlangıcı ile sonu karşılaştırıldığında toplam borç miktarının yaklaşık 173.567 milyon TL arttığı görülmektedir. Bu artış, yaklaşık %50 düzeyinde bir büyümeye karşılık gelmektedir. 2007 yılındaki sınırlı düşüş dışında toplam borç stokunun kesintisiz biçimde yükseldiği anlaşılmaktadır. Özellikle 2008 küresel finans krizinin ardından borçlanma eğiliminin hız kazanması dikkat çekmektedir. Bu durum, kriz döneminde kamu harcamalarının artması, bütçe açıklarının genişlemesi, finansal sektöre yönelik destek programlarının uygulanması ve ekonomik daralmanın etkilerini hafifletmeye yönelik politikaların borç stokunu artırmış olabileceğini göstermektedir. 2011 yılı itibarıyla ulaşılan seviye, incelenen dönem içerisindeki en yüksek borç miktarını temsil etmekte ve mali yükümlülüklerin giderek arttığını ortaya koymaktadır.

Kamu borç stokunun genel seyri incelendiğinde, borç düzeylerinin Maastricht kriterleri kapsamında belirlenen sınırların altında kaldığı anlaşılmaktadır. Kamu borç stokunun genel görünümü değerlendirildiğinde, borçluluğun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oranının Maastricht Kriterleri çerçevesinde öngörülen %60'lık referans seviyenin altında seyrettiği görülmektedir. Kriz döneminde borç stokunda yükseliş meydana gelmesine rağmen, izleyen yıllarda borç oranlarında gerileme eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, uygulanan mali disiplin politikalarının kamu borcunun sürdürülebilirliğinin korunmasına katkı sağladığına işaret etmektedir. Kriz döneminde borç stokunda artış yaşanmış olsa da sonraki yıllarda düşüş eğiliminin devam ettiği gözlenmektedir. Bu durum, uygulanan mali politikaların borç dinamiklerini kontrol altına alma konusunda belirli bir başarı sağladığını göstermektedir.

Kamu harcamalarının bileşimi değerlendirildiğinde, faiz ödemelerine ayrılan payın zaman içinde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yatırım harcamalarına ayrılan kaynakların sınırlı kaldığı ve cari harcamaların toplam içindeki payının hâlâ yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilmesi, harcama yapısının üretken yatırımlara yönlendirilmesine bağlıdır. Özellikle altyapı ve eğitim yatırımları gibi alanlara ayrılan kaynaklar, uzun vadeli ekonomik gelişime katkı sunabilir.

Kriz döneminde kamu harcamalarının ekonomik büyümeye beklenen düzeyde katkı sağlayamamasının temel nedeni, küresel ticaret koşullarında yaşanan daralma ve talep düşüşüdür. Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi, harcama kompozisyonuna ve ekonomik ortamın koşullarına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu bağlamda, bütçe kaynaklarının verimli alanlara yönlendirilmesi ve yatırım odaklı politikaların güçlendirilmesi, ekonomik toparlanma sürecine katkı sağlayabilecek unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Harcamalardaki büyümenin gelir artışının üzerinde gerçekleşmesi, bütçe açığının genişlemesine yol açmış; buna rağmen faiz dışı fazla hedefleri büyük ölçüde korunmuştur. Kamu net borç stokunun gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYİH) oranı 2008 yılı sonunda %28,2 seviyesine gerilemiştir (TCMB, 2009d). Borç stokundaki bu düşüşte, ekonomik büyümenin kamu borcundaki artıştan daha hızlı gerçekleşmesi etkili olmuştur. Bu durum, mali disiplinin görece korunmasına rağmen bütçe dengelerinin küresel krizden etkilendiğini ortaya koymaktadır.

3.2. 2008 Krizinin Türk Kamu Maliyesine Yansımaları

3.2.1. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi)

Mali disiplinin sağlanabilmesi için kamu maliyesinde gelir ve giderler arasındaki dengenin mümkün olduğunca korunması gerekmektedir. Ancak kamu gelirlerini artırmaya yönelik politikalar, çeşitli ekonomik ve siyasi sınırlamalar nedeniyle uygulamada önemli zorluklar barındırmaktadır. Siyasal karar alıcıların oy kaybı endişesiyle hareket etmesi, vergi artışlarının yatırım ortamı üzerinde caydırıcı etkiler yaratabilmesi ve vergi oranları yükseldikçe Laffer eğrisi kapsamında vergi tahsilatının azalabilmesi bu zorlukların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bu nedenlerle, mali disiplinin tesisi sürecinde kamu harcamalarının kontrol altına alınması ve disipline edilmesi, kamu gelirlerinin artırılmasına kıyasla çoğu zaman daha öncelikli bir politika alanı olarak öne çıkmaktadır (Eğilmez, 2012: 29).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, devletin ekonomik sistemde yalnızca zorunlu bir yük değil, aynı zamanda düzenleyici ve dengeleyici bir aktör olduğunu açık biçimde ortaya koymuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde, kamu harcamalarının vergi gelirlerini aşması ahlaki açıdan uygun görülmediği gibi, olağan kamu ihtiyaçlarının finansmanı için borçlanmaya başvurulması da meşru bir yöntem olarak kabul

edilmemekteydi. Ancak Keynesyen iktisadi düşüncenin yaygınlaşmasıyla birlikte refah devleti anlayışı güç kazanmış; esnek bütçe uygulamaları, bütçe açıkları ve kamu borçlanması olağan mali araçlar hâline gelmiştir. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kamu harcamalarında belirgin ve hızlı bir artış yaşanmıştır (Eğilmez, 2012: 29).

1970’li yıllarda ortaya çıkan ve ekonomik durgunlukla birlikte yüksek enflasyonun aynı anda yaşandığı stagflasyon olgusu, Keynesyen politikaların yetersizliğini gündeme getirmiştir. Bu süreçte Neo-klasik yaklaşım ön plana çıkmış ve kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması gerektiği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Her ne kadar 1980–1988 döneminde kamu kesiminin GSYİH içindeki oranında görece bir gerileme gözlenmiş olsa da, kamu kesiminin milli gelirden aldığı payın artmaya devam ettiği görülmüştür. 1990’lı yıllar ise Asya ve Rusya krizleri gibi bölgesel finansal sarsıntıların yaşandığı bir dönem olmuştur. 2003–2006 yılları arasındaki görece istikrarlı sürecin ardından, 2007’de ABD’de mortgage piyasasında başlayan ve kısa sürede küresel bir boyut kazanan finansal kriz, dünya genelinde istihdam kayıplarına ve sosyal harcamaların artmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, özellikle Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede kamu gelirlerinin azalmasına, kamu harcamalarının ve bütçe açıklarının ise olağanüstü ölçüde yükselmesine neden olmuştur (Güngör, 2017: 270).

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, 2002 yılı öncesindeki dönemde özellikle 1990’lı yıllar kamu mali dengelerinin belirgin biçimde bozulduğu bir süreç olmuştur. Bu dönemde bütçe dışı fonların yaygınlaşması, döner sermaye uygulamalarının kontrolsüz büyümesi, yerel yönetim harcamalarındaki hızlı artış ve kamu iktisadi teşebbüslerinin görev zararlarının kamu bankaları aracılığıyla şeffaflıktan uzak biçimde finanse edilmesi mali disiplini zayıflatmıştır. Ayrıca kamuda aşırı istihdam, kamu yatırım stokundaki hızlı genişleme, sosyal güvenlik sisteminde artan açıklar ve aktüeryal dengenin bozulması bütçe açıklarının kronik hâle gelmesine yol açmıştır. Ekonomik ihtiyaçlardan ziyade siyasi kaygılarla şekillendirilen tarımsal destekleme politikaları ile etkinlik ve verimlilikten uzak biçimde yönetilen KİT’lerin oluşturduğu mali yük, kamu harcamalarının sürdürülemez düzeylere çıkmasında belirleyici olmuştur (TCMB, 2001).

Tablo 3.3. 2007-2011 yılları itibari ile Türkiye’de Kamu Harcamaları ve GSYİH İçindeki Payı (Milyar TL, %)

Yıllar	Kamu Harcamaları (Milyar TL)	GSYİH (Milyar TL)	Kamu Harcamaları/GSYİH (%)
2007	204.067.683,00	887.714.413,79	22,98
2008	227.030.562,00	1.002.756.496,35	22,64
2009	268.219.185,00	1.006.372.481,61	26,65
2010	294.358.724,00	1.167.664.479,16	25,20
2011	314.606.792,00	1.404.927.614,91	22,39

Kaynak: TÜİK, 2025

2007–2011 dönemine ait veriler, küresel finans krizinin Türkiye’de kamu harcamaları ve milli gelir ilişkisi üzerindeki etkilerini açık biçimde ortaya koymaktadır. 2007 yılı, kriz öncesi dönemin son yılı olarak değerlendirildiğinde, kamu harcamalarının 204,1 milyar TL seviyesinde olduğu ve GSYİH’nın yaklaşık 887,7 milyar TL’ye ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı %22,98 düzeyindedir. Bu oran, 2001 krizi sonrasında uygulanan mali disiplin politikalarının, faiz dışı fazla hedeflerinin ve bütçe kontrolünün görece başarılı bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Kriz öncesi dönemde Türkiye ekonomisi yüksek büyüme oranları yakalamış, bu büyüme kamu harcamalarının milli gelir içindeki payının sınırlı kalmasına katkı sağlamıştır.

2008 yılına gelindiğinde küresel finans krizi ABD merkezli olarak ortaya çıkmış, ancak Türkiye üzerindeki etkileri yılın ikinci yarısından itibaren daha belirgin hale gelmiştir. Bu yılda kamu harcamaları 227 milyar TL’ye yükselirken, GSYİH 1 trilyon TL seviyesini aşmıştır. Buna rağmen kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı %22,64’e gerileyerek 2007 yılına kıyasla sınırlı bir düşüş göstermiştir. Bu durum, krizin ilk aşamasında Türkiye’nin henüz güçlü bir mali genişleme politikasına yönelmediğini, aksine temkinli bir mali duruş sergilediğini göstermektedir. Krizin etkileri henüz tam anlamıyla reel ekonomiye yansımamış, kamu maliyesi açısından belirgin bir bozulma ortaya çıkmamıştır.

Asıl kırılma noktası 2009 yılında yaşanmıştır. Küresel finans krizinin derinleşmesiyle birlikte Türkiye ekonomisi resesyona girmiş, GSYİH artışı neredeyse durmuş ve milli gelir 2008 yılına kıyasla sınırlı bir artış göstermiştir. Buna karşın kamu

harcamaları 268,2 milyar TL'ye yükselmiş ve kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı %26,65'e çıkarak söz konusu dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu artış, kamu maliyesinin kriz karşısında dengeleyici ve telafi edici bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Ekonomik daralmaya karşı kamu harcamaları artırılmış, özellikle sosyal transferler, işsizlikle mücadeleye yönelik harcamalar ve kamu destekleri ön plana çıkmıştır. GSYİH'daki zayıf performans ile kamu harcamalarındaki artışın eş zamanlı gerçekleşmesi, oransal artışı daha da belirgin hale getirmiştir.

2010 yılı verileri, kriz sonrası toparlanma sürecine işaret etmektedir. Bu dönemde kamu harcamaları 294,4 milyar TL'ye yükselmiş olmakla birlikte, GSYİH'daki güçlü toparlanma sayesinde kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı %25,20 seviyesine gerilemiştir. Ekonomik büyümenin yeniden hız kazanması, kamu maliyesi üzerindeki baskının kısmen azalmasına yol açmıştır. Bu gelişme, genişletici maliye politikalarının geçici nitelikte olduğunu ve kriz sonrası dönemde yeniden mali disipline dönüş çabasının başladığını göstermektedir.

2011 yılına gelindiğinde ise kriz etkilerinin büyük ölçüde geride kaldığı görülmektedir. Kamu harcamaları 314,6 milyar TL'ye ulaşmış, GSYİH ise yaklaşık 1,4 trilyon TL seviyesine yükselmiştir. Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı %22,39'a gerileyerek kriz öncesi seviyelere oldukça yakın bir düzeye inmiştir. Bu durum, Türkiye'nin kriz sürecinde kamu maliyesini aktif biçimde kullandığını, ancak toparlanma sürecinde yeniden mali disiplin anlayışına yöneldiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkisi, kamu harcamalarının konjonktür karşısı bir araç olarak kullanılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Kriz öncesinde mali disiplinin sağlanmış olması, Türkiye'nin kriz döneminde kamu harcamalarını artırabilmesine olanak tanımış; bütçe dengeleri geçici olarak bozulsada bu bozulma sürdürülemez bir mali yapı yaratmamıştır. 2009 yılında kamu harcamalarının GSYİH içindeki payında yaşanan keskin artış, devletin ekonomide dengeleyici rolünü üstlendiğini açık biçimde göstermektedir. İzleyen yıllarda ise ekonomik büyümenin yeniden hız kazanmasıyla birlikte kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı kademeli olarak düşmüş ve kamu maliyesi yeniden daha dengeli bir yapıya kavuşmuştur.

Bu çerçevede tablo, Türkiye'nin 2008 Küresel Finans Krizi'ne mali alanda kontrollü, geçici ve hedefli bir genişleme ile yanıt verdiğini; kriz sonrasında ise mali disiplin ilkesinden tamamen kopmadan normalleşme sürecine girdiğini göstermektedir.

Tablo 3.4. 2007-2011 Dönemi Yıllar İtibari ile Ekonomik Sınıflandırmaya göre Türkiye'de Kamu Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Yıllar	Cari (%)	Yatırım (%)	Transfer (%)
2007	14,23	3,01	14,87
2008	14,86	3,22	14,69
2009	16,67	3,12	18,06
2010	16,09	3,22	16,9
2011	15,37	3,08	15,5

Kaynak: TÜİK, 2025

2007 yılı, küresel finans krizinin etkilerinin henüz hissedilmediği ve Türkiye'de mali disiplinin görece güçlü olduğu bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu yılda cari harcamaların GSYİH içindeki payı %14,23, yatırım harcamalarının payı %3,01 ve transfer harcamalarının payı %14,87 seviyesindedir. Bu dağılım, kamu harcamalarının önemli bir bölümünün cari nitelikli giderler ve transferler üzerinden şekillendiğini, buna karşın kamu yatırımlarının milli gelir içindeki payının sınırlı kaldığını göstermektedir. Kriz öncesi dönemde bütçe politikalarının daha çok borçlanma gereğini azaltmaya ve harcama artışlarını kontrol altında tutmaya odaklandığı söylenebilir.

2008 yılına gelindiğinde küresel finans krizi özellikle yılın ikinci yarısından itibaren etkisini göstermeye başlamış, bu durum kamu harcamalarının bileşimi üzerinde de kademeli bir değişim yaratmıştır. Cari harcamaların GSYİH içindeki payı %14,86'ya yükselmiş, yatırım harcamalarının payı %3,22'ye çıkmış, transfer harcamalarının payı ise %14,69'a hafif bir düşüş göstermiştir. Bu gelişmeler, krizin ilk aşamasında Türkiye'nin henüz güçlü ve agresif bir mali genişleme politikasına yönelmediğini, daha

çok mevcut harcama kalemlerinde sınırlı artışlarla süreci yönetmeye çalıştığını göstermektedir. Kamu maliyesi açısından bu yıl, kriz öncesi mali disiplin anlayışının büyük ölçüde korunduğu bir geçiş dönemi niteliğindedir.

2009 yılı, küresel finans krizinin Türk ekonomisi üzerindeki etkilerinin en yoğun hissedildiği yıl olmuştur. Bu dönemde ekonomik daralma belirginleşmiş, özel sektör yatırımları ve talep ciddi biçimde zayıflamıştır. Bu gelişmeler kamu maliyesi üzerinde doğrudan bir baskı yaratmış ve kamu harcamalarının bileşiminde belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. Cari harcamaların GSYİH içindeki payı %16,67'ye yükselirken, transfer harcamalarının payı %18,06 gibi oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Buna karşın yatırım harcamalarının payı %3,12 ile sınırlı bir artış göstermiştir. Özellikle transfer harcamalarındaki bu keskin yükseliş, kriz döneminde devletin sosyal koruma işlevinin ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. İşsizlik ödemeleri, sosyal yardımlar, tarımsal destekler ve benzeri transfer kalemleri, ekonomik daralmanın hanehalkları üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlamak amacıyla yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu durum, Türk kamu maliyesinin kriz karşısında konjonktür karşıtı bir rol üstlendiğini göstermektedir.

2010 yılı, kriz sonrası toparlanma sürecinin başladığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu yılda cari harcamaların GSYİH içindeki payı %16,09'a gerilerken, transfer harcamalarının payı %16,9 seviyesine düşmüştür. Yatırım harcamalarının payı ise %3,22 ile 2008 yılı seviyelerine yaklaşmıştır. Bu gelişmeler, kriz döneminde artan harcama kalemlerinin kademeli olarak normaleştiğini ve kamu maliyesinde yeniden denge arayışının başladığını göstermektedir. Ekonomik büyümenin yeniden hız kazanması, sosyal transferlere olan acil ihtiyacı azaltmış; buna karşın kamu yatırımlarının destekleyici rolü korunmuştur.

2011 yılına gelindiğinde, küresel kriz etkilerinin büyük ölçüde geride kaldığı ve Türkiye ekonomisinin güçlü bir büyüme performansı sergilediği görülmektedir. Cari harcamaların GSYİH içindeki payı %15,37'ye, transfer harcamalarının payı %15,5'e gerilemiş, yatırım harcamalarının payı ise %3,08 seviyesinde kalmıştır. Bu tablo, kriz döneminde uygulanan genişletici maliye politikalarının geçici olduğunu ve toparlanma süreciyle birlikte kamu harcamalarının bileşiminin yeniden daha dengeli bir yapıya kavuştuğunu ortaya koymaktadır. Ancak kamu yatırımlarının milli gelir içindeki

payının tüm dönem boyunca düşük seyretmesi, krizle mücadelede ağırlığın daha çok cari harcamalar ve transferler üzerinden yürütüldüğünü göstermektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türk kamu maliyesine yansması, harcamaların ekonomik sınıflandırması açısından özellikle transfer ve cari harcamalar üzerinden gerçekleşmiştir. Kriz döneminde kamu yatırımlarının GSYİH içindeki payında sınırlı artışlar görülürken, sosyal transferler ve cari harcamalar krizin olumsuz etkilerini azaltmada temel araçlar olarak kullanılmıştır. Bu durum, Türkiye'de kamu maliyesinin kriz dönemlerinde sosyal dengeyi koruma ve iç talebi destekleme işlevini önceliklendirdiğini göstermektedir. Kriz sonrası dönemde ise mali disipline geri dönüş çabalarıyla birlikte, harcama kalemlerinin GSYİH içindeki paylarında kademeli bir normalleşme süreci yaşanmıştır. Bu tablo, Türkiye'nin 2008 Küresel Finans Krizi'ne mali açıdan esnek ancak kontrollü bir şekilde yanıt verdiğini ortaya koymaktadır.

3.2.2. Türkiye'de Kamu Gelirleri ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi)

Mali disiplinin tesis edilmesinde belirleyici unsurlardan biri de kamu gelirlerinin yapısı ve sürdürülebilirliğidir. Kamu harcamalarının kontrol altına alınması, kamu gelirlerinin yeterli ve istikrarlı biçimde artırılmasıyla desteklendiğinde mali disiplin açısından çok daha güçlü ve kalıcı sonuçlar doğuracaktır. Bununla birlikte, kamu gelirlerini artırmaya yönelik politikaların siyasal, ekonomik ve sosyal birçok kısıtla karşılaşması, uygulamada bu alanın çoğu zaman geri planda kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle mali disiplin tartışmaları ağırlıklı olarak kamu giderlerinin sınırlandırılması ekseninde şekillenmekte; gelir artırıcı önlemler ise ikincil bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Oysa kamu gelirlerinin ihmal edilmesi, mali disiplinin sağlanmasını zorlaştıran ve bütçe dengesini kırılgan hale getiren bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Eğilmez, 2012: 82).

Kamu gelirleri içerisinde en geniş paya sahip olan, tahsilatı görece düzenli, idari maliyeti düşük ve sürekliliği yüksek gelir kaynağı vergilerdir. Bu özellikleri nedeniyle vergi gelirleri, mali disiplinin güçlendirilmesinde temel bir araç olarak öne çıkmaktadır. Ancak vergi gelirlerini artırmaya yönelik politikaların, ekonomik büyümeyi ve yatırım ortamını olumsuz etkilememesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede yatırım teşviklerini zedelemeyen, ekonomik etkinliği bozmayan ve toplumsal adalet ilkesini

gözetken bir vergi sisteminin tasarlanması, mali disiplinin sürdürülebilirliği açısından kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Eğilmez, 2012: 82).

Gelişmiş ülkelerin vergi yapıları incelendiğinde, dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının daha yüksek olduğu, buna karşılık dolaylı vergilerin görece daha sınırlı bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Bu yapı, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına ve vergi yükünün ödeme gücüne göre dağıtılmasına katkı sunmaktadır. Türkiye ise kişi başına düşen gelir ve ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında bir konumda yer almakla birlikte, vergi sistemi yapısı itibarıyla ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanan bir görünüm sergilemektedir. Bu durum, Türkiye'nin vergi sistemi açısından daha çok gelişmekte olan ülke karakteristiği taşıdığını göstermekte ve mali disiplinin gelir boyutunda yapısal reform ihtiyacını açık biçimde ortaya koymaktadır (Eğilmez, 2012: 82).

Tablo 3.5. 2007-2011 Dönemi Yıllar İtibari ile Türkiye'de Kamu Gelirleri, GSYİH (Milyar TL) ve Kamu Gelirleri/GSYİH Oranı (%)

Yıllar	Kamu Gelirleri (Milyar TL)	GSYİH (Milyar TL)	Kamu Gelirleri/GSYİH (Milyar TL)
2007	190.360.000,00	887.714.413,79	21,14
2008	209.598.000,00	1.002.756.496,35	20,93
2009	215.468.000,00	1.006.372.481,61	21,41
2010	254.277.000,00	1.167.664.479,16	21,77
2011	296.824.000,00	1.404.927.614,91	21,12

Kaynak: TÜİK, 2025

2007–2011 dönemine ait kamu gelirleri, GSYİH ve kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı birlikte değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin özellikle gelir cephesinde nasıl şekillendiği açık biçimde görülmektedir. Bu tablo, krizin yalnızca harcama artışları yoluyla değil, aynı zamanda kamu gelirlerinin düzeyi ve bileşimi üzerinden de mali dengeleri zorladığını ortaya koymaktadır.

2007 yılı, küresel krizin henüz Türkiye ekonomisini doğrudan etkilemediği, görece istikrarlı bir büyüme ve mali yapı dönemini temsil etmektedir. Bu yılda kamu gelirlerinin GSYİH'ye oranı yüzde 21,14 seviyesinde gerçekleşmiş olup, ekonomik büyüme ile kamu gelirleri arasında uyumlu bir ilişki gözlenmiştir. Vergi tahsilatının

düzenli seyri, ekonomik faaliyetlerin canlılığı ve iç talep koşullarının görece güçlü olması, kamu gelirlerinin GSYİH ile paralel bir görünüm sergilemesini sağlamıştır. Bu dönem, kriz öncesi mali dengelerin görece olarak sağlam olduğu bir referans noktası niteliği taşımaktadır.

2008 yılına gelindiğinde küresel finansal krizin etkileri dünya genelinde belirginleşmeye başlamış, Türkiye ekonomisi de özellikle yılın ikinci yarısından itibaren bu olumsuz dalgadan etkilenmiştir. Buna rağmen nominal olarak kamu gelirlerinde artış yaşanmış, ancak kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı yüzde 20,93'e gerileyerek bir önceki yıla kıyasla düşüş göstermiştir. Bu durum, krizin ilk aşamasında ekonomik büyümenin yavaşlamasına karşın kamu gelirlerinin aynı hızla artmamasından kaynaklanmıştır. Özellikle dolaylı vergilere dayalı gelir yapısı, ekonomik daralma ve iç talepteki zayıflama karşısında kamu gelirlerinin esnekliğini azaltmış ve gelir performansının sınırlı kalmasına yol açmıştır.

2009 yılı, küresel finans krizinin Türkiye ekonomisi üzerinde en belirgin hissedildiği dönem olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik büyümenin ciddi biçimde yavaşladığı, hatta bazı dönemlerde daralma yaşandığı bu yılda, kamu gelirlerindeki artış oldukça sınırlı kalmıştır. Buna karşın kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payının yüzde 21,41'e yükselmiş olması dikkat çekicidir. Bu artış, esas olarak GSYİH'deki büyümenin zayıflamasından ve ekonomik daralmadan kaynaklanan bir oran etkisini yansıtmaktadır. Başka bir ifadeyle, kamu gelirlerinin reel anlamda güçlü bir performans sergilediği söylenemez; artış daha çok paydanın küçülmesinden kaynaklanmıştır. Kriz koşullarında vergi tahsilatının azalması, istihdam kayıpları ve şirket kârlılıklarındaki düşüş, kamu gelirlerinin krizden olumsuz etkilendiğini göstermektedir.

2010 yılı, krizin etkilerinin kademeli olarak azalmaya başladığı ve ekonomik toparlanmanın belirginleştiği bir dönemdir. Bu yılda kamu gelirlerinde kayda değer bir artış yaşanmış ve kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı yüzde 21,77'ye yükselmiştir. Ekonomik büyümenin hız kazanması, iç talebin canlanması ve vergi tahsilatındaki toparlanma, kamu gelirlerinin hem nominal hem de oransal olarak güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu gelişme, kriz sonrası dönemde kamu maliyesinin gelir ayağında görece bir toparlanma yaşandığını ve mali disiplinin yeniden tesis edilmeye çalışıldığını göstermektedir.

2011 yılına gelindiğinde ise ekonomik büyümenin devam etmesine rağmen kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payının yüzde 21,12 seviyesine gerilediği görülmektedir. Bu durum, kamu gelirlerindeki artış hızının GSYİH büyümesinin gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır. Özellikle kriz sonrası dönemde uygulanan vergi indirimleri, teşvik politikaları ve ekonomik canlanmayı destekleyici önlemler, kamu gelirlerinin oran olarak sınırlı kalmasına neden olmuştur. Buna ek olarak, dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu vergi yapısı, gelirlerin ekonomik dalgalanmalara duyarlılığını artırmış ve büyüme dönemlerinde dahi kamu gelirlerinin GSYİH'ye oranla istikrarlı biçimde yükselmesini zorlaştırmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türk kamu maliyesine yansımaları kamu gelirleri açısından iki temel sonucu beraberinde getirmiştir. İlk olarak, kriz döneminde kamu gelirlerinin ekonomik daralmaya karşı sınırlı bir dayanıklılık sergilediği, özellikle vergi gelirlerinin konjonktürel dalgalanmalardan güçlü biçimde etkilendiği görülmektedir. İkinci olarak ise kriz sonrası toparlanma sürecinde kamu gelirleri nominal olarak artmış olsa da, GSYİH içindeki payının belirgin bir sıçrama göstermemesi, gelir tarafında yapısal sınırlılıkların devam ettiğini ortaya koymuştur.

Bu tablo, Türkiye'de kamu maliyesinin kriz dönemlerinde gelir esnekliği düşük bir yapıya sahip olduğunu ve mali disiplinin büyük ölçüde harcama kontrolü üzerinden sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payının kriz sürecinde ve sonrasında görece dar bir bantta seyretmesi, vergi tabanının genişletilmesi, dolaysız vergilerin payının artırılması ve ekonomik büyümeyle daha uyumlu bir gelir yapısının oluşturulması gerekliliğini açık biçimde ortaya koymaktadır. 2008 Küresel Finans Krizi, Türk kamu maliyesi açısından sadece geçici bir gelir kaybı değil, aynı zamanda kamu gelirlerinin yapısal kırılganlıklarını görünür kılan önemli bir dönüm noktası olmuştur.

3.2.3. Türkiye'de Bütçe Dengesi ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi)

Bütçe dengesi, kamu maliyesinde bütçe gelirleri ile bütçe harcamalarının birbirine eşit olmasını ifade eden temel bir göstergedir. Uygulamada ise kamu harcamalarının çoğu zaman gelirlerin üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle bütçe dengesi genellikle açık yönlü bir görünüm sergilemektedir. Mali disiplin kavramı başlangıçta yalnızca bu gelir–

gider dengesinin sağlanması olarak ele alınmışken, zaman içinde daha kapsamlı bir çerçevede değerlendirilmiştir. Özellikle kamu borç stokunun sürdürülebilirliği kaygısının öne çıkmasıyla birlikte mali disiplin, yalnızca bütçe açığının sınırlandırılması değil, aynı zamanda makroekonomik istikrarı bozmayacak biçimde bütçe dengesinin korunması ve kamu mali yapısının uzun vadede sağlıklı bir zeminde tutulması şeklinde anlaşılmaya başlanmıştır (Eğilmez, 2012: 85).

Tablo 3.6. 2007-2011 Yılları Türkiye Kamu Gelirleri ve GSYİH (Milyar TL)

Yıllar	Kamu Gelirleri (Milyar TL)	Kamu Giderleri (Milyar TL)	Bütçe Dengesi (Milyar TL)
2007	190.306.000,00	204.067.683,00	-13.761.683
2008	209.598.000,00	227.030.562,00	-17.432.562
2009	215.468.000,00	268.219.185,00	-52.751.185
2010	254.277.000,00	294.358.724,00	-40.081.724
2011	296.824.000,00	314.606.792,00	-17.782.792

Kaynak: TÜİK, 2025

2007–2011 dönemine ait Türkiye kamu gelirleri, kamu giderleri ve bütçe dengesi verileri birlikte değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi’nin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin hem doğrudan hem de dolaylı biçimde açık biçimde izlenebildiği görülmektedir. Bu tablo, kriz öncesi görece dengeli seyreden mali yapının, krizle birlikte belirgin biçimde bozulduğunu, ancak izleyen yıllarda kademeli bir toparlanma sürecine girildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2007 yılı, küresel krizin etkilerinin henüz hissedilmediği, ekonomik büyümenin görece güçlü seyrettiği ve mali disiplinin büyük ölçüde korunduğu bir yıl olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde kamu gelirleri yaklaşık 190,3 milyar TL, kamu giderleri ise 204,1 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiş, bütçe açığı yaklaşık 13,7 milyar TL ile sınırlı kalmıştır. Bu görünüm, 2001 krizi sonrası uygulanan sıkı maliye politikalarının ve bütçe disiplini anlayışının halen etkili olduğunu göstermektedir. Bütçe açığının görece düşük düzeyde seyretmesi, kamu maliyesinin krize güçlü bir başlangıç noktasıyla girdiğine işaret etmektedir.

2008 yılına gelindiğinde, küresel finans krizinin etkileri yılın ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinde hissedilmeye başlanmıştır. Buna paralel olarak kamu gelirleri artmaya devam etmiş ve yaklaşık 209,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ancak kamu giderlerindeki artış daha hızlı gerçekleşmiş ve 227 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Bu gelişme sonucunda bütçe açığı 17,4 milyar TL'ye çıkmıştır. Her ne kadar 2008 yılında bütçe açığındaki artış sınırlı görünse de, bu durum krizin henüz tam etkisinin ortaya çıkmadığını, esas yansımaların bir sonraki yılda görüleceğini düşündürmektedir. Bu dönemde bütçe açığındaki artış, kriz karşısında otomatik istikrarlandırııcıların devreye girmesi ve kamu harcamalarının artırılması yönündeki eğilimle ilişkilendirilebilir.

2009 yılı, küresel finans krizinin Türk ekonomisi ve kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin en yoğun hissedildiği yıl olmuştur. Kamu gelirleri yalnızca sınırlı bir artış göstererek 215,5 milyar TL seviyesinde kalırken, kamu giderleri çok daha hızlı artarak 268,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu gelişme, bütçe açığının dramatik biçimde artmasına ve yaklaşık 52,8 milyar TL ile döneminin en yüksek seviyesine çıkmasına yol açmıştır. Bütçe dengesindeki bu ciddi bozulma, kriz nedeniyle ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması sonucu vergi gelirlerinin zayıflaması, buna karşılık kamu harcamalarının genişletici maliye politikaları doğrultusunda artırılmasıyla açıklanabilir. Özellikle istihdamı korumaya yönelik harcamalar, sosyal transferler ve ekonomik canlanmayı destekleyici kamu harcamaları, bütçe giderlerini yukarı çekmiştir. Bu durum, kamu maliyesinin kriz döneminde ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla aktif bir politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

2010 yılı, kriz sonrası toparlanma sürecinin başladığı ve ekonomik büyümenin yeniden ivme kazandığı bir dönemdir. Bu gelişmeye paralel olarak kamu gelirleri önemli ölçüde artarak 254,3 milyar TL'ye yükselmiştir. Kamu giderleri de artmaya devam etmiş ancak artış hızı gelirlerin gerisinde kalmıştır. Buna bağlı olarak bütçe açığı 40,1 milyar TL'ye gerileyerek 2009 yılına kıyasla belirgin bir iyileşme göstermiştir. Bu dönemde bütçe açığındaki azalmanın temel nedenleri arasında ekonomik büyümenin vergi gelirlerini artırması ve kriz döneminde uygulanan genişletici maliye politikalarının kademeli olarak sınırlandırılması yer almaktadır. Bu tablo, mali disipline dönüş yönünde atılan adımların etkili olmaya başladığını göstermektedir.

2011 yılı ise kamu maliyesinde toparlanmanın daha da belirginleştiği bir yıl olarak değerlendirilebilir. Kamu gelirleri yaklaşık 296,8 milyar TL'ye ulaşırken, kamu giderleri 314,6 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak bütçe açığı 17,8 milyar TL'ye kadar gerilemiştir. Bu düzey, kriz öncesi yıllara yakın bir bütçe dengesi görünümüne işaret etmektedir. 2011 yılında bütçe açığındaki daralma, ekonomik büyümenin sürmesi, vergi tabanının genişlemesi ve mali disiplinin yeniden öncelik haline getirilmesiyle ilişkilendirilebilir. Ancak bu iyileşmeye rağmen, kriz döneminde artan kamu borçlanması ve bütçe açıklarının orta ve uzun vadeli mali riskler yaratma potansiyeli taşıdığı da göz ardı edilmemelidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkileri özellikle 2009 yılında belirginleşmiş, bütçe dengesi ciddi ölçüde bozulmuştur. Ancak Türkiye'nin kriz öncesinde görece sağlam bir mali yapıya sahip olması ve kriz sonrasında hızlı bir toparlanma sürecine girebilmesi, bütçe açığının kalıcı bir mali istikrarsızlığa dönüşmesini engellemiştir. Bu süreç, maliye politikasının kriz dönemlerinde ekonomik istikrarı destekleyici bir araç olarak kullanılmasının önemini ortaya koyarken, aynı zamanda kriz sonrasında mali disipline dönüşün gerekliliğini de açık biçimde göstermektedir.

Tablo 3.7. Türkiye'de 2007-2011 Yılları İtibari ile Bütçe Dengesi ve GSYİH İçindeki Payı (%)

Yıllar	Bütçe Dengesi (Milyar TL)	GSYİH (Milyar TL)	B.D/GSYİH (%)
2007	-13.708.000,00	887.714.413,79	1,54
2008	-17.432.000,00	1.002.756.496,35	1,73
2009	-52.761.000,00	1.006.372.481,61	5,24
2010	-40.081.000,00	1.167.664.479,16	3,43
2011	-17.783.000,00	1.404.927.614,91	1,26

Kaynak: TÜİK, 2025

2007–2011 dönemine ait bütçe dengesi ve bütçe dengesinin GSYİH içindeki payı birlikte ele alındığında, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin hem büyüklük hem de zamanlama açısından oldukça net biçimde izlenebildiği görülmektedir. Bu göstergeler, krizin yalnızca nominal bütçe açığını

artırmakla kalmadığını, aynı zamanda bütçe dengesinin milli gelir içindeki ağırlığını da belirgin biçimde yükselterek mali yapıyı zorladığını ortaya koymaktadır.

2007 yılı, küresel kriz öncesi dönemi temsil etmesi bakımından bir referans noktası niteliğindedir. Bu yılda bütçe açığı yaklaşık 13,7 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiş ve bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı %1,54 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, Maastricht kriterleriyle kıyaslandığında oldukça düşük bir seviyeye işaret etmekte ve Türkiye'nin kriz öncesinde görece sağlam bir mali disiplin yapısına sahip olduğunu göstermektedir. 2001 krizi sonrasında uygulanan sıkı maliye politikaları ve bütçe kontrol mekanizmalarının bu dönemde etkisini sürdürdüğü söylenebilir.

2008 yılında küresel finans krizinin etkileri yılın ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinde hissedilmeye başlanmıştır. Bu durum bütçe dengesi üzerinde de etkisini göstermiş, bütçe açığı 17,4 milyar TL'ye yükselmiştir. Bütçe açığının GSYİH'ye oranı ise %1,73'e çıkmıştır. Her ne kadar bu artış sınırlı görünse de, kriz koşullarında bütçe dengesinin bozulmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemde bütçe açığındaki artış, ekonomik yavaşlamanın kamu gelirleri üzerindeki baskısının henüz sınırlı kalmasına karşın, kamu harcamalarının artma eğilimine girmesiyle ilişkilendirilebilir.

2009 yılı, küresel finans krizinin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin en yoğun ve belirgin şekilde hissedildiği yıl olmuştur. Bu dönemde bütçe açığı 52,8 milyar TL gibi oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmış, bütçe açığının GSYİH'ye oranı ise %5,24'e yükselmiştir. Bu oran, hem önceki yıllarla hem de uluslararası mali disiplin kriterleriyle karşılaştırıldığında dikkat çekici bir bozulmaya işaret etmektedir. 2009 yılında bütçe dengesindeki bu sert bozulmanın temel nedenleri arasında ekonomik daralma sonucu vergi gelirlerinin zayıflaması, buna karşılık istihdamı korumaya yönelik sosyal harcamaların ve ekonomik canlandırma amaçlı kamu giderlerinin hızla artması yer almaktadır. Bu süreçte maliye politikası, bilinçli bir tercih olarak genişletici yönde kullanılmış ve bütçe açığının artmasına izin verilmiştir. Dolayısıyla 2009 yılı, mali disiplinin geçici olarak ikinci plana itildiği, ekonomik istikrarın önceliklendirildiği bir dönem olarak değerlendirilebilir.

2010 yılına gelindiğinde, kriz sonrası toparlanma sürecinin etkileri bütçe göstergelerine de yansımıştır. Bütçe açığı 40,1 milyar TL'ye gerilemiş, bütçe açığının

GSYİH'ye oranı ise %3,43 seviyesine düşmüştür. Bu gelişme, bütçe dengesinde kısmi bir iyileşmeye işaret etmektedir. Ekonomik büyümenin yeniden hız kazanmasıyla birlikte vergi gelirlerinin artması ve kriz döneminde uygulanan genişletici mali politikaların kademeli olarak sınırlandırılması, bu iyileşmenin temel nedenleri arasında yer almaktadır. Ancak bütçe açığının hâlen kriz öncesi seviyelerin üzerinde olması, mali dengelenmenin henüz tamamlanmadığını göstermektedir.

2011 yılı, bütçe dengesi açısından kriz sonrası normalleşmenin büyük ölçüde sağlandığı bir yıl olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde bütçe açığı 17,8 milyar TL'ye kadar gerilemiş, bütçe açığının GSYİH'ye oranı %1,26 seviyesine düşmüştür. Bu oran, 2007 yılına kıyasla dahi daha düşük bir düzeye işaret etmekte ve mali disiplinin yeniden tesis edildiğini göstermektedir. Ekonomik büyümenin güçlü seyretmesi, vergi gelirlerindeki artış ve kamu harcamalarının daha kontrollü bir yapıya kavuşturulması, bu olumlu görünümün temel belirleyicileri olmuştur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 2008 Küresel Finans Krizi'nin Türk kamu maliyesi üzerindeki etkisinin özellikle 2009 yılında yoğunlaştığı, bütçe açığının hem mutlak değer hem de GSYİH içindeki pay açısından belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Ancak bu bozulmanın geçici nitelikte kaldığı, 2010 ve 2011 yıllarında mali disipline dönüş sürecinin hızlandığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin kriz öncesinde görece düşük bütçe açıklarına sahip olması ve kamu borçlanma dinamiklerinin yönetilebilir düzeyde bulunması, krizin kamu maliyesi üzerinde kalıcı bir hasar bırakmasını engellemiştir. Bu tablo, küresel kriz dönemlerinde maliye politikasının esnek biçimde kullanılmasının önemini ortaya koyarken, kriz sonrasında bütçe dengesi ve mali disiplinin yeniden öncelik haline getirilmesinin de sürdürülebilir kamu maliyesi açısından vazgeçilmez olduğunu açık biçimde göstermektedir.

3.2.4. Türkiye'de Kamu Borçları ve Mali Disiplin (2007-2011 Dönemi)

Kamu harcamalarının finanse edilmesinde borçlanma, uygulamada en sık başvurulan yöntemlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Mali disiplin kavramı, çalışmanın önceki bölümlerinde de vurgulandığı üzere, yalnızca bütçe dengesi ile sınırlı olmayıp aynı zamanda sürdürülebilir bir borç stoku düzeyinin korunmasını da içermektedir. Bu çerçevede mali disiplin, kamu açıklarının kontrol altında tutulması ve kamu borçlarının

uzun vadede ekonominin taşıyabileceği bir seviyede yönetilmesi olarak da tanımlanabilmektedir (İnan, 2003).

Bir ülkede kamu kesimi borç stoku kavramı kullanıldığında, kamu iktisadi teşebbüsleri dışında kalan kamu kurum ve kuruluşlarının sahip olduğu iç ve dış borçların toplamı anlaşılmaktadır. Kamu kesimi borç yükü ise bu toplam borç stokunun ilgili dönemdeki gayrisafi yurt içi hasılaya oranlanmasıyla elde edilen göstergedir. Bu oran, kamu borçlarının ekonomik büyüklükle karşılaştırılmasına imkân tanıdığı için mali sürdürülebilirliğin değerlendirilmesinde önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Merkez Bankası'nın dış borçlarının ise kamu kesimi borç stoku hesaplamalarına dâhil edilmediği belirtilmelidir (Eğilmez, 2012: 86).

Kamu kesimi brüt borç stoku, kamu kesimi brüt iç borç stoku ile kamu kesimi brüt dış borç stokunun toplamından oluşmaktadır. Buna karşılık kamu kesimi net borç stoku, brüt borç stokundan kamuya ait varlıklar ile alacakların düşülmesi suretiyle hesaplanmaktadır. Bu ayırım, borçların gerçek yükünü ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır (mahfiegilmez, 2025). Mali disiplin açısından kamu borçlarının değerlendirilmesinde yalnızca brüt borç stokundaki artış veya azalışa odaklanmak yerine, kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranı esas alınarak yapılan analizler daha sağlıklı ve anlamlı sonuçlar sunmaktadır. Bu yaklaşım, kamu kesiminin borçlanma kapasitesini ve borçların sürdürülebilirliğini daha net biçimde ortaya koyarak mali disiplinin etkinliğini değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

Tablo 3.8. 2007-2011 Dönemi Türkiye Kamu Net Borç Stoku (Milyar TL) ve GSYİH içindeki Payı (%)

Yıllar	Kamu Net Borç Stoku (Milyar TL)	GSYİH (Milyar TL)	Kamu Net Borç Stoku/GSYİH (%)
2007	247,1	887.71	27,8
2008	266,1	1.002.75	26,5
2009	307,9	1.006.37	30,6
2010	316,2	1.167.66	27,1
2011	288,2	1.404.92	20,5

Kaynak: TÜİK, 2025

2007–2011 dönemine ait kamu net borç stoku verileri, 2008 küresel finans krizinin Türkiye kamu maliyesi üzerindeki etkilerini açık biçimde ortaya koymaktadır.

2007 yılında kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranı yüzde 27,8 seviyesinde gerçekleşmiş olup bu oran, kriz öncesi dönemde Türkiye'nin mali disiplin açısından görece dengeli bir görünüm sergilediğini göstermektedir. 2008 yılında küresel krizin etkilerinin hissedilmeye başlanmasına rağmen kamu net borç stokunun GSYİH içindeki payının yüzde 26,5'e gerilemesi, krizin ilk aşamasında büyümenin ve önceki yıllarda uygulanan sıkı maliye politikalarının borç göstergelerini geçici olarak olumlu etkilediğine işaret etmektedir. Ancak bu görünüm kalıcı olmamış, krizin derinleşmesiyle birlikte 2009 yılında kamu net borç stoku hem nominal olarak artmış hem de GSYİH'ye oranı yüzde 30,6'ya yükselmiştir. Bu artış, küresel finans krizinin Türkiye ekonomisinde büyümeyi yavaşlatması, vergi gelirlerinde düşüşe yol açması ve buna karşılık kamu harcamalarının, özellikle sosyal transferler ve ekonomik canlandırmaya yönelik harcamaların artmasıyla doğrudan ilişkilidir.

2009 yılı, krizin kamu maliyesi üzerindeki en belirgin etkilerinin görüldüğü dönem olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik daralma ortamında bütçe açıklarının büyümesi ve borçlanma ihtiyacının artması, kamu net borç stokunun yükselmesine neden olmuştur. Buna karşın Türkiye'nin kriz sürecinde aşırı ve kontrolsüz bir borçlanma politikasına yönelmemesi, borç stokundaki artışın sınırlı kalmasını sağlamıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise ekonomik toparlanmanın başlamasıyla birlikte GSYİH'deki artışın borç göstergeleri üzerindeki olumlu etkisi görülmüş, kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranı yüzde 27,1'e gerilemiştir. Bu gelişme, kriz sonrasında uygulanan mali disiplin odaklı politikaların ve büyüme performansındaki iyileşmenin kamu mali dengelerini yeniden güçlendirdiğini göstermektedir.

2011 yılı verileri, kriz sonrası dönemde kamu maliyesinin belirgin biçimde toparlandığını ortaya koymaktadır. Kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranının yüzde 20,5 seviyesine kadar düşmesi, Türkiye'nin küresel finans krizini takiben borç sürdürülebilirliği açısından güçlü bir performans sergilediğine işaret etmektedir. Bu düşüşte, ekonomik büyümenin hızlanması, bütçe disiplininin yeniden tesis edilmesi ve borçlanma politikasında temkinli bir yaklaşım benimsenmesi etkili olmuştur. Ayrıca kriz döneminde geçici olarak artan kamu harcamalarının kontrol altına alınması ve gelir tarafında yaşanan toparlanma da borç oranlarının gerilemesine katkı sağlamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2008 küresel finans krizinin Türkiye kamu maliyesi üzerinde kısa vadede borç stokunu artırıcı bir etkisi olduğu, ancak bu etkinin kalıcı olmadığı görülmektedir. Kriz, 2009 yılında kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranında belirgin bir sıçramaya yol açmış olsa da, izleyen yıllarda uygulanan mali disiplin politikaları sayesinde bu oran hızla düşürülmüştür. Bu durum, Türkiye'nin kriz öncesinde elde ettiği mali alanın ve borç yönetiminde izlediği ihtiyatlı yaklaşımın, küresel ölçekte yaşanan büyük bir şoka karşı kamu maliyesini koruyucu bir işlev gördüğünü göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu döneme ait veriler, 2008 küresel finans krizinin Türkiye kamu maliyesini olumsuz etkilemekle birlikte, borç sürdürülebilirliğini bozacak düzeyde kalıcı bir mali kırılganlık yaratmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.9. Türkiye 2007-2011 dönemi TÜFE değişim endeksi (On iki aylık ortalamaya göre, %)

Yıllar	TÜFE değişimi endeksi (On iki aylık ortalamaya göre.%)
2007	8,76
2008	10,44
2009	6,25
2010	8,57
2011	6,47

Kaynak: TÜİK, 2025

2007–2011 dönemine ait TÜFE değişim endeksi verileri, 2008 küresel finans krizinin Türkiye ekonomisi ve dolaylı olarak kamu maliyesi üzerindeki etkilerini değerlendirmek açısından önemli ipuçları sunmaktadır. 2007 yılında on iki aylık ortalamalara göre TÜFE artışının yüzde 8,76 seviyesinde gerçekleşmesi, kriz öncesi dönemde Türkiye’de enflasyonun görece kontrol altında tutulduğunu, ancak yapısal sorunlar ve maliyet baskılarının tamamen ortadan kalkmadığını göstermektedir. Bu dönemde kamu maliyesi açısından bakıldığında, enflasyonun orta düzeyde seyretmesi bütçe gelirlerinin nominal olarak artmasına katkı sağlamakta, ancak aynı zamanda faiz giderleri ve kamu harcamaları üzerinde de belirli bir baskı oluşturmaktadır.

2008 yılına gelindiğinde TÜFE artış oranının yüzde 10,44’e yükselmesi, küresel finans krizinin ilk aşamasında Türkiye ekonomisinde enflasyonist baskıların güçlendiğini ortaya koymaktadır. Bu artışta, küresel emtia ve enerji fiyatlarındaki

yükselişlerin yanı sıra döviz kurunda yaşanan dalgalanmaların etkisi belirleyici olmuştur. Kamu maliyesi açısından bu gelişme çift yönlü bir etki yaratmıştır. Bir yandan artan fiyatlar vergi gelirlerinin, özellikle dolaylı vergilerin, nominal olarak yükselmesine katkı sağlarken; diğer yandan kamu harcamalarının maliyetini artırmış, özellikle faiz giderleri, sosyal transferler ve mal ve hizmet alımlarında bütçe üzerindeki baskıyı güçlendirmiştir. Bu durum, kriz öncesinde görece dengeli olan bütçe yapısının bozulmaya başlamasında enflasyonun da dolaylı bir rol oynadığını göstermektedir.

2009 yılı verileri, küresel finans krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin en yoğun hissedildiği döneme işaret etmektedir. TÜFE artış oranının yüzde 6,25'e gerilemesi, talep daralması ve ekonomik durgunluk ortamında enflasyonist baskıların önemli ölçüde zayıfladığını ortaya koymaktadır. Kriz nedeniyle iç talebin azalması, üretimde yavaşlama ve küresel fiyatların düşmesi, fiyat artışlarını sınırlamıştır. Kamu maliyesi açısından bu gelişme, enflasyonun düşmesiyle birlikte nominal gelir artış hızının yavaşlamasına ve buna karşılık reel harcama yükünün artmasına yol açmıştır. Özellikle vergi gelirlerindeki artışın sınırlı kalması, bütçe açıklarının büyümesine ve borçlanma ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, düşük enflasyon görünümü kamu mali dengeleri açısından olumlu bir tablo sunmaktan ziyade, kriz koşullarının yarattığı daralmanın bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

2010 yılında TÜFE artış oranının yeniden yükselerek yüzde 8,57 seviyesine çıkması, kriz sonrası toparlanma sürecinde ekonomik faaliyetlerin canlanmaya başladığını göstermektedir. Talep koşullarındaki iyileşme ve büyümenin yeniden hız kazanması, fiyatlar genel düzeyinde artışları beraberinde getirmiştir. Kamu maliyesi açısından bu dönemde enflasyonun artması, vergi gelirlerinin nominal olarak güçlenmesine katkı sağlamış, bütçe gelir performansını desteklemiştir. Aynı zamanda ekonomik toparlanma ile birlikte kriz döneminde artan kamu harcamalarının kademeli olarak kontrol altına alınması, mali disiplinin yeniden tesis edilmesine imkân tanımıştır. Enflasyonun bu seviyelerde seyretmesi, kamu borç stokunun reel yükünü sınırlı ölçüde azaltıcı bir etki de yaratmıştır.

2011 yılında TÜFE artış oranının yüzde 6,47'ye gerilemesi, ekonomik büyümenin devam ettiği ancak enflasyonist baskıların görece zayıfladığı bir döneme işaret etmektedir. Bu durum, kamu maliyesi açısından daha öngörülebilir bir fiyat ortamı

anlamına gelmiş, bütçe planlamasının ve mali yönetimin etkinliğini artırmıştır. Enflasyonun kontrol altına alınması, faiz oranları üzerindeki baskıyı sınırlamış ve kamu borçlanma maliyetlerinin düşmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda kamu gelirlerinin reel değerinin korunması ve harcama artışlarının daha yönetilebilir hale gelmesi, mali disiplinin güçlenmesine olanak tanımıştır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 2008 küresel finans krizinin Türkiye’de enflasyon dinamikleri üzerinden kamu maliyesine dolaylı ancak önemli etkilerde bulunduğu görülmektedir. Krizin ilk aşamasında yükselen enflasyon, kamu harcamaları ve bütçe dengesi üzerinde baskı yaratırken, krizle birlikte yaşanan ekonomik daralma enflasyonun hızla düşmesine ve kamu gelirlerinin zayıflamasına yol açmıştır. İzleyen yıllarda ise ekonomik toparlanma ile birlikte enflasyonun yeniden dengelenmesi, kamu maliyesinin de toparlanmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede TÜFE verileri, 2007–2011 döneminde Türkiye kamu maliyesinin küresel kriz karşısında hem enflasyonist baskılar hem de deflasyonist eğilimler arasında denge arayışı içinde şekillendiğini ve mali politikaların bu dalgalanmalara uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandırıldığını göstermektedir.

3.3. Türkiye’nin 2008 Krizi Neticesinde Almış Olduğu Kamu Maliye Politikaları

Ekonomik bir krizle karşı karşıya kalan ülkelerde, fiyatlar genel düzeyinde dalgalanmalar, döviz kuru istikrarında bozulmalar, istihdam piyasasında daralmalar ve finansal kurumların faiz politikalarında değişimler görülmesi sık karşılaşılan sonuçlardandır. Krizin yol açtığı bu yapısal sorunların azaltılması ve ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesi amacıyla devletler, maliye politikası ve para politikası araçlarını kullanarak ekonomiye müdahalede bulunurlar (Öz ve Baran, 2019: 1257). Bu müdahaleler; kamu harcamalarının düzenlenmesi, vergi politikalarının gözden geçirilmesi, faiz oranlarının ayarlanması ve finansal piyasaların desteklenmesi gibi çeşitli uygulamaları içerebilir. Böylece ekonomik daralmanın etkileri hafifletilmeye çalışılır ve toparlanma süreci için uygun bir zemin oluşturulması hedeflenir.

3.3.1. Bütçe İçin Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Küresel ekonomik dalgalanmalar kamu maliyesinde önemli bozulmalara yol açmış, bütçe açıklarında belirgin bir artış gözlemlenmiştir (Bayrak ve Kanca, 2017: 85). Ekonomik dengenin yeniden sağlanabilmesi amacıyla hükümetler çeşitli teşvik ve

destek programlarını devreye sokmuş, bu durum kamu harcamalarını artırarak bütçe dengesini zorlamıştır. Özellikle gelir yaratma kapasitesi yüksek olan konut ve inşaat sektöründe yaşanan daralma, vergi hasılatını azaltmış ve bütçe açıklarını genişletmiştir. Krizin Türkiye'ye dış kaynaklı olduğu yönünde resmi açıklamalar yapılmış ve ülkenin 2008 küresel krizinden sınırlı ölçüde etkilendiği savunulmuştur. Ancak mali göstergeler bütçe büyüklüklerinde önemli değişimler olduğunu ortaya koymakta ve bu durum krizin etkilerinin kamu finansmanı üzerinde hissedildiğini göstermektedir (Bayrak ve Kanca, 2017: 85). 2009 yılı bütçe verileri de ekonomik bunalımın etkilerinin devam ettiğini teyit etmekte, kamu maliyesinde uyarılama ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Türkiye'nin ekonomik geçmişi incelendiğinde, 2008 krizinden önce de ciddi finansal sarsıntılar yaşandığı görülmektedir. 2000 yılının sonu ile 2001 yılının başında meydana gelen mali krizler kamu sektöründen başlayarak finansal sistem ve reel ekonomiye yayılmıştır. Bu krizlerin ardından uygulanan ekonomik politikalar bütçe dengelerinde belirli bir istikrar sağlamış, ancak 2008 küresel kriziyle birlikte yeni bir uyum süreci başlamıştır. Kamu mali büyüklükleri bu dönemde değişime uğramış, ekonomik koşulların farklılaşması bütçe politikalarının yeniden değerlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Son yıllarda kamu mali disiplininin güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmış, mali dengeyi koruma amacıyla çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 180). Yetkililer, mali disiplinin sürdürüleceğini ve büyüme ile istihdamı destekleyen politikaların devam edeceğini belirtmişlerdir. Bu yaklaşım, kamu finansmanında istikrarın sağlanması ve ekonomik toparlanmanın desteklenmesi açısından önemli görülmektedir.

2008 krizinin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla uygulanan politikalar bütçe harcamalarında da değişikliklere neden olmuştur. Özel sektörde çalışan sigortalı bireyler için işveren tarafından ödenmesi gereken emeklilik primlerinin yüzde 5'lik kısmının devlet tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır (Erdönmez, 2009: 90). Bu düzenleme, işverenlerin mali yükünü azaltarak istihdamın korunmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Ayrıca kriz döneminde işsizlik riskinin yükselmesi nedeniyle gelir kaybını sınırlamak ve ekonomik talebi desteklemek için geçici istihdam programları geliştirilmiştir. Özel sektör üzerindeki olumsuz etkileri hafifletmek amacıyla sigorta destekleri sağlanmış, böylece ekonomik daralmanın sosyal sonuçlarının azaltılması hedeflenmiştir. İşsizlik Fonu kapsamında uygulanan kısa

Çalışma deneğinin süresi üç aydan altı aya çıkarılmış, ödeme miktarı ise yüzde 50 oranında artırılmıştır (Erdönmez, 2009: 90). Emeklilerin aylıklarına haciz uygulanamayacağı yönünde düzenleme yapılması da sosyal güvenlik haklarının korunmasını amaçlayan tedbirlerden biri olmuştur. Bu politikalar, ekonomik krizlerin sosyal etkilerini azaltmayı ve mali istikrarı desteklemeyi hedefleyen kamu müdahaleleri olarak değerlendirilebilir.

2008 küresel krizi bt dengelerinde belirgin değişimlere yol açmış, kamu maliyesi üzerinde baskı oluşturmuştur. Krize karşı uygulanan destek politikaları bt harcamalarını artırırken, gelir kaybını sınırlamaya yönelik tedbirler ekonomik toparlanma sürecine katkıda bulunmuştur. Kamu mali disiplininin güçlendirilmesi yönünde atılan adımlar ise uzun vadeli istikrar açısından önem taşımaktadır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 181). Böylece ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı bir mali yapı oluşturulması hedeflenmiştir. Kaynaklar incelendiğinde, kriz dönemlerinde bt politikalarının esnek bir şekilde uyarlanması kamu maliyesinin sürdürülebilirliği açısından kritik olduğu anlaşılmaktadır (Bayrak ve Kanca, 2017: 86; Erdönmez, 2009: 91).

3.3.2. Kamu Harcamaları ile Alınan nlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye’de maliye politikası araçları olarak vergiler ile merkezi bt başta olmak üzere kamu harcamaları uzun süredir kullanılmakta ve ekonomik yönetimin temel unsurlarından birini oluşurmaya devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde etkin bir harcama politikasının uygulanabilmesi için güçlü ve sürdürülebilir bir vergi sisteminin varlığı zorunlu görülmektedir. Vergi yapısının sağlam olması, kamu harcamalarının finansmanında istikrar sağlamakta ve mali politikaların etkinliğini artırmaktadır. Bunun yanında ekonomik büyümenin desteklenmesi, gelir dağılımında daha dengeli bir yapı oluşturulması ve kaynakların verimli şekilde kullanılmasının sağlanması gibi hedeflere ulaşılmasında vergi ve harcama politikaları önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir (Altınar ve alcalı, 2019: 410). Bu durum, maliye politikasının yalnızca bt dengesini sağlamaya değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemeye yönelik çok boyutlu bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

Kriz dönemlerinde uygulanan maliye politikası tedbirlerinin iki temel amacı bulunmaktadır. İlk amaç, ekonomik belirsizlik ve güven kaybının piyasalarda

oluşturduğu olumsuz algıyı ortadan kaldırmaktır. Güven bunalımının giderilmesi, ekonomik aktörlerin yatırım ve tüketim kararlarını daha sağlıklı biçimde alabilmesine katkı sağlamaktadır. İkinci amaç ise özel sektör harcamalarındaki daralmayı telafi ederek toplam talepte meydana gelen azalmayı sınırlamaktır. 2008 ekonomik krizi 2009 yılında daha belirgin hale gelmiş ve reel ekonomide daralmaya yol açmıştır. Bu süreçte hane halkı tüketim harcamaları ile özel sektör yatırım harcamalarında düşüş gözlenmiş, ekonomik büyüme üzerinde baskı oluşmuştur (Kaya ve Kaygısız, 2015: 190). Talep daralmasının büyümeyi olumsuz etkilemesini önlemek amacıyla kamu harcamalarında artışa gidilmiş, böylece ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Kamu harcamalarındaki artış özellikle yatırım projeleri üzerinden gerçekleştirilmiş ve ekonomik canlanmaya katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Kamu yatırımlarının artırılması sürecinde özel sektör yatırımlarını dışlayıcı bir etkinin oluşmamasına dikkat edilmiştir. Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını azaltıcı yönde bir etki yaratması durumunda ekonomik büyüme sürecinin olumsuz etkilenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle kamu yatırımlarının öncelikle ekonomik ve sosyal altyapıyı güçlendiren alanlara yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Altyapı yatırımlarının genişletilmesi ve yenilenmesi, üretim kapasitesinin artırılmasına ve ekonomik faaliyetlerin daha verimli yürütülmesine katkıda bulunmaktadır (Bayrak ve Kanca, 2017: 190). Böylece hem kamu yatırımları aracılığıyla ekonomik canlanma desteklenmekte hem de özel sektörün yatırım yapma kapasitesi güçlendirilmektedir. Ekonomik altyapının geliştirilmesi, sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu politikalar, kriz sonrası dönemde ekonomik toparlanmayı hızlandırmayı ve istihdam olanaklarını artırmayı amaçlamaktadır.

Kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı zaman içerisinde değişim göstermiştir. 2000 yılında kamu giderlerinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı yüzde 30,8 seviyesindeyken, 2006 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 23,5'e gerilemiştir. 2008 yılında oran yüzde 23,9'a yükselmiş, 2009 yılında ise yüzde 28,2 seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2010 yılından itibaren tekrar düşüş eğilimi gözlenmiş ve 2014 yılına gelindiğinde yüzde 22,4 seviyesine gerilemiştir. Faiz hariç kamu giderlerinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı 2000 yılında yüzde 18,6 iken 2007 yılına kadar azalma eğilimi göstermiştir. 2008 yılında bu oran yeniden yüzde 18,6'ya yükselmiş, takip eden yıllarda dalgalanmalar yaşanmıştır. 2014 yılında faiz hariç kamu giderlerinin oranı yüzde 22,9

seviyesine çıkmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 191). Bu veriler, kamu harcamalarının ekonomik koşullara bağlı olarak değiştiğini ve kriz dönemlerinde harcama politikalarının uyarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Faiz giderlerinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı ise 2000 yılında yüzde 12,3 iken 2007 yılında yüzde 5,8'e kadar gerilemiştir. 2008 yılında yüzde 5,3'e düşen bu oran, 2009 yılında yüzde 5,6 olarak gerçekleşmiş; sonraki yıllarda azalma eğilimini sürdürerek 2014 yılında yüzde 3,0 seviyesine inmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 191). Faiz giderlerindeki azalma, kamu maliyesinin daha sürdürülebilir hale gelmesine katkıda bulunmuştur.

Maliye politikası araçları ekonomik kriz dönemlerinde istikrarın sağlanması ve büyümenin desteklenmesi açısından önemli bir rol üstlenmektedir (Altınar ve Çalcalı, 2019: 412). Kamu harcamalarının artırılması yoluyla talep daralmasının etkileri azaltılmaya çalışılmış, altyapı yatırımlarına öncelik verilerek ekonomik toparlanma süreci desteklenmiştir (Bayrak ve Kanca, 2017: 192). Kamu harcamalarının milli gelir içindeki payındaki değişimler ise ekonomik koşullara bağlı olarak maliye politikalarının esnek şekilde uygulanmasının gerekliliğini göstermektedir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 191). Bu bağlamda, mali disiplin ile ekonomik destek politikaları arasında denge kurulması sürdürülebilir büyüme açısından kritik öneme sahiptir.

3.3.3. Kamu Gelirleri ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Vergi politikaları, ekonomik istikrarın sağlanması ve kriz dönemlerinde mali piyasaların yeniden işlevsel hale getirilmesi açısından temel araçlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Ekonomik üretimde gerileme yaşanan sektörlerin desteklenmesi ve iç talebin canlandırılması amacıyla vergi oranlarında geçici indirimler uygulanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 192). Bu indirimler, ekonomik durgunluk döneminde tüketimi teşvik etmeyi ve işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesini kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Krizin etkisiyle vergi gelirlerinde azalma yaşanmış; özellikle kurumlar vergisi, motorlu taşıt vergisi ve katma değer vergisi gibi gelir kalemlerinde belirgin düşüşler gözlemlenmiştir (Demir, 2013: 48). Ekonomik daralma, işletmelerin kârlılığını azaltmış ve dolayısıyla kamu gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Vergi gelirlerinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı 2000 yılında yüzde 17,7 iken 2007 yılında yüzde 18,1'e yükselmiş, 2008 yılında ise yüzde 17,7'ye gerilemiştir. Takip eden yıllarda yeniden artış eğilimi göstermiş ve 2014 yılında yüzde 20,3 seviyesine ulaşmıştır (Kaya ve Kaygısız,

2015: 192). Bu veriler, ekonomik koşulların vergi gelirleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Kriz döneminde bireylerin satın alma gücünü desteklemek amacıyla gelir vergisi oranları yüzde 15 ile yüzde 35 arasında uygulanmıştır. Ayrıca 2008 yılında asgari geçim indirimi uygulaması yürürlüğe konulmuş ve çalışanların gelir vergisi yükünün azaltılması hedeflenmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 193). Bu düzenleme, bireylerin gelirlerinden daha fazla kısmın kendilerinde kalmasını sağlayarak ekonomik talebi desteklemeyi amaçlamıştır. Aynı dönemde sermayenin ülke içinde tutulmasını teşvik etmek ve yeni yatırımları çekmek amacıyla kurumlar vergisi oranında düzenlemeler yapılmış, indirimli vergi uygulamaları hayata geçirilmiştir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelere yönelik kredi ve garanti destekleri sağlanmış, ayrıca belirli sürelerle vergi teşvikleri uygulanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 195). Bu politikalar, işletmelerin finansman sorunlarını azaltmayı ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesini desteklemeyi amaçlamıştır.

2008 yılının sonlarında uygulamaya konulan varlık barışı düzenlemesi ile bireylerin yurt dışında bulunan varlıklarını ülkeye getirmeleri teşvik edilmiştir. Bu düzenleme kapsamında menkul kıymetlerin ve diğer finansal varlıkların belirli koşullarla ülke ekonomisine kazandırılması hedeflenmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 195). Böylece ekonomik kaynakların kayıt altına alınması ve mali sistemin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca iç talebi desteklemek amacıyla katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi oranlarında geçici düzenlemeler yapılmıştır. Otomobil, ticari araç, beyaz eşya ve bazı hizmetlerde vergi oranları düşürülerek tüketimin artırılması hedeflenmiştir (Demir, 2013: 50). Örneğin, motor hacmi belirli bir seviyenin altındaki otomobillerde özel tüketim vergisi oranları geçici olarak azaltılmış, ticari araçlarda ve beyaz eşyalarda da indirimler uygulanmıştır. Bu tedbirler, bireylerin satın alma gücünü artırarak ekonomik hareketliliği desteklemeyi amaçlamıştır.

Vergi politikası yalnızca dolaylı vergilerle sınırlı kalmamış, sermaye piyasalarına yönelik düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan stopaj oranı kaldırılmış, menkul kıymet yatırım fonlarının bazı işlemlerine vergi muafiyeti sağlanmıştır (Öz ve Baran, 2019). Ayrıca kredi işlemlerinde kaynak kullanımını destekleme fonu kesintileri azaltılarak finansman maliyetlerinin

düşürülmesi hedeflenmiştir. İnternet hizmetlerine ilişkin özel iletişim vergisi oranı düşürülmüş, ekonomik olarak kullanılmayan eski model araçların hurdaya çıkarılmasını teşvik eden vergi düzenlemeleri yapılmıştır (Öz ve Baran, 2019: 1260). Bu düzenlemeler, ekonomik faaliyetlerin canlandırılması ve mali yüklerin hafifletilmesi amacıyla uygulanmıştır. Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin kayıt dışı varlıklarını belirli bir vergi ödemesi karşılığında kayda almalarına imkan tanınmış, böylece ekonomik kaynakların resmi sisteme kazandırılması hedeflenmiştir (Erdönmez, 2009: 91). Ayrıca kayıt dışı ekonomiyle mücadeleyi güçlendirmek amacıyla stratejik eylem planları hazırlanmış ve uygulanmıştır (Öz ve Baran, 2019: 1261). Bu planlar, mali sistemin şeffaflığını artırmayı ve vergi tabanını genişletmeyi amaçlamıştır.

Kriz dönemlerinde uygulanan vergi politikaları ekonomik toparlanmayı destekleyen önemli araçlar olarak kullanılmıştır. Vergi indirimleri ve teşvikler, iç talebi canlandırmayı ve işletmelerin faaliyetlerini sürdürmesini sağlamayı hedeflemiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 175). Aynı zamanda kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azaltılması ve mali sistemin güçlendirilmesi yönünde adımlar atılmıştır (Erdönmez, 2009: 93). Bu politikalar, ekonomik daralmanın sosyal ve mali etkilerini sınırlamayı amaçlamış; uzun vadede sürdürülebilir büyümenin desteklenmesine katkıda bulunmuştur (Demir, 2013: 51; Öz ve Baran, 2019: 1262). Kriz sonrası dönemde mali istikrarın korunması ve ekonomik yapının güçlendirilmesi için vergi politikalarının etkin şekilde uygulanmasının önemi ortaya çıkmıştır.

3.3.4. Borçlanma ile İlgili Alınan Önlemler ve Uygulanan Maliye Politikaları

Küresel kriz döneminde faiz oranlarında yapılan indirimler, uluslararası piyasalarda iç borçlanma maliyetlerini ve reel sektör kredi faizlerini önemli ölçüde aşağı çekmiştir. Ancak bu süreç, finansal piyasalarda oluşan dengesizlikler nedeniyle iç borç stokunun artış hızını sınırlamış; buna karşılık dış borç stokunda belirgin bir yükseliş gözlenmiştir. Reel sektörün finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla dış kaynak kullanımının artması, özel sektör dış borçlarında da dikkate değer bir büyüme yaratmıştır. Uzun vadeli geri ödeme koşullarına sahip borçlanmaların tercih edilmesi ise finansal risklerin görece azalmasına katkı sağlamıştır. Dış borç stokunun gayrisafi yurt içi hasılaya oranı 2002 yılında yüzde 56,2 iken 2008 yılına kadar düşüş eğilimi göstermiştir. 2009 yılında bu oran yüzde 43,6'ya yükselmiş, takip eden yıllarda yeniden

gerilemiştir. Bununla birlikte 2012 yılından itibaren artış eğilimi gözlenmiş ve 2014 yılında oran yüzde 50,3 seviyesine ulaşmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 196). Kamu kesimi toplam borç stokunun gayrisafi yurt içi hasılaya oranı ise 2002 yılında yüzde 66,8 seviyesindeyken 2008 yılında yüzde 32,9'a gerilemiştir. Krizin etkisiyle 2009 yılında yüzde 36,0 seviyesine çıkan bu oran, sonraki yıllarda toparlanma göstermiş ve 2014 yılında yüzde 29,9'a kadar düşmüştür (Kaya ve Kaygısız, 2015: 196). Bu veriler, kriz sonrası dönemde borç dinamiklerinin değiştiğini ve mali politikaların borç sürdürülebilirliği açısından önem kazandığını ortaya koymaktadır.

Kriz sürecinde borçlanma koşullarını iyileştirmeye yönelik çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Merkez Bankası döviz depo piyasasında işlem limitlerini artırarak likidite imkanlarını genişletmiş ve bu kapsamda limitler 23 Ekim 2008 tarihinden itibaren iki katına çıkarılarak 10,8 milyar dolara yükseltilmiştir (Erdönmez, 2009: 95). Böylece bankaların döviz likiditesine erişimi kolaylaştırılmış ve finansal sistemdeki olası sıkışıklıkların azaltılması hedeflenmiştir. Ayrıca döviz depo piyasasında Merkez Bankasından yapılan borçlanmaların vadesi bir haftadan bir aya uzatılmıştır. Bu değişiklik, finansal kurumların kısa vadeli likidite yönetimini kolaylaştırarak piyasalarda istikrarın korunmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır (Erdönmez, 2009: 95). Borçlanma koşullarındaki bu düzenlemeler, ekonomik belirsizliklerin azaltılması ve finansal sistemin işleyişinin desteklenmesi açısından önem taşımaktadır.

Borç ödeme kapasitesini etkileyen bir diğer düzenleme sicil affına ilişkin kanundur. Karşılıksız çek, protestolu senet ve kredi borçlarına ilişkin kayıtların değerlendirme dışı bırakılmasını öngören yasal düzenleme 28 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Erdönmez, 2009: 96). Bu düzenleme, finansal geçmişi nedeniyle krediye erişimde zorluk yaşayan bireylerin ve işletmelerin yeniden finansman imkanlarına ulaşmasını kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Böylece ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi ve finansal sistemin daha kapsayıcı hale gelmesi hedeflenmiştir. Kredi geçmişine ilişkin kayıtların belirli koşullarla değerlendirme dışı bırakılması, ekonomik toparlanma sürecine katkı sağlayabilecek bir tedbir olarak değerlendirilmiştir.

Kriz döneminde uygulanan borç yönetimi politikaları finansal istikrarın korunması ve ekonomik toparlanmanın desteklenmesi açısından önemli bir rol oynamıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 198). Dış borç kullanımındaki artış, kısa vadeli

finansman ihtiyacını karşılamakla birlikte uzun vadeli risklerin yönetilmesini de gündeme getirmiştir. Borç stokunun gayrisafı yurt içi hasılaya oranındaki değişimler, ekonomik koşulların borç dinamikleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Merkez Bankasının likidite düzenlemeleri ve sicil affına yönelik politikalar, finansal sistemin yeniden işlevsel hale gelmesine katkıda bulunmuştur (Erdönmez, 2009). Bu tedbirler, ekonomik istikrarın sağlanması ve mali sistemin güçlendirilmesi açısından önemli araçlar olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ

2008 Küresel Finans Krizi, yalnızca gelişmiş ekonomilerde değil, küresel ekonomik sistemle bütünleşmiş olan gelişmekte olan ülkelerde de derin ve çok boyutlu mali etkiler yaratmıştır. Krizin merkezinde yer alan ülkelerde başlayan finansal çöküş, küreselleşmenin hızlandığı sermaye hareketleri, ticaret kanalları ve finansal entegrasyon aracılığıyla kısa sürede çevre ekonomilere yayılmıştır. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler, genellikle krizlerin kaynağı olmamalarına rağmen, dış talep daralması, sermaye çıkışları, finansman koşullarının ağırlaşması ve artan belirsizlik ortamı nedeniyle ciddi mali baskılarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle kamu maliyesi alanında, gelirlerin daralması ve krizle mücadele amacıyla artan harcamalar, bütçe dengelerini bozmuş ve borçlanma ihtiyacını artırmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında 2008 krizi, mali disiplinin geçici olarak gevşetilmesini zorunlu kılmıştır. Vergi gelirlerinin ekonomik daralma nedeniyle azalması, buna karşılık sosyal transferler, istihdam destekleri ve ekonomik canlandırma paketleri çerçevesinde kamu harcamalarının hızla artması, bütçe açıklarını belirgin biçimde yükseltmiştir. Bu durum, kamu borç stoklarının artmasına ve borcun sürdürülebilirliği konusunun yeniden tartışma gündemine gelmesine yol açmıştır. Kriz sürecinde maliye politikaları, bir yandan ekonomik küçülmeyi sınırlamayı hedeflerken, diğer yandan orta ve uzun vadede mali dengelerin yeniden tesis edilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi'nin etkileri gelişmiş ülkelere kıyasla görece sınırlı olmakla birlikte, kamu maliyesi üzerinde belirgin izler bıraktığı görülmektedir. Türkiye'nin 2001 krizinden sonra uygulamaya koyduğu bankacılık reformları, sıkı mali disiplin anlayışı ve kamu borçlanma yapısında sağlanan iyileşmeler, küresel kriz sürecine görece daha dayanıklı bir mali yapı ile girilmesini sağlamıştır. Bu durum, finansal sistemde yaşanabilecek bir çöküşün önüne geçilmesinde ve kamu maliyesinin kriz karşısında manevra alanı bulabilmesinde önemli rol oynamıştır.

2007–2011 dönemine ait veriler incelendiğinde, kriz yılı olan 2009'da kamu harcamalarının GSYİH içindeki payının belirgin şekilde arttığı, özellikle cari harcamalar ve transfer harcamalarının krizle mücadele kapsamında yükseldiği

görülmektedir. Buna karşılık kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı aynı ölçüde artmamış, bu durum bütçe açıklarının büyümesine neden olmuştur. Bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı 2009 yılında keskin bir bozulma göstermiş, izleyen yıllarda ise toparlanma sürecine girilmiştir. Bu gelişme, Türkiye'nin krize karşı maliye politikası araçlarını aktif biçimde kullandığını, ancak bu politikanın kısa vadede mali dengeler üzerinde baskı yarattığını göstermektedir.

Kamu net borç stoku verileri, kriz döneminde borçlanmanın arttığını, ancak GSYİH'deki toparlanma ve mali disipline dönüş sayesinde borç stokunun milli gelire oranının orta vadede düşüş eğilimine girdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye'nin kriz sürecini kalıcı bir borç sarmalına dönüşmeden yönetebildiğini göstermesi açısından önemlidir. Enflasyon verileri ise kriz döneminde talep daralmasının etkisiyle fiyat artış hızının kontrol altına alınabildiğini, para ve maliye politikaları arasındaki eşgüdümün kamu maliyesi açısından dengeleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, 2008 Küresel Finans Krizi gelişmekte olan ülkelerin kamu maliyelerini ciddi biçimde zorlamış, bütçe dengeleri ve borçlanma dinamikleri üzerinde kalıcı etkiler yaratmıştır. Türkiye örneği, güçlü kurumsal reformlar ve kriz öncesi dönemde sağlanan mali disiplinin, küresel şoklara karşı kamu maliyesinin dayanıklılığını artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte kriz, Türkiye açısından da mali alanın sınırsız olmadığını, kamu gelir yapısının güçlendirilmesi, harcamaların etkinliğinin artırılması ve mali disiplinin kalıcı hale getirilmesi gerekliliğini açık biçimde ortaya koymuştur. Bu çerçevede 2008 Küresel Finans Krizi, hem gelişmekte olan ülkeler hem de Türkiye için kamu maliyesinin krizlere karşı hazırlıklı, esnek ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasının önemini vurgulayan tarihsel bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdinnour-Helm, S., Lengnick-Hall, M., & Lengnick-Hall, C. (2003). Pre-implementation attitudes and organizational readiness for implementing an enterprise resource planning system. *European Journal of Operational Research*, 146(2), 258-273.
- About the SIGMA Programme. (2025). OECD-SIGMA. <https://www.sigmaweb.org>
- Akın, F. (2020). Kapitalizmin ekonomik krizler. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 7(13), 219-240.
- Aktan, C. C., & Şen, H. (2001). Ekonomik kriz: Nedenler ve çözüm önerileri. In *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı* (Cilt 2, Sayı 42, ss. 1225-1230).
- Akyol, S. (2014). Finansal kriz ve maliye politikası: Avrupa Birliğine üye Balkan ülkeleri üzerine bir değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(597), 45-60.
- Ali, R., & Afzal, M. (2012). Impact of global financial crisis on stock markets: Evidence from Pakistan and India. *Journal of Business Management and Economics*, 3(7), 275-282.
- Alp, A. (2000). *Finansın uluslararasılaşması finansal krizler, çözüm önerileri ve Türkiye açısından bir değerlendirme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altınar, A., & Çalcalı, Ö. (2019). Türkiye’de vergi gelirleri ve bütçe harcamalarının ekonomik büyüme ile etkileşimi. *Maliye Dergisi*, 176, 406-427.
- Arslan, M. (2010). *1929 Büyük Buhranı ve 2007-2008 küresel krizi-Keynesyenizm açısından bir karşılaştırma* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Altınırnak, S., & Eyüboğlu, A. (2016). Ekonomik krizlerin nöroekonomi kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 67-82.
- Andrews, M., Cangiano, M., Cole, N., de Renzio, P., Krause, P., & Seligmann, R. (2014). This is PFM. *Center for International Development at Harvard University Working Paper*, 285.

- Apak, S. (2009). 1929 ve 2008 krizlerinin karşılaştırılması dünya ve Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 41, 6-16.
- Asıl, A. (2019). *Kamu mali yönetiminde Sayıştay'ın yeri ve Sayıştay denetimi* (Yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atiyas, İ., & Sayın, Ş. (2000). Devletin mali ve performans saydamlığı. In İ. Atiyas & Ş. Sayın (Eds.), *Kamu maliyesinde saydamlık* (pp. 27-44). İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Avrupa Birliği'nin genişlemesi. (2024a). AB Başkanlığı veritabanı. Retrieved from https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html
- Ay, S. (2012). Türkiye'de işsizliğin nedenleri: İstihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 321-341. <https://izlik.org/JA55WA57YN>
- Bakkal, H., & Kasımoğlu, A. (2015). Bütçe sürecinde mali saydamlık ve hesap verebilirliğin önemi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 52(599), 37-51.
- Balı, S., & Demir, E. (2015). Impact of the global financial crisis on BRICS and PIIGS countries. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 2, 90-98.
- Barışık, S., & Barış, A. (2015). 1929 Büyük Bunalımı ve 2008 küresel krizinde uygulanan politikaların karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 239-262.
- Başoğlu, U., Ölmezoğulları, N., & Parasız, İ. (2001). *Dünya ekonomisi, küreselleşme, uluslararası finansal kurumlar ve küresel makro ekonomi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bayrak, M., & Kanca, O. C. (2017). 2008 yılı küresel finans krizinin Türkiye'de bazı makroekonomik değişkenler üzerine etkisi ve uygulanan maliye politikalarının cevabı (ss. 84-110).
- Bocutoğlu, E., & Ekinci, A. (2009). Genel teori, küresel krizler ve yeniden maliye politikası. *Maliye Dergisi*, 156, 66-82.

- Bordo, M. D., & Landon-Lane, J. S. (2010). The global financial crisis of 2007-08: Is it unprecedented? (NBER Working Paper No. 16589). National Bureau of Economic Research.
- Budak, G., & Budak, G. (2004). *İşletme yönetimi*. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.
- Candan, E. (2012). Kamu mali yönetim ve kontrol sisteminin kurumsal aktörleri: işlevsel ve yapısal bir analiz. *Kamu İç Denetçileri Derneği Denetim Dergisi*, 9, 33-54.
- Cangiano, M., Curristine, T., & Lazare, M. (Eds.). (2013). *Public financial management and its emerging architecture*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- Crainer, S. (1998). Key management ideas: thinkers that changed the management world. *Long Range Planning*, 607-609.
- Dalaïen, B. A. (2016). Impact of global financial crisis on banking sector of India and Jordan. *Academic Journal of Economic Studies*, 2(1), 79-95.
- Darıcan, M. F. (2013). Ekonomik krizler ve Türkiye. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 5(17), 39-46.
- Demir, K., & Yavaş, H. (2015). Kamu yönetiminin geleceği üzerine kavramsal bir tartışma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 91-113.
- Demir, Ö. (2013). *Ekonomik kriz dönemlerinde uygulanan vergi politikaları* (Yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Denek, S. (2022). *Yeni kamu yönetimi sonrası Türk kamu yönetiminde arayışlar* (Doktora tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Domingues, E. P., Magalhães, A. S., Betarelli, A. A., Carvalho, T. S., & Santiago, F. S. (2014). The world financial crisis in Brazil: industry and regional economic impacts. *Journal of International Business and Economics*, 2(3), 57-94.
- Dullien, S., Kotte, D. J., Márquez, A., & Priewe, J. (2010). *The financial and economic crisis of 2008-2009 and developing countries*. United Nations.

- Duman, E. (2011). *Krizlerin anatomisi: 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizi'nin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Earle, T. C. (2009). Trust confidence and the 2008 global financial crisis. *Risk Analysis*, 29(6), 785-792.
- Eğilmez, M. (2012). *Kolay ekonomi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2001). *Krizleri nasıl çıkardık*. İstanbul: Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.
- Eichengreen, B., & O'Rourke, K. H. (2009). A tale of two depressions. VoxEU.org.
- Erarslan, C., & Timurtaş, M. E. (2015). Avrupa borç krizinin seçilmiş ülke örnekleri üzerindeki etkileri. *Gazi Journal of Economics and Business*.
- Erdönmez, P. A. (2009). Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi. *Bankacılar Dergisi*, 68, 85-101.
- Ergen, Z. (2012). Yönetimden yönetişime: katılımcı bütçeleme modeli. *Maliye Dergisi*, 163, 316-334.
- Ergen, Z. (2016). Kamu mali yönetiminde yeniden yapılanma: muhasebe-i umumiye kanunundan 5018 sayılı kanuna bütçe ve harcama usullerinde dönüşüm. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 46-58.
- Ertuğrul, C., İpek, E., & Çolak, O. (2010). Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri. *Journal of Management and Economics Research*, 8(13), 59-72.
- European Commission. (2001a). *European governance: A white paper*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10
- Fidan, A., & Fırat, E. (2020). 2008 küresel finans krizinin gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkisi: BRIC ülkeleri-Türkiye karşılaştırması. *The Journal of Social Economic Research*, 20(39), 86-100.
- Gerencsér, B. S. (2023). Principles for the Europeanisation of public administration: In search of the European procedural administrative principles. *Public Governance, Administration and Finances Law Review*, 8(1), 73-89.

- Gerni, C., Emsen, S., & Değer, K. (2005). Erken uyarı sistemleri yoluyla Türkiye'deki ekonomik krizlerin analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, 39-62.
- Goodhart, C. A. (2008). The background to the 2007 financial crisis. *International Economics and Economic Policy*, 4(4), 331-346.
- Göçer, İ. (2012). 2008 küresel ekonomik krizin nedenleri ve seçilmiş ülke ekonomilerine etkileri: ekonometrik bir analiz. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17, 18-37.
- Göçer, İ. (2013). Küresel ekonomik krizin etkileri: panel veri analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 163-188.
- Göker, Z. (2014). Küresel kriz sonrası maliye politikalarında değişim ve mali tuzak risk. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 40, 103-116.
- Graham, P. (1995). Mary Parker Follett: A rediscovered management pioneer. *Business Horizons*, 79-85.
- Gupte, R., Venkataramani, B., & Gupta, D. (2012). Computation of financial inclusion index for India. In *International Conference on Emerging Economies – Prospects and Challenges (ICEE-2012)*. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 37, 133-149.
- Gül, H. (2018). Dijitalleşmenin kamu yönetimi ve politikaları ile bu alanlardaki araştırmalara etkileri. *Yasama Dergisi*, 5-26.
- Güngör, K. (2017). Avrupa Birliği ülkelerinde kamu harcamaları ve küresel krizin analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 267-285.
- Güran, T. (2014). *İktisat tarihi*. İstanbul: DR Yayınları.
- Haines, A. E. F., Ferrari-Filho, F., & Neyra, H. (2020). The consequences of the international financial crisis and the great recession in Argentina and Brazil. *Brazilian Journal of Political Economy*, 40, 68-85.
- Hatıplı, M. (2011). Türkiye ekonomisine etkileriyle küresel finansal kriz. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 191-214.

- Helleiner, E. (2011). Understanding the 2007-2008 global financial crisis: lessons for scholars of international political economy. *Annual Review of Political Science*, 14(1), 67-87.
- Hemmelgarn, T., & Nicodeme, G. (2010). The 2008 financial crisis and taxation policy. *CESifo Working Paper: Public Finance*, 2932(1), 1-41.
- Hiç, M. (2009). *Küresel finansal kriz, küresel resesyon, ileriki yıllarda muhtemel gelişmeler ve krizin Türkiye ekonomisine etkileri*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- Işık, N., & Duman, E. (2012). Reel finansal göstergeler açısından 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizi: karşılaştırılmalı bir analiz. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 236-260.
- İşcan, İ. H., & Hatipoğlu, Y. Z. (2011). Rusya'da serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ve 2008 küresel krizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 177-236.
- İnan, E. (2003). Kamu borç stokunun sürdürülebilirliği ve Türkiye. *Bankacılar Dergisi*, 46, 15-38.
- James, H. (2009). *Değerin yaratılışı ve yıkımı: küreselleşme döngüsü*. Harvard University Press.
- Kaderli, Y., & Küçükkaya, H. (2012). 2008 dünya finansal krizi sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerin bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 85-96.
- Kalağan, G. (2016). 1980 sonrası geleneksel bürokratik yönetim paradigmasında değişim ve yönetsel-siyasal yeniden yapılanma arayışları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 92-103.
- Kalfa, C., & Ataay, F. (2008). Yönetişim: devlet-toplum ilişkilerinde yeni bir aşama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 229-240.
- Kamuda iyi yönetim özel ihtisas komisyonu raporu. (2007). Devlet Planlama Teşkilatı. Retrieved from <https://www.sbb.gov.tr/wp->

- Kansu, A. (2006). *Döviz kuru sistemleri ve döviz krizleri: Türkiye 1994-2001 krizleri*. İstanbul: Güncel Akademi Yayınları.
- Karabacak, N. S. (2012). Hesap verme sorumluluğu. In C. C. Aktan, A. Kesik, & D. Dileyici (Eds.), *Değişim çağında kamu maliyesi: yeni trendler, yeni paradigmlar yeni öğretiler, yeni perspektifler* (pp. 555-573). Ankara: Hermes Matbaacılık.
- Karabıyık, L., & Anbar, A. (2010). Küresel ekonomik krizin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, 44-57.
- Karabulut, Ş., & Saraç, Ö. (2020). İktisadi ve mali krizlerin anatomisi: krizler tarihi üzerine kısa değerlendirmeler. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(2), 375-401.
- Karaca, C. (2014). Uygulanan para ve maliye politikaları açısından geçmiş krizler ve 2008 küresel ekonomik krizinin karşılaştırmalı analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 263-286.
- Karagöz, H. (2009). *Küresel ekonomik kriz ve alınan ekonomik tedbirler*. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Karakaş, Y. (2005). Kamu mali yönetiminde yeniden yapılanma aracı olarak hesap verme sorumluluğu ve saydamlık. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 291-305.
- Karluk, R., Tonus, Ö., & Çatalbaş, N. (1999). *Güneydoğu Asya ve Rusya krizi karşısında Türkiye*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, G., & Kaygısız, A. D. (2015). 2008 küresel krizi ve sonrasında Türkiye’de uygulanan maliye politikalarına genel bir bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 173-188.
- Kesebir, M. (2018). 2008 küresel finansal kriz ve bu krizin Türkiye’deki ekonomik göstergelere etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 531-538.

- Kesik, A. (2005). 5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu bağlamında ve AB sürecinde Türk kamu iç mali kontrol sistemi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 94-114.
- Kesik, A., & Kırıl, G. (2012). Yeni kamu mali yönetiminde hesap verebilirlik. In C. C. Aktan, A. Kesik, & D. Dileyici (Eds.), *Değişim çağında kamu maliyesi: yeni trendler, yeni paradigmlar yeni öğretiler, yeni perspektifler* (pp. 513-537). Ankara: Hermes Matbaacılık.
- Kibritçioğlu, A. (2011). The components and complexity of the global economic crisis of 2006-2011. *MPRA Paper*, 33515.
- Kutlu, A. H., & Demirci, N. S. (2011). Küresel finansal krizi (2007-?) ortaya çıkaran nedenler, krizin etkileri, krizden kısmi çıkış ve mevcut durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 122-123.
- Legalbank. (2026). *Enflasyon oranları (TEFE, ÜFE, TÜFE oranları)*. Erişim adresi: <https://legalbank.net/belge/enflasyon-oranlari-tefe-ufe-tufe-oranlari/3225950/>
- Mahfi Eğilmez. (2026). *Türkiye’de kamu kesimi borcu*. Erişim adresi: <https://www.mahfiegilmez.com/2012/01/turkiyede-kamu-kesimi-borcu.html>
- Macrotrends. (2026). *India inflation rate CPI*. Erişim adresi: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/ind/india/inflation-rate-cpi>
- Merkez Bankası. (2021). Retrieved from <https://www.tcmb.gov.tr> (Erişim tarihi: 25.08.2024).
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/PPK/2021>
- Mete, M., Pekmez, G., & Kıyanççek, C. (2016). 2008 finans krizinin kırılgan sekizliler üzerindeki etkisi: teorik bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 689-709.
- Nelson, D. (1974). Scientific management, systematic management, and labor, 1880-1915. *Business History Review*, 479-500.

- Neven Valev, Franziska Bieri, Menna Bizuneh. (2024). *Economic Indicators*. The GlobalEconomy. <https://www.theglobaleconomy.com/economies/>.
- Nişanyan Sözlük. (2024). Retrieved from <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/management>
- Odhiambo Nyamita, M., Dorasamy, N., & Garbharan, H. L. (2015). A review of public sector financial management reforms: an international perspective. *Public and Municipal Finance*, 4(2), 25-37.
- OECD SIGMA Programı. (2017). AB Başkanlığı veritabanı. Retrieved from https://www.ab.gov.tr/oecd-sigma-programi_5942.html
- Okçu, M. (2005). Avrupa yönetsel alanına doğru Türk kamu yönetimi: çok düzlemli yönetim. In A. Nohutçu & A. Balcı (Eds.), *Bilgi çağında Türk kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması* (pp. 258-298). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Oktar, S., Eroğlu, N., & Eroğlu, İ. (2013). 2008 global finans krizi parasal aktarım kanalları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) deneysel politika çabaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 1-28.
- Orlowski, L. T. (2008). Stages of the 2007/2008 global financial crisis: is there a wandering asset-price bubble? *Economics E-Journal Discussion Paper*, 2008-43.
- Oxford English Dictionary. (2024). Retrieved from https://www.oed.com/dictionary/administration_n?tab=factsheet#11491665
- Ömürgönülşen, U., & Öktem, M. K. (2007). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türk kamu yönetimi. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Övgün, B. (2010). *Bürokrasiden yönetime yönetim biçiminin değişmesi* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi).
- Öz, E., & Baran, T. (2019). Türkiye'de ekonomik kriz dönemlerinde vergi indirimlerinin enflasyon, faiz ve yatırımlar üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1257-1277.

- Özatay, F. (2009). *Finansal krizler ve Türkiye*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özdemir Tsarouhas, U. E. (2013). *Good governance in conditions of globalization and Europeanization: public financial management in Turkey from a policy transfer approach* (Unpublished doctoral dissertation). Middle East Technical University.
- Öztürk, S. (2011). Küresel ekonomik krizin Çin ekonomisine etkileri: Çin'in büyüme stratejisinin sürdürülebilirliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 123-139.
- Öztürk, S., & Gövdere, B. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-397.
- Pal, L. (2012). *Frontiers of governance: The OECD and global public management reform*. Palgrave Macmillan.
- Perelman, M. (2008). Kriz hakkında nasıl düşünülmeli. In H. Tanıttıran (Ed.), *Neoliberalizm ve kriz* (B. Baysal, Trans.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Performans esaslı bütçeleme rehberi. (2004). Hazine ve Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Retrieved from <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Performans-Esaslı-Bütçeleme-Rehberi-Aralık-2004.pdf>
- Pretorius, C., & Pretorius, N. (2009). Review of public financial management reform literature. London: DFID.
- Public financial management. (2025). OECD SIGMA Programme. Retrieved from <https://www.sigmaweb.org/en/thematic-areas/Public-financial-management.html>
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). *This time is different: Eight centuries of financial folly*. Princeton University Press.
- Report of the working group on transparency and accountability. (1998). International Monetary Fund. Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/g22/taarep.pdf>

- Royo, S. (2020). From boom to bust: The economic crisis in Spain 2008–2013. In *Why banks fail: The political roots of banking crises in Spain* (pp. 119–140). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-53228-2_4
- Rutgers, M. R., & Schreurs, P. (2000). Briefly noted from Europe: discovering the European idea of public administration. *Administrative Theory & Praxis*, 22(3), 621-629.
- Sakthivel, P., VeeraKumar, K., Raghuram, G., Govindarajan, K., & Anand, V. V. (2014). Impact of global financial crisis on stock market volatility: evidence from India. *Asian Social Science*, 10(10), 86.
- Schiavo-Campo, S. (2007). The budget and its coverage. In A. Shah (Ed.), *Budgeting and budgetary institutions* (pp. 53-87). Washington, DC: The World Bank.
- Seçtim, H., & Erkul, H. (2020). YÖNETİM YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME. *Management and Political Sciences Review*, 2(1), 18-50. <https://izlik.org/JA49ZX75AK>
- Selçuk, B. (2010). Küresel krizin Türk finans sektörü üzerindeki etkileri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 21-27.
- Selçuk, B., & Yılmaz, N. (2008). Küresel finansal sistemde değişim ve Türkiye'ye etkileri. Retrieved from <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/33.pdf>
- Serrano, P. J. G., Molero-Simarro, R., & Buendía, L. (2016). The impact of the 2008/9 crisis on inequality and poverty in Southern Europe: the case of Spain. *Journal of Australian Political Economy*, 78, 87-114.
- Shafritz, J. M., & Ott, J. S. (2001). *Classics of organization theory*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Shukur, E. (2020). *2008 küresel krizinin Türk ekonomisine etkileri ve krizi önlemek amacıyla uygulanan maliye politikaları* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- SIGMA Papers No. 23: Preparing public administrations for the European administrative space. (1998). Retrieved from <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/1998/01/prepari>

ng-public-administrations-for-the-european-administrative-
space_g17a1ddc/5kml6143zd8p-en.pdf

SIGMA Papers No. 27: European principles for public administration. (1999a).
Retrieved from

[https://one.oecd.org/document/CCNM/SIGMA/PUMA\(99\)44/En/pdf](https://one.oecd.org/document/CCNM/SIGMA/PUMA(99)44/En/pdf)

SIGMA Baselines: Control and management system baselines for European Union
membership. (1999b). Retrieved from [https://dokumen.tips/documents/control-
and-management-system-baselines-for-european-and-management-system-
baselines.html?page=1](https://dokumen.tips/documents/control-and-management-system-baselines-for-european-and-management-system-baselines.html?page=1)

Statista. (2026). *Ratio of government expenditure to gross domestic product (GDP) in
Brazil*. Erişim adresi: [https://www.statista.com/statistics/259296/ratio-of-
government-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-in-brazil/](https://www.statista.com/statistics/259296/ratio-of-government-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-in-brazil/)

Stein, J. L. (2011). The diversity of debt crises in Europe. *Cato Journal*, 31(2), 10-13.

Stiglitz, J. E. (2010). Lessons from the global financial crisis of 2008. *Seoul Journal of
Economics*, 23(3), 321-339.

Sun, X. (2009). The impact of world economic crisis on China economy, 639-661.

Susam, N., & Bakkal, U. (2008). Kriz süreci makro değişkenleri ve 2009 bütçe
büyüklüklerini nasıl etkileyecek?. *Maliye Dergisi*, 155, 72-88.

Sümer, L. (2023). Financial crises: from 1929 great depression to 2020 great lockdown.
In *The world economy and financial system: A paradigm change offering a
sustainable approach* (pp. 29-52). Cham: Springer International Publishing.

Şahin, Ö. (2012). *Küresel finansal kriz ve sermaye hareketleri analizi: Türkiye örneği*
(Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Şimşek, Y.A. (2008). KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE FİNANSAL KRİZLER VE
MALİYE POLİTİKALARI: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME. *Süleyman
Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 183-
208. <https://izlik.org/JA66TJ27LY>

TCMB. (2009a). *Enflasyon raporu 2009-III*. Retrieved from <http://www.tcmb.gov.tr>

- TCMB. (2009b). Para politikası kurulu toplantı özeti (Sayı: 2009-38). Retrieved July 28, 2009, from <http://www.tcmb.gov.tr>
- TCMB. (2009c). *Enflasyon raporu 2009-II*. Retrieved from <http://www.tcmb.gov.tr>
- TCMB. (2009d). *Finansal istikrar raporu* (Sayı: 8). Retrieved from <http://www.tcmb.gov.tr>
- The principles of public administration. (2023). OECD SIGMA Programme. Retrieved from <https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023.pdf>
- The Global Economy. (2026). *China: Government size*. Erişim adresi: https://www.theglobaleconomy.com/China/Government_size/
- The Global Economy. (2026). *Malaysia: Government size*. Erişim adresi: https://www.theglobaleconomy.com/Malaysia/government_size/
- The Global Economy. (2026). *Pakistan: Government size*. Erişim adresi: https://www.theglobaleconomy.com/Pakistan/government_size/
- The Global Economy. (2026). *Russia: Government size*. Erişim adresi: https://www.theglobaleconomy.com/russia/government_size/
- The Global Economy. (2026). *Spain: Government size*. Erişim adresi: https://www.theglobaleconomy.com/Spain/government_size/
- Tiryaki, H. N., & Ekinci, A. (2015). Finansal bulaşıcılık çerçevesinde küresel kriz ve Türkiye'ye etkileri. *Sakarya İktisat Dergisi*, 4(1), 1-30.
- Toprak, M. (2001). *Küreselleşme ve kriz: Türkiye ve dünya deneyimi*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Trading Economics. (2026). *India government spending to GDP*. Erişim adresi: <https://tr.tradingeconomics.com/india/government-spending-to-gdp>
- Tübitak. (2026) *Faiz Dışı Fazla* Erişim adresi: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/faiz_disi_fazla
- TÜİK. (2025). Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2024). Retrieved from <https://sozluk.gov.tr>

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2026). *Onuncu Kalkınma Planı İstihdam ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu-Kalkinma-Plani-Istihdam-ve-Calisma-Hayati-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2026). *Temel ekonomik göstergeler*. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2026). *Yıllar bazında genel devlet istatistikleri*. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri>
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2019). *Borç göstergeleri*. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/02/BOR%C3%87-GOSTERGELER%C4%B0-TR.pdf>
- Tüzemen, B., & Demirel, A. G. (2020). Türk yöneticilerine göre Henri Fayol'un yönetim prensiplerinin günümüzdeki geçerliliği üzerine pilot bir çalışma. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 1-30. <https://doi.org/10.24889/ifede.685573>
- Ün, L. (2020). *Türkiye'de hükümet sistemlerinin kamu yönetimine etkileri bağlamında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi* (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Vani, S., & Dorotinsky, W. (2008). PFM global landscape: what can we say about PFM systems and trends around the world? Washington, DC: World Bank and IMF.
- Vishwanath, T., & Kaufmann, D. (1999). Towards transparency in finance and governance. *Policy Research Working Paper*. Washington, DC: The World Bank.
- Viswanathan, K. G. (2010). The global financial crisis and its impact on India. *The Journal of International Business Law*, 9(1), 41-62.
- Visser, C. B., & Erasmus, P. W. (2002). *The management of public finance: a practical guide*. Cape Town: Oxford University Press.

- Veri Kaynağı. (2026). *GSYH miktarı*. Erişim adresi: <https://www.verikaynagi.com/grafik/gsyh-miktari/>
- Wescott, C. G. (2008). World Bank support for public financial management: conceptual roots and evidence of impact. Washington, DC: The World Bank.
- Wolters, M. E., Barbosa do Couto, E., & Felício, J. A. (2014). The effects of the global financial crisis on Brazilian banking efficiency. *Innovar*, 24(53), 23-40.
- Wren, D. (1994). Henri Fayol as a strategist: a reinterpretation of his 1916 work. *Management Decision*, 19-24.
- Yang, L., & Huizenga, C. (2010). China's economy in the global economic crisis: impact and policy responses. In S. Dullien, D. J. Kotte, A. Márquez, & J. Priewe (Eds.), *The financial and economic crisis of 2008-2009 and developing countries* (pp. 119-149). New York: United Nations.
- Yenisu, E., Şahin, F., & Öztekkeli, H. (2019). Yönetim düşüncesinin evriminde sistem kuramının etkileri: kavramsal bir çözümleme. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18), 514-527.
- Yeter, F. (2017). *2008 küresel finansal krizi sonrası Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın para politikası uygulamaları üzerine bir inceleme*. Tokat, Türkiye.
- Yılayaz, N. (2011). *2008 küresel finansal krizinin Türk kamu maliyesine etkileri*. Afyonkarahisar, Türkiye.
- Yıldırım, Y. (2019). *İspanya'da kamu harcamalarının 2008 ekonomik krizi perspektifinden analizi*.
- Yıldız, A. E. (2020). *Büyük buhran ve 2008 küresel krizinin davranışsal ve deneysel iktisat yaklaşımları açısından karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Yılmaz, D. (2009a). 2009 Temmuz enflasyon raporu basın toplantısı. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Retrieved from <http://www.tcmb.gov.tr>
- Yılmaz, D. (2009b). 2009 Nisan enflasyon raporu tanıtımı basın toplantısı. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Retrieved from <http://www.tcmb.gov.tr>

Yücel, Ö., & Şataf, C. (2018). 2008 küresel finansal krizinin İspanya'ya etkileri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 57-64.

Yüksek İdare Denetçisi Kurumu. (2014). *Yıllık rapor*. Erişim adresi: <https://www.ktto.net/wp-content/uploads/2014/12/yiodk.pdf>

Zekioğlu, M. (2009). *Türkiye'de kamu mali yönetimi reformu ve yeni bütçe sistemi* (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

